

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

УКРАЇНСЬКА МОВА В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник матеріалів

**XVII Всеукраїнської науково-практичної конференції
з проблем розвитку та функціонування державної мови
(Київ, 25 листопада 2021 року)**

***Присвячено Дню української писемності
та мови***

**Київ
2021**

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра правничої лінгвістики

УКРАЇНСЬКА МОВА В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ:
СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник матеріалів
XVII Всеукраїнської науково-практичної конференції
з проблем розвитку та функціонування державної мови
(Київ, 25 листопада 2021 року)

*Присвячено Дню української писемності
та мови*

Київ
2021

Редакційна колегія:

Черней В. В., ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Гусарєв С. Д., перший проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Чернявський С. С., проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор;

Романов І. І., в.о. завідувача кафедри правничої лінгвістики, кандидат педагогічних наук

Усачова К. С., доцент кафедри правничої лінгвістики Національної академії внутрішніх справ, кандидат філологічних наук

Корольчук В. В., провідний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 21 жовтня 2021 року (протокол № 2)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми,
У45 перспективи [Текст] : матеріали XVII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. – 214 с.

УДК 481(477):34(063)

© Національна академія внутрішніх справ, 2021

ЗМІСТ

ВСТУПНІ ДОПОВІДІ

<i>Черней Володимир Васильович,</i>	9
<i>Симоненко Людмила Олександрівна,</i> РОЛЬ ГАЛУЗЕВИХ СЛОВНИКІВ У ПОШИРЕННІ ПРОФЕСІЙНО- НАУКОВОГО ЗНАННЯ	11
<i>Артикуца Наталія Володимирівна</i> ЗАКОНОДАВЧА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРОБЛЕМИ РЕДАКЦІЙНОГО АНАЛІЗУ ЗАКОНОПРОЄКТІВ	15
<i>Онуфрієнко Галина Сергіївна</i> НЕОНОМІНАЦІЇ ЯК КОГНІТИВНО-ПОНЯТТЄВИЙ РЕСУРС СУЧАСНОГО ЮРИДИЧНОГО ТЕКСТУ	19
<i>Яценко Ніна Олександрівна</i> ЗАУВАГИ ДО ВЖИВАННЯ ТЕРМІНА «ОЛІГАРХІЯ» В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	22
<i>Полтавський Андрій Олександрович</i> ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ.....	25
<i>Паршак Катерина Дмитрівна, Паршак Ольга Дмитрівна</i> ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКОМОВНИХ ДРУКОВАНИХ ЗМІ	29

Секція 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

<i>Іванчук Наталія Віталіївна</i> ПРОГАЛИНИ В ПРАВІ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ УСУНЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ.....	32
<i>Кривицький Юрій Віталійович</i> УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ.....	34
<i>Марчило Лариса Миколаївна, Дудко Ірина Володимирівна</i> ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНІВ СПОРІДНЕНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ЛЕКСЕМ «МАТКА», «МАТУХНА»).....	38
<i>Овсейчик Станіслава Володимирівна</i> ЩОДО НОРМАТИВНОСТІ ВЖИВАННЯ ЛЕКСЕМИ «ГУГЛЯР» В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	41

Семененко Лариса Леонідівна КАТЕГОРИЗАЦІЯ ФАКТІВ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЙСНОСТІ В МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ (НА ПРИКЛАДІ КОНЦЕПТУ «ВІЙНА»)	44

Стратулат Наталія Вікторівна РОЗШИРЕННЯ ЛЕКСИКО-ДЕРИВАЦІЙНОГО ГНІЗДА З ДОМІНАНТОЮ «ДЕРЖАВА»	49

Хижевська Вікторія Вікторівна АВТОРОЗНАВЧЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ ОСОБЛИВИХ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ТИПІВ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ	53

Шармар Ольга Михайлівна ПРО ДЕЯКІ ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ЗАКОНОПРОЄКТУ «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАХИСТУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ»	57

Шкуратенко Олена Володимирівна ПРИНЦИПИ ТА ПОЛОЖЕННЯ ГУМАНІСТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ В ПРАВІ	59

Ялова Оксана Володимирівна НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «МОВНА ПОЛІТИКА», «МОВНА СИТУАЦІЯ»	62

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Богданович Ілля Олександрович РОЛЬ УПОВНОВАЖЕНОГО ІЗ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ У СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ СФЕРІ	66

Гадій Уляна Сергіївна РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОНСОЛІДАЦІЇ НАЦІЇ	68

Мазур Богдан Іванович УРАХУВАННЯ ДОСВІДУ ФРАНЦІЇ В МОВНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ	71

Миронюк Карина Віталіївна УКРАЇНСЬКА МОВА: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ	75

Мовчан Дарина Миколаївна МІСЦЕ ГУЦУЛЬСЬКОГО ДІАЛЕКТУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ	77

Олейнікова Юлія Володимирівна ВПЛИВ ДІАСПОРИ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ	81

Омельчук Дарія Юрївна ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ ЗАСАД ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ	84

Осадча Карина Олександрівна МОВА ПРАВА ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПЛАСТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	87
Савчук Кіріл Олександрович МОВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМАТИКА, КРИТИКА ТА ЗАОХОЧЕННЯ	90
Степаненко Наталія Віталіївна МОВА ПРАВА У ЇЇ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ РІЗНОВИДАХ	94
Терещеня Анастасія Юріївна ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ	97
Фазан Юлія Миколаївна АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	99
Аза Вадим В'ячеславович ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВНИЧОЇ МОВИ У СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ.....	102

Секція 2

РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Красницька Анжела Віталіївна ТЕРМІНОЛОГІЧНІ НЕДОЛІКИ У ЦИВІЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ	104
Маковій Віктор Петрович «МОДЕРНІЗАЦІЯ» ЧИ «ОНОВЛЕННЯ»: ТЕРМІНОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ПЕРЕТВОРЕНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА....	107
Онуфрієнко Олексій Володимирович ТЕРМІНИ-НЕОЛОГІЗМИ ПУБЛІЧНОГО ВРЯДУВАННЯ ЯК НОВЕ ДЖЕРЕЛО ПОПОВНЕННЯ ТЕЗАУРУСУ СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ.....	111
Павлишин Олег Володимирович ПАНЮСНАТУРАЛІЗМ ЯК СУЧАСНИЙ РІЗНОВИД ПРИРОДНО- ПРАВОВОГО МИСЛЕННЯ: ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗВИТОК ТЕРМІНОЛОГІЇ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА	116
Рожнова Вікторія Василівна ЗАКІНЧЕННЯ ЧИ ЗАВЕРШЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРАВОВА АБО ТЕРМІНОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА	120

Усачова Катерина Сергіївна СПЕЦИФІКА ВЖИВАННЯ ПИТОМОЇ ТА ЗАПОЗИЧЕНОЇ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРАВОВИХ ПОНЯТЬ.....	125
Юлдашева Світлана Анатоліївна СЕМАНТИЧНА ДИНАМІКА ТЕРМІНА «КОНСТИТУЦІЯ».....	128
Черванчук Вікторія Валеріївна СКЛАДНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ОЦІНОЧНИЙ КРИТЕРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ	131

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Біла Вікторія Миколаївна ПОНЯТТЯ «ПІКЛУВАННЯ» У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ ТА ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ ДІЯЛЬНОСТІ	135
Журавель Олена Олександрівна ОЦІННІ ПОНЯТТЯ В КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ ТА КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	138
Ковандра Анна ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ «ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ ДЕТЕКТИВ» ТА «СЛІДЧИЙ».....	142
Молчанович Анастасія Анатоліївна ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ФЕМІНІТИВІВ У СУЧАСНІЙ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ.....	145
Мошковська Катерина Дмитрівна СУТНІСТЬ ОЗНАК ДЕРЖАВНОЇ МОВИ	148
Саміленко Ірина Сергіївна ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ	152
Татаровська Яна Валеріївна ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА	156

Секція 3

ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗНАЇ В ЮРИДИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Доценко Олена Леонідівна ТИПИ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ СУДОВОГО ДИСКУРСУ	160

Захаренко Людмила Миколаївна
ПЕРЕГОВОРИ, ПЕРЕМОВИ, ПЕРЕМОВИНИ: ЯК ПРАВИЛЬНО?. 162

Конончук Тетяна Іванівна
ЗАХИСТ ПРАВА НА ЖИТТЯ В ЛЕКСИЧНІЙ СТРУКТУРІ
ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ТЕКСТУ 165

Лоцинська Наталія Василівна
АВТОБІОГРАФІЯ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО ТА РІД
ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 167

Маложон Олена Іванівна
МЕТОДОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ .. 169

Мінчак Галина Богданівна
КОНОТАТИВНА ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ ІДЕОЛОГІЧНО
ЗАБАРВЛЕНИХ НОМІНАТИВНИХ ОДИНИЦЬ У ПЕРЕКЛАДІ 172

Пашинська Людмила Михайлівна, Школа Галина Миколаївна
НОРМАТИВНЕ ВЖИВАННЯ ПРИЙМЕННИКІВ
У ЮРИДИЧНІЙ СФЕРІ 174

Федорова Анна Петрівна
СТРАТЕГІЯ МАНІПУЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ
АГРЕСИВНОГО ВЕРБАЛЬНОГО ВПЛИВУ 177

Чулінда Людмила Іванівна
ПРОБЛЕМИ ОФІЦІЙНОГО ТЕКСТУ МІЖНАРОДНИХ ТА
ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ 180

Камінська Олександра Леонідівна
МОВЛЕННЄВЕ МАНІПУЛЮВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ
ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ..... 184

Котляренко Світлана Василівна
САМОСТІЙНА ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ
ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ..... 186

Ющенко Світлана Сергіївна
АВТОРОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА ЗА УМОВ ПОВНОЇ
НЕВИЗНАЧЕНОСТІ 189

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Аббасов Гюлоглан Арізович
СПРОЩЕННЯ МОВИ В СУДДІВСЬКИХ РІШЕННЯХ..... 193

Базір Вікторія Богданівна
МОВНА ОХАЙНІСТЬ У ЩОДЕННОМУ СПІЛКУВАННІ КУРСАНТА
НАВС 196

Волошин Іванна МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ У СИСТЕМІ МОВИ – РОЗВИТОК ЧИ ДЕГРАДАЦІЯ?	199
Китайгородська Маргаріта ДОТРИМАННЯ НОРМ СЛОВОВЖИВАННЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ.....	202
Мошківська Катерина Вікторівна МОВЛЕННЄВА КУЛЬТУРА ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ	204
Ополонська Ірина Русланівна СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНА ЕКСПЕРТИЗА УСНОГО ТА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ ЯК НАПРЯМ ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ	207
Пилип'юк Влада Віталіївна ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ	210
Резніченко Марія Олексіївна ПРОБЛЕМА СУРЖИКУ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ ЮРИСТА	212

ВСТУПНІ ДОПОВІДІ

Черній Володимир Васильович,
ректор Національної академії внутрішніх
справ, доктор юридичних наук, професор

Шановні учасники та гості конференції!

Мова є найважливішим засобом спілкування людей, засобом формування й оформлення думки, головною ознакою і символом нації. Пройшовши через віки, вона єднає покоління, зберігає духовне єство народу, формує національну свідомість і культуру нації, культуру особистості. Як мова найчисленнішого, найстаршого, автохтонного і титульного етносу українська мова відповідно до загальноприйнятої світової практики виконує функцію єдиної державної мови в Україні.

Дбати про престиж української мови, бути її представником перед іншими народами – святий обов'язок кожного громадянина України. Тому дослідження глибинних рис мовного вираження всіх аспектів світосприйняття українського народу – дуже важливе завдання для сучасних науковців, оскільки в мові відображається національна психологія мислення. Через мову і завдяки їй, ми можемо донести світові, хто такі українці, зберегти свою самобутність і здійснити власну самоідентифікацію.

Мова в юриспруденції постає ключовим засобом правотворчої та правозастосовної діяльності, правової комунікації, пізнання і передачі юридичної інформації в суспільстві, а також об'єктом юридичного регулювання.

Досить часто мова є предметом дискусій і наукових досліджень у юриспруденції. Актуальністю окресленої проблематики було зумовлено проведення XVII Всеукраїнської науково-практичної конференції «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи», присвяченої Дню української писемності та мови.

Сучасна концепція розвитку юридичної освіти в Україні передбачає підготовку фахівців з високим рівнем юридичних і лінгвістичних знань. Професійна діяльність фахівців у галузі юриспруденції пов'язана з необхідністю мовно-термінологічного опрацювання текстів нормативно-правових та індивідуальних актів, розв'язання проблем вибору і правильного розуміння юридичних термінів, точних мовних засобів, застосування та інтерпретації правових понять, норм, статей.

Цей науковий захід – унікальна можливість для фахівців із різних міст України та зарубіжжя зібратися разом і обговорити актуальні питання розвитку та функціонування державної мови, отримати неоціненний досвід.

Уже традиційною стала участь у конференції представників Українського мовно-інформаційного фонду Національної академії наук України, Інституту української мови Національної академії наук України, Інституту законодавства Верховної Ради України, Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київського національного лінгвістичного університету, Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Національного університету «Запорізька політехніка», Національного університету «Одеська юридична академія», Одеського державного університету внутрішніх справ, Національного авіаційного університету, Міжрегіональної академії управління персоналом, Академії адвокатури України, Національної академії Служби безпеки України та Національної академії внутрішніх справ

Кафедра правничої лінгвістики гідно продовжує наукові традиції та щороку організовує наукові заходи. Не є винятком і ця науково-практична конференція, учасниками якої є до 100 осіб, що свідчить про вагомість визначених проблем, а також їх актуальність для академічної науки, закладів освіти, правоохоронних відомств, органів виконавчої влади і українського суспільства загалом.

Програма конференції є надзвичайно цікавою та різноманітною. Проблематика, що визначає теми виступів учасників конференції, актуальна як для академічної науки, так і для практичної діяльності, та сформована за трьома ключовими секціями, започаткованими під час проведення попередніх заходів («Науково-теоретичні засади юридичної лінгвістики», «Розвиток юридичної термінології на сучасному етапі», «Використання лінгвістичних знань у юридичній практиці»).

Ад'юнкти, аспіранти, студенти, курсанти, слухачі, їхні наукові керівники та молоді науковці академії вкотре підтвердили високий науковий і педагогічний потенціал нашого навчального закладу, який посідає чільне місце не лише в системі відомчої освіти, а й серед престижних вишів держави.

На завершення хочемо привітати всіх присутніх із важливою науковою подією, а також побажати учасникам конференції успіхів, конструктивної роботи та нових здобутків. Переконані, що професійна дискусія та обмін досвідом дадуть новий імпульс подальшому розвитку науки та практики.

Бажаємо всім учасникам нових звершень у науковій діяльності, творчого натхнення, наснаги, взаєморозуміння, здоров'я та успіхів!

Симоненко Людмила Олександрівна,
провідний науковий співробітник
Українського мовно-інформаційного фонду
НАН України, кандидат філологічних наук,
професор

РОЛЬ ГАЛУЗЕВИХ СЛОВНИКІВ У ПОШИРЕННІ ПРОФЕСІЙНО-НАУКОВОГО ЗНАННЯ

Літературна мова є культурним надбанням нації, що виступає важливим чинником єдності національного мовного простору. Слово, як багатовимірна духовна категорія, охоплює все, що народ здобув упродовж свого існування. Вищим породженням людської думки є наукова термінологія, в якій закодована історія світової й вітчизняної науки і культури. Інтелектуальне надбання народу збирає і зберігає словник, який, відбиваючи лексичну систему мови, одночасно фіксує передову думку епохи, рівень розвитку літературної мови. Словник – це своєрідна скриня, в яку складають мовні перли, які зберігаються впродовж віків. Він виконує велике освітнє завдання, однаково впливаючи на виховання і освіченість окремої людини [1].

Мова як навчальний предмет виконує дві функції: вона є об'єктом пізнання і засобом оволодіння виучуваними навчальними дисциплінами. Викладання різнопрофільних дисциплін пов'язане зі знанням термінології, яка є вирішальним аспектом навчання та педагогічним інструментом для отримання знання, дає ключові слова для оволодіння тим чи іншим предметом; створенням необхідної навчально-методичної бази: навчальних посібників, методичних порадників, загально мовних, різнопрофільних навчальних словників та енциклопедій. І. Огієнко в свій час зазначав: «не може бути науки, раз на вислів її недостає термінів, а виробленість наукової термінології свідчить собою про культурний зріст народу, його культурне становище» [2].

Основною функцією терміна є збереження, обмін та передавання важливої інформації з покоління в покоління. Важлива роль у цьому належить словникам, які є «своєрідними путівниками в океані лексичних скарбів мови, рятівними маяками лінгвістичної інформації в безбережному словесному морі, це незмінні довідники в праці практика і науковця» [3].

У витоків лексикографії закладені педагогічні завдання: пояснення малозрозумілих слів та навчання культури мови. «Словник – це суспільний інститут, функція якого полягає у визначенні мовної

норми. Він санкціонує вживання певних слів, конструкцій, значень, він надає їм чинності закону» [4].

Викладання різнопрофільних дисциплін українською мовою вимагає освоєння студентами наукової термінології. У цьому процесі їм допоможуть словники різного типу й призначення: загальномовні, галузеві та навчальні, енциклопедії, посібники тощо.

Термінологічний словник – це багатогранна праця, основною функцією якої є відбиття поняттєво-термінологічного апарату відповідної галузі знання, є своєрідним пропагандистом уніфікованої й кодифікованої термінології. Термінологічні словники є суттєвим елементом довідкової літератури, оскільки в них зафіксовано нагромаджений людством досвід, знання про навколишній світ.

Термінологія – це окреслена підсистема загальної лексичної системи мови, яка своєю чергою розпадається на окремі підсистеми за тематичними ознаками: військова, медична, фізична, юридична та ін. терміносистеми. Вона формується разом зі становленням тієї чи тієї науки, структурним розвитком мови, розширенням її суспільних функцій тощо.

Юридична термінологія належить до найдавніших терміносистем, розвиток якої пов'язаний із розвитком суспільства та його політично-правових норм. Вперше юридична термінологія була систематизована в «Німецько-українському юридично-політичному словнику», що вийшов у Відні в 1852 р. на допомогу перекладачам урядових документів із німецької мови на українську, авторами якого були Я. Головацький, Гр. Шашкевич, Ю. Вислобоцький. За неповними підрахунками автора на сьогодні в Україні вийшло понад 70 словників з різних галузей права: з-поміж них заслуговує на увагу оригінальний «Російсько-українсько-англійський словник правничої термінології. Труднощі терміновживання» (С. Воробйова, Ю. Зайцев, Н. Соломашенко) за загальною редакцією Ю. Зайцева, виданий Українською Правничою Фундацією. У передньому слові до Словника «Українська правнича термінологія. Якою їй бути?» президент Української Правничої Фундації Сергій Головатий зазначав: «якщо ми серйозно беремося до розбудови правової держави, утвердження верховенства права, то маємо подбати..., щоб це право було об'єктивоване у мові – адекватно і недвозначно; держава та влада просто не можуть повноцінно функціонувати, якщо вони неспроможні ясно і зрозуміло викласти свою волю, надати їй відповідного правномовного оформлення»

(с. 5). Назване видання, як зазначено в Передмові до нього, «не має аналогів в Україні та поза її межами як за побудовою та організацією

матеріалу, так і за призначенням та метою... оскільки йдеться про суцільне наукове опрацювання термінологічної лексики, виявлення труднощів терміновживання, уніфікацію та уодностайнення вживання правничих термінів».

Кожна стаття в Словнику складається з кількох пунктів: реєстровий російський термін, його українські відповідники, зафіксовані в різних джерелах (словникова база становить 55 джерел); напр. **правово́й** правовий (РУСЮТ-85, СЮТ-94, РУС-2-68), **правний** (Кр., Вр.), правний (*законный, основанный на праве* (Гр.)). У російській мові термін П. не утворює єдиного ланцюга зі спорідненими термінами *юридический* та *юрист*, хоча в основу їх покладено поняття право (лат. *jus* (*juris* – право) але **правовой**. За словотвірною моделлю російського аналога утворено й український термін **правовий**, хоча наявність суфікса **-ов** у його складі також призводить до певної непослідовності у відтворенні наведеного ланцюга термінів: **правничий-правник**, – але правовий. Зважаючи на наведене вище, пропонується повернутися до традиційно вживаного в українській правничій мові терміна **пра́вний** англ. **legal** (с. 287).

Уваги правників заслуговують й інші правничі словники, з-поміж них:

«Русско-украинский словарь юридической терминологии» (укл. Б.М. Бабій, В.А. Винник та ін.) за загальною редакцією акад. АН УРСР Б.М. Бабя (К., 1985), укладачі якого «намагалися узагальнити процеси становлення і розвитку юридичної термінології залучених до словника мов. Всі слова в ньому наголошені, подана граматична і стилістична характеристика реєстрових слів. При розробленні словникових статей і стійких словосполучень використовувалися загальномовні словники обох мов, енциклопедичні та різногалузеві словники».

«Словник-довідник термінів судової медицини» О. Герасименка, редактор-лексикограф канд. філол. наук Л.О. Симоненко містить 3200 судово-медичних, медичних, правничих, травматологічних, токсикологічних та ін. Словник тлумачно-перекладний: **недба́льство** (халатность) *прав.* посадовий злочин, який полягає у невиконанні або неналежному виконанні посадовою особою своїх обов'язків... (с. 222); **ілюзі́я** (**иллюзия**) [лат. *illusion* – помилка] – оманливе, хибне, спотворене сприйняття реально існуючого об'єкта або дійсності.

Основні юридичні поняття, що стосуються державного устрою, правової системи України, прав і обов'язків громадян та ін. наведені й прокоментовані в «Юридичному словнику-довіднику» за редакцією

акад. НАН України Ю.С. Шемшученка та в 6-ти томній «Юридичній енциклопедії» (Інститут держави і права) та ін.

Робота з термінологією у системі підготовки нефілологічних спеціальностей займає вкрай важливе місце, оскільки майстерне оволодіння галузевою термінологією є одним із основних показників професійної майстерності особистості. У вихованні творчої особистості важливе місце займає мовна освіта, мовна поведінка, культура мови. Цьому значною мірою сприяють галузеві словники, адже кожен із них розкриває динаміку розвитку як окремих терміносистем так і української наукової термінології в цілому.

Список використаних джерел:

1. Симоненко Л.О. Українська термінологія в дидактиці // Наукові записки. Філологічні науки. Кн.. І. Ніжин, 2013. С. 24-28.
2. Огієнко І. Правопис і граматична термінологія // Рідна мова. 1937. Ч. II. С. 417.
3. Паламарчук Л.С. 1980. С. 22.
4. Дюбуа Ж., Дюбуа К. Педагогическая речь словаря / Актуальные проблемы учебной лексикографии. Перевод с французского. М., 1977. С. 38-41.

Артикуца Наталія Володимирівна,
головний науковий співробітник відділу
теорії та практики законотворчої
діяльності Інституту законодавства
Верховної Ради України, кандидат
філологічних наук, доцент

ЗАКОНОДАВЧА ЛІНГВІСТИКА ТА ПРОБЛЕМИ РЕДАКЦІЙНОГО АНАЛІЗУ ЗАКОНОПРОЄКТІВ

Законодавчу (законопроектну) лінгвістику зазвичай визначають як «найважливіший елемент законодавчої техніки, що являє собою сукупність правил законодавчого стилю, використання слів як основних одиниць правової мови, а також правових штампів і кліше (стійких словосполучень), юридичних понять, правових абревіатур і законодавчої графіки» [1, 135].

Як складова законодавчої техніки ця науково-прикладна сфера є міждисциплінарною (оскільки акумулює здобутки й напрацювання багатьох суміжних сфер) та наднаціональною (в усіх країнах висока мовна якість закону є пріоритетною державною справою, оскільки безпосередньо впливає на ефективність і якість законодавства в цілому).

У різних країнах учені, правознавці та мовознавці, фахівці з теорії та методології законотворчої діяльності, нормопроєктувальники, юрлінгвісти, експерти законопроектів, укладачі та перекладачі актів міжнародного законодавства фокусують увагу на універсальних критеріях якісного законодавства, шукають шляхи і засоби ідеального втілення принципу «правової визначеності», висувають особливі й доволі суворі вимоги до мови, термінології, стилю закону, який має бути зразком текстової довершеності й досконалості.

Цінний доробок у цьому напрямку складають праці таких відомих зарубіжних і вітчизняних учених, як: Й. Бартельсон, Ж. Бержель, Р. Бержерон, Л. Беседна, О. Білоусова, Ю. Бугайко, М. Власенко, Т. Губаєва, О. Доценко, Ю. Зайцев, Д. Керимов, Н. Калініна, В. Калюжна, М. Кац, Г. Ландквіст, А. Марахова, О. Мінченко, А. Нашиц, О. Піголкін, Т. Подорожна, А. Подлех, Н. Присяжнюк, В. Рогожа, А. Токарська, С. Толста, Г. Торнтон, В. Туранін, О. Ушаков, Дж. Холл, І. Шутак та ін.

Закон у цілому, як і всі його складові, включаючи окремі норми права, мають бути бездоганними з погляду змісту й форми. Створити такий закон – вище мистецтво, і досягти його можна лише тоді, коли

«мова законів базується на законах мови» (за влучним висловом проф. Йенса Бартельсона: «The Language of Law and the Laws of Language») [2].

Кодифіковані акти «завжди в усьому світі покликані бути оплотом стабільності та найвищої систематизаційної якості» [3, 26], а тому Р. Стефанчук та інші провідні правознавці наголошують на необхідності відповідального ставлення до цієї проблеми та реальних практичних дій щодо її вирішення. Адже «неправильне використання як юридичних понять і юридичної мови, так і мовних правил і конструкцій в цілому, деколи приводить до юридичних казусів і колізій, може породити корупційгенні фактори та створити умови для зловживання правом» [4, 275].

Проблематика актуальних мовознавчих досліджень у цьому напрямку в кожній країні формується залежно від того, якою мовою (мовами) пишуться закони, яким є рівень розвитку мови (мов) та мовознавства, від стабільності й кодифікованості мовних норм, наявності державних стандартів тієї чи іншої національної мови, рівня лінгвістичного, зокрема термінологічного та лексикографічного забезпечення законотворчої діяльності тощо.

О. М. Семьоркіна зазначає «У Канаді для дотримання мовних стандартів при написанні закону наймаються мовні фахівці – юрлінгвісти, основне призначення яких – допомагати авторам законопроектів досягти найвищої ясності і якості французької мови при створенні законопроекту. На жаль, у цій сфері нормотворчості в Україні не існує детальних та зрозумілих правил для розробників проєктів нормативно-правових актів, а так само ще не стало правилом мати в структурах уряду чи парламенту відповідних мовних спеціалістів, які надавали б юридичному текстові мовної довершеності» [5, 94].

Лінгвістичний моніторинг законодавства України за останні 20 років засвідчив, що нині для українського законодавства найбільш актуальними є такі мовно-термінологічні проблеми:

- порушення принципу єдності термінології;
- синонімія, варіативність, дублетність термінів;
- омонімія термінологічних одиниць і скорочених назв;
- неправильні законодавчі дефініції або їх відсутність;
- інтерференційні помилки, спричинені впливом російської мови;
- неправильний добір українськомовного еквівалента до запозичення;

- зловживання запозиченнями з неприродною для української мови структурою;
- термінологічні лакуни (прогалини);
- терміни із стилістичними конотаціями (застарілі, діалектні та рідко вживані терміни, образні та розмовні слова, професіоналізми, жаргонізми);
- неприйнятні термінологічні стандарти та невдалі авторські терміни;
- надмірні складність і довжина синтаксичних конструкцій;
- порушення прямого порядку у поєднанні слів, зокрема на рівні термінологічних словосполучень;
- неповнота змісту та незавершеність логіко-граматичних конструкцій.

Саме з такими мовними проблемами найчастіше стикаються юрлінгвісти, розробники проєктів нормативно-правових актів, представники науково-експертних і редакторських відділів парламенту та урядових структур.

Зазначимо, що кожна проблема має свій специфічний набір методів лінгвістичного аналізу та алгоритм типових дій для її розв'язання. Наприклад, вирішення проблеми зловживання запозиченнями з неприродною для української мови структурою вимагає насамперед застосування методів етимологічного, словотвірного, морфемного та граматико-стилістичного аналізу із залученням статистичних даних щодо вживання термінів та терміноелементів; а проблема синонімії, варіативності та дублетності термінів потребує застосування цілого комплексу класичних і формалізованих методів лінгвістичного аналізу (семантичний, компонентний, дистрибутивний, трансформаційний, історико-етимологічний, словотвірний, функціонально-стилістичний, статистичний та ін.), якими має вільно володіти той, хто відповідальний за правильне (об'єктивне, на сучасних наукових засадах, професійне) розв'язання тієї чи іншої проблеми.

Водночас не всі учасники законодавчого процесу достатньо обізнані із наявними мовними ресурсами (лексичними, термінологічними, семантичними, граматичними, стилістичними) української мови та правилами застосування мовних засобів та інструментів у законотворчій діяльності.

Для забезпечення високої мовної якості (термінологічної, граматичної, стилістичної тощо) законопроєктів, розв'язання численних мовних проблем, що супроводжують процес написання, редагування та експертної оцінки законопроєктів, потрібно було б

створити спеціальний структурний підрозділ в Апараті Верховної Ради України – відділ юридико-лінгвістичної експертизи. Саме така структура мала б розробити методологію і методику комплексного редакторського аналізу проєктів законів та інших нормативно-правових актів, критерії оцінки їх текстової якості, термінологічної узгодженості, відповідності нормам сучасної української літературної мови, жанрово-структурним та функційно-стилістичним особливостям кожного акта. Окрім цього, такий відділ мав би підготувати кваліфіковані й більш детальні, аніж чинні (2014 р.) методичні рекомендації щодо мовного оформлення законопроєктів, надати законопроєктувальникам напрацьовані алгоритми дій для розв'язання тих чи інших мовно-термінологічних проблем, видати відповідні навчальні посібники тощо. Організувати курси поглибленої мовної підготовки для юрлінгвістів-експертів, розробників законопроєктів та редакторів доцільно на рівні окремої сертифікатної програми в Українській школі законотворчості Інституту законодавства Верховної Ради України.

Список використаних джерел:

1. Законотворча діяльність: Словник термінів і понять / За ред. акад. НАН України В. М. Литвина. К.: Парламентське видавництво, 2004. 344 с.
2. Jens Bartelson 'The Language of Law and the Laws of Language', *Millennium: Journal of International Studies*, Vol. 44, No. 2, 2016, pp. 250-257.
3. Стефанчук Р. О. Якість як основна ознака правової політики // Якість і ефективність законотворення: актуальні проблеми / За ред. В. О. Зайчука. К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2017. 409 с.
4. Батанов О. В. Конституційно-правові аспекти експертного забезпечення законодавчої діяльності // Там само. С. 275.
5. Семьоркіна О.М. Міжнародний досвід нормопроєктування // Збірник тез лекцій з питань нормопроєктування / Міністерство юстиції України. Центр правової реформи і законопроєктних робіт. Київ, 2005. С. 88-94.

Онуфрієнко Галина Сергіївна,

доцент кафедри українознавства та загальної
мовної підготовки Національного
університету «Запорізька політехніка»,
доктор філософії у філологічних науках,
доцент

НЕОНОМІНАЦІЇ ЯК КОГНІТИВНО-ПОНЯТТЄВИЙ РЕСУРС СУЧАСНОГО ЮРИДИЧНОГО ТЕКСТУ

Інтердисциплінарна проблема когнітивно-семантичного потенціалу мови для спеціального призначення, підвалини якої закладено ще ідеями Празької лінгвістичної школи (Б. Гавранек), актуалізована нині в мові права комплексом чинників, серед яких і потреби часу інтенсивної інформатизації соціуму в цілому, і надзвичайна специфіка юридичного дискурсу, і призначення тексту як транслятора інформації у професійній комунікації, і функційний спектр державної мови в сучасному українському суспільстві.

Концепція мови як способу існування права виводить її з числа лише допоміжних для юриспруденції наук. Як вербальні знаки спеціальних понять, тобто як елементи логосу і лексику, терміни в текстах правничої сфери виконують лінгвокогнітивну системоутворювальну функцію, яка пов'язана з ключовим завданням української правової науки – забезпечити засобами державної мови якість нормопроєктувальної діяльності, оформленої текстами, обов'язковою ознакою яких є і має бути точність та повна відповідність понять і термінів на їх позначення в рамках термінологічної системи, що прагне досягти трансляції «ідеального/очищеного» змісту дефінованих спеціальних понять.

Відтак саме на лінгво-термінологічний компонент тексту покладено доволі широкий спектр функцій як загальних (номінативна, сигніфікативна, комунікативна, прагматична, трансляційна і навіть евристична), так і спеціалізованих (засіб законодавчої техніки, засіб правозастосувальної діяльності, засіб юридичного регулювання, засіб забезпечення екології правничого мислення тощо). Термінованість тексту в юридичному дискурсі забезпечується і виявляється в термінологічній лексиці та точних дефініціях спеціальних понять.

Термінологічний контекст текстового простору розгалуженого українського юридичного дискурсу активно досліджується з кінця ХХ століття і правниками (серед них – П. Біленчук, В. Гончаренко, Ю. Зайцев, М. Костицький, А. Красницька, В. Навроцький, О. Скакун,

І. Усенко та інші), і університетськими мовознавцями, зокрема, І. Кочан, Г. Онуфрієнко, Ю. Прадідом, О. Сербенською, Л. Чуліндою, О. Юрчук та ін.

Оскільки термінологія галузі право являє собою відкриту й ієрархізовану множину кодифікованих мовних знаків гомогенної та гетерогенної природи на позначення системи відповідних юридичних понять, то цілком закономірним є процес поповнення юридичного дискурсу неолексемами у відповідь на потреби соціуму і фаху номінувати нові явища, поняття, категорії, процеси тощо [4]. Так, в еру активних цифрових технологій виникла, зокрема, проблема кіберзлочинності, що пов'язано також зі швидко збільшуваними масштабами їх загального користування та доступу до них. Серед українських дослідників цієї міждисциплінарної проблеми – О. Баранов, А. Волошин, В. Голубєв, Д. Дубов, М. Карчевський, А. Музика, В. Ліпкан, О. Столяр, І. Яковюк та інші.

Термін *кіберзлочин* стрімко ввійшов у науковий обіг. За своєю лінгвістичною природою він є іменниковим композитом. Поняттєвий зміст цього терміна доволі складний, в його структурі, крім технічного, соціального компонентів, є правовий. На протидію кіберзлочинності спрямоване і співробітництво держав на міжнародному рівні, яке розпочалося ще в грудні 1997 р. [1]. Кіберзлочинність нині має чимало проявів – це і розповсюдження вірусів у мережі, і незаконне вивантаження інформації, і розкрадання або підроблення конфіденційної інформації, і неправомірна модифікація даних, тобто їх спотворення, і злочини щодо авторських і суміжних прав, і злочини, пов'язані з розміщенням протиправної інформації в мережах тощо.

Опрацьовані дані аналітичного огляду сфери інформаційної безпеки переконливо свідчать, що неолексеми на позначення різних видів кіберзлочинів представлені в українській мові переважно запозиченнями з англійської мови [3]. Вони набули граматичного оформлення або у статусі іменників іншомовного походження (*кардинг*), або рідше є похідними гібридними структурами: чи то однослівними термінами з коренем іншомовного походження, що модифікований питомими суфіксами та/або префіксами (*піратство*), чи то кількаслівними термінологічними структурами, де поєднано питому лексему і запозичений термін (*протиправний контент*).

Також як термінологічні знаки функціонують навіть метафоричні вирази у вигляді або кальок з іншої мови, або власнемовних лексико-граматичних конструкцій («*дорожнє яблуко*»). Дефініції як обов'язковий супровід термінованих понять у фаховій

мові представлені в текстах юридичного дискурсу різними структурними моделями визначень: від складнопідрядного речення, ускладненого найчастіше характерними для наукового стилю мови дієприслівниковими зворотами, до досить масивної мовної конструкції-опису, що нагадує текст із багатьма необхідними та важливими змістовими уточненнями.

Група неологічних однословів в українськомовних текстах – це прості за внутрішньою структурою (*мальваре* – англ. *malware* від злиття в усіченій формі англ. **malicious** + *software*) і композитні (*онлайн-шахрайство*) одиниці різного ступеня термінологізації. У тематичній літературі зафіксовано також *фішинг* (шахрайство у вигляді виманювання конфіденційних персональних даних), *вішинг* (від англ. *voice fishing*, тобто «голосовий фішинг» - суто телефонний різновид фішингу), *кеш-треппінг* (банкоматне шахрайство), *рефайлінг* (несанкціоноване втручання в роботу мереж електрозв'язку) тощо. Класифікаційний аналіз за ступенем термінологізації дає достатні об'єктивні підстави для розмежовування, зокрема, таких лексичних груп неонімацій: 1) кодифіковані терміни; 2) лексичні знаки, які перебувають у процесі набуття офіційності як терміни (*фішинг*); 3) лексичні знаки, які активно функціонують у практичній сфері, ресурсах Вікіпедії, в соціальних мережах, блогах, пресі, хоча і не є офіційними.

Отже, в когнітивно-поняттєвому просторі текстів юридичного дискурсу вагому комунікативну функцію виконує потужний неолексемний ресурс, який сприяє продуктивній трансляції нових результатів різновекторної пізнавальної творчості в царині юриспруденції. Тексти в цьому ракурсі підлягають класифікації на такі: 1) що використовують неолексеми; 2) що фіксують неолексеми; 3) що запроваджують і дефініюють неолексеми; 4) комбіновані варіації. Неолексеми, зокрема на позначення кіберзлочинів, у текстах сучасного юридичного дискурсу мають не тільки досить широкий семантичний діапазон, але й різний ступінь термінологізації і дефініювання та фіксації в навчальних лексикографічних джерелах для ЗВО [2]. Маніфестуючи потужність різноманітних дериваційних ресурсів української літературної мови для номінації нових явищ, процесів, назв осіб-учасників цих процесів тощо, неолексеми в юридичному дискурсі репрезентують результати інтердисциплінарної взаємодії права і мови та унаочнюють процеси еволюції статусу неолексеми: від нового слова до нового термінологічного знака спеціального поняття.

Список використаних джерел

1. Конвенція про кіберзлочинність: міжнародний документ: від 23.11.2001 [Електронний ресурс] // *Сайт Верховної Ради України*. Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_575.
2. Навчальний російсько-українсько-англійський словник термінологіки кримінального та кримінального процесуального права з мовнокомунікативними завданнями / за заг.ред. Г.С. Онуфрієнко. Запоріжжя: НУ» Запорізька політехніка», 2019. 144 с.
3. Онуфрієнко Г. С. Зовнішні ресурси української юридичної термінології: взаємодія детермінованих і випадкових процесів. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 1999. №3. С. 226–237.
4. Онуфрієнко Г. С. Сучасний юридичний дискурс: риторичні постулати, особливості, актуалітети. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*. Київ: НУВС, 2020. С. 20–23.

Яценко Ніна Олександрівна,

старший науковий співробітник відділу
граматики та наукової термінології
Інституту української мови НАН України,
кандидат філологічних наук

ЗАУВАГИ ДО ВЖИВАННЯ ТЕРМІНА «ОЛІГАРХІЯ» В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Суспільно-політична термінологія на сучасному етапі розвитку перебуває під великим впливом соціодинаміки в Україні. У сучасній мовній динаміці дедалі зростає роль публіцистики та мови засобів масової інформації, адже саме ці функціональні стилі, сфери використання мови найоперативніше відгукуються на бурхливий перебіг подій в українському суспільстві, відбивають зміни в його житті. Нові стосунки в тріаді влада-суспільство-особа упорядковано відповідними найменуваннями в мові. Зупинимось детальніше на вживанні терміна *олігархія*.

Олігархія – «політичне й економічне панування невеликої групи експлуататорів, правляча група експлуататорів» – запозичення із західноєвропейських мов [4, с.181].

Від давнини і до сьогодні цей термін зазнав деяких семантичних змін, але їх разом утримують етимологічні зв'язки з первісною семантикою. Це підтверджує аналіз пояснення згаданої лексеми у словниках іншомовного походження. *Олігархія* – «в експлуаторських державах – одна з форм державного управління, за якої політичне й економічне панування здійснюється невеликою купкою

експлуататорів» [5, 1974, с.479]; *олігархія* – «в експлуататорських державах – одна з форм правління, за якої державна влада належить невеликій групі людей, як правило, економічно наймогутніших» [6, 1985, с.1985]; *олігархія* – 1. Політичне та економічне панування, влада, зосереджена в руках невеликої групи людей, а також саме така група; 2. У часи античності та в середньовічну добу – держава, у якій панувала аристократична верхівка [7, с.496].

Лексема *олігархія* зберегла свої історичні значення, про що засвідчують також і тлумачні словники: *олігархія* – 1. Політичне й економічне панування невеликої групи експлуататорів – рабовласників, феодалів, капіталістів, правляча група експлуататорів. 2. *перен., зневажл.* Правляча верхівка взагалі [8, с.689].

Усталився фразеологізм *фінансова олігархія* – невелика група власників, яка фактично підпорядковує весь апарат держави і визначає внутрішню та зовнішню політику.

Активним є функціонування похідних утворень: *олігарх* «член олігархічного уряду», «особа, що належить до правлячої групи експлуататорської меншості»; *олігархічний* «який стосується до олігархії»; *деолігархізація* – зменшення впливу олігархів на ухвалення владою рішень.

Окремі сучасні юридичні джерела подають таке трактування лексеми: «Олігархія – недемократична форма правління, що забезпечує панування вузького кола найбагатших осіб (олігархів); владна еліта, яка очолює і репрезентує олігархічне правління. Визначальною характеристикою олігархії є підпорядкування влади невеликій групі осіб для задоволення власних інтересів, насамперед тих, що стосуються нагромадження багатств і одержання привілеїв. Як цілісне явище олігархія зародилася у стародавньому суспільстві. Чітко виражені її ознаки мала також влада в середньовічних містах. З часом, трансформуючись, набула різноманітних ознак і виявів, властивих, зокрема, тоталітарному та авторитарному політичним режимам 20 ст. Термін почали широко вживати як синонім певної правлячої еліти, яка застосовує у своїй практиці олігархічні форми і методи» [9, с.262].

Про глибоке входження слова *олігархія* у лексичну систему української мови свідчить широке його використання разом з похідними у сучасних ЗМІ: *Олігархи знову призначають очільників держави, в тюрмах знову політичні бранці, влада намагається взяти під контроль інформаційний простір* [2, 18-19.12. 2020 р.]; *Система олігархічного капіталізму нікуди не зникла* [2, 18-19.12.2020 р.]; *І всі ті повстання, які були у нас за майже 30 років незалежності, не змінили природу речей – кланово-олігархічна країна досі керує країною, хоча,*

по суті, саме проти неї протестували люди [2, 18-19.12.2020 р.]; Адептам офшорних схем із владно-олігархічних коридорів, які надіються традиційно «пропетляти», слід пам'ятати, що «пропетляти» цього разу навряд чи вийде. Над нами вже дамокловим мечем висить висока ймовірність потрапити до чорного списку санкцій [3, 12.01.2019 р.]; Поки що розповідають лише про лібертаріанську платформу, про загальну відкритість і прозорість, але про тарифи та деолігархізацію вже намагаються не говорити [3, 27.06.-5.07. 2019 р.]; В Україні стратегію як державного регулювання економіки, так і ринкового саморегулювання багато років визначав економічний інтерес олігархату, що дуже рідко збігається з національним економічним інтересом [3, 27.07. 2019 р.]; Темою розмови була деолігархізація: як Україні перейти від олігархічної системи до здорової конкуренції [2, 19-20.03.2021 р.]; Площина олігархів чи російських агентів, українські олігархи, кланово-олігархічна система, олігархічні партії, телеканали, олігархічний консенсус, олігархічна республіка, антиолігархічна революція. Поняття «олігархія» було визначене ще в давньогрецькі часи і буквально означає «влада небагатьох». В Україні ця система укорінилася невдовзі після відновлення незалежності в 90-х рр. за часів президентства Леоніда Кучми, зокрема, одним з членів породженого ним «клубу супербагатих» став його родич В.Пінчук. За минулі десятиліття в Україні відбулося багато різних подій, в тому числі масові протести, які були покликані зруйнувати старі правила, проте кожного разу олігархат перезасновувався, відповідно ті самі люди сьогодні продовжують з 90-х впливати і здебільшого контролювати економічні та політичні процеси в країні, послаблюючи її можливість розвиватися і протистояти російській агресії. Якщо говорити про олігархат, то треба розуміти, що при розпаді СРСР з'явились ті, хто отримав доступ до великих ресурсів. До них вже потім примкнули так звані «бандити в малинових піджаках» [2, 16-17.04. 2021 р.]; Про деолігархізацію в Україні говорять багато років з різних трибун, але досі ніхто не наважився піти проти системи [2, 16-17.04.2021 р.].

Отже, українська мова живе й змінюється разом із життям українського суспільства, а, отже, процес вивчення змін у ній, тенденцій її функціонування та розвитку триває, що підтверджує розгляд одного з найдавніших термінів суспільно-політичної термінології – олігархія.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.

2. Газета «День».
3. Газета «Дзеркало тижня».
4. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / Редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред. та ін.). К., 2003. Т.4. Н-П. 656 с.
5. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. К.: Вид-во «Українська рад. енциклопедія», 1974. 776 с.
6. Словник іншомовних слів / За ред. О. С. Мельничука. К.: Вид-во «Українська рад. енциклопедія». Вид. 2-е, випр. і доп., 1985. 966 с.
7. Сучасний словник іншомовних слів / Укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. К.: Довіра, 2006. 789 с.
8. Словник української мови: в 11 т. К.: Наук. думка, 1974. Т. 5. 689 с.
10. Юридична енциклопедія: В 6 т. К.: Укр. енциклопедія. 1998. т.4: Н-П. 2002. 720 с.

Полтавський Андрій Олександрович,
помічник директора Київського науково-
дослідного інституту судових експертиз
Міністерства юстиції України

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

1. У 2012 році за ініціативи Національного органу стандартизації Австралії – недержавним органом Австралії із розроблення стандартів «Standards Australia» – Міжнародною організацією зі стандартизації (ISO) було створено *проектний комітет 272 «Криміналістика»* (ISO PC 272 «Forensic Sciences»). У тому ж році за ініціативи Європейського комітету зі стандартизації (CEN) – міжнародної неприбуткової організації, основною метою якої є сприяння розвитку торгівлі товарами та послугами через розроблення та запровадження європейських стандартів – створюється *проектний комітет 419 «Процеси криміналістики»* (CEN/PC 419 «Forensic Science Processes»). Згодом зазначені проектні комітети перетворюються у постійно діючі *технічні комітети (TC)*.

У 2018 році ISO TC 272 «Forensic Sciences» було опубліковано першу та другу частини міжнародного серійного стандарту ISO 21043-1:2018 «Forensic sciences – Part 1: Terms and definitions» («Криміналістика. Частина 1. Терміни та визначення понять»), ISO 21043-2 «Forensic sciences – Part 2: Recognition, recording, collecting, transport and storage of items» («Криміналістика. Частина 2. Виявлення, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання

об'єктів»). Перша частина серії 21043 гармонізується Європейським комітетом із стандартизації у тому ж 2018 році, друга – у 2020 році [1, 2].

На даний час ISO TC 272 «Forensic Sciences» розроблюються три частини стандарту 21043 щодо експертування доказів (аналізування, інтерпретування та звітування), що матимуть свій тезаурус, роботу над якими планується завершити у 2022-2023 роках.

2. У 2018 році за ініціативи Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України (НДІСЕ) Національним органом стандартизації України – Державним підприємством «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» – з метою вдосконалення національної системи стандартизації у сфері криміналістики та судової експертизи створено Технічний комітет (ТК) «Судова експертиза» (наказ від 07.05.2018 № 125) із присвоєнням йому реєстраційного номеру 192 та уповноваженням Київського НДІСЕ на здійснення функцій секретаріату ТК 192 «Судова експертиза» (ТК 192).

На сьогоднішній день ТК 192 розроблюються 30 проєктів ДСТУ, з яких:

- 6 проєктів знаходяться на остаточному етапі завершення перед прийняттям та оприлюдненням;

- 24 проєкта знаходяться на різних етапах розроблювання.

Слід зазначити, що 19 із 30 розроблюваних стандартів – стандарти на терміни та визначення понять. При розробленні таких стандартів застосовується як основний ДСТУ 3966:2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять», що відповідає міжнародному стандарту ISO 704:2000 «Terminology work – Principles and methods (Термінологічна робота. Засади та методи) у частині «Вимоги до терміна» та «Вимоги до визначення поняття» [3].

3. У ході розроблення термінологічних стандартів одним із етапів є обов'язкове погодження їх (стандартів) остаточної редакції з ТК 19 «Науково-технічна термінологія».

При такому погодженні першої та другої частин серійного міжнародного стандарту ISO 21043, зазначених вище, виникло питання щодо написання, наприклад, словосполучення «виявлення, фіксація, вилучення ... об'єктів», термінів «експертиза», «аналіз», «інтерпретація», «звітність», що зустрічаються як позначення процесів і в сучасній літературі з криміналістики та судової експертизи. Саме вони (словосполучення та терміни) стали на певний час каменем

спотикання для розробників.

У п. Г. 5.1.1 підрозділу Г.5.1 «Іменники для позначання процесів і їхніх наслідків» додатку Г.5 «Деякі особливості утворення термінів в українській мові» ДСТУ 3966:2009 визначено наступне: «Українська мова, на відміну від російської, має властивість не тільки в дієсловах, а й у віддієслівних іменниках розрізняти назви незавершеного й завершеного процесів, а також їхніх наслідків. Російським дієсловам *изменять* і *изменить* відповідає один російський іменник *изменение*, що позначає і незавершений процес, і завершений процес, і наслідок цього процесу (продолжительность изменения, результат изменения і сравнение изменений). Українською мовою маємо три іменники: змінювання, змінення та зміна. Тому треба правильно вживати ці іменники у словосполучах: тривалість змінювання, результат змінення та порівнювання змін. Те саме можна сказати про іменники оцінювання, оцінення й оцінка; подавання, подання й подача; відбивання, відбиття й відбиток; деформування, здеформування й деформація; устатковування, устаткування й устаткування; розраховування, розрахування й розрахунок та багато інших. Не всі українські дієслова мають три спільнокореневі іменники на позначення процесових понять. Іноді це два іменники: спостерігання та спостереження; експертування та експертиза тощо. Коли є паралельні форми дієслів (розтягувати та розтягати, розроблювати та розробляти), може бути чотири іменники: розтягування та розтягання, розтягнення й розтяг; розроблювання та розробляння, розроблення й розробка.

Іменники, утворені від дієслова недоконаного виду, характеризують незавершений процес, а іменники, утворені від дієслова доконаного виду, – завершений процес. Отже, потрібно розмежовувати терміни, що позначають такі процеси ...».

Відповідно до зазначених правил щодо написання іменників для позначання процесів і їхніх наслідків було погоджено наступну остаточну редакцію проблемних словосполучення та термінів:

- **»виявляння, фіксування, вилучання ... об'єктів«** (замість **»виявлення, фіксація, вилучення ... об'єктів«**);
- **»експертування«** (замість **»експертиза«**);
- **»аналізування«** (замість **»аналіз«**);
- **»інтерпретування«** (замість **»інтерпретація«**);
- **»звітнування«** (замість **»звітність«**).

Чимало зауваг було до написання тих чи інших сталих словосполучень та термінів при погодженні інших проєктів ДСТУ. Наприклад:

- «заготованка» або «заготовина» замість «заготовка»;
- «патронна упора» замість «патронний упор»;
- «мітохондрійний геном» замість «мітохондріальний геном»;
- «писальний прилад» замість «пишучий прилад»;
- «машинозчитуваний проїзний документ» замість «машинозчитувальний проїзний документ»;
- «познаки» замість «позначки»;
- «гравіювання» замість «гравірування» тощо.

Необхідно ще раз підкреслити, що мова йде про сталі словосполучення та терміни, що увійшли вже протягом десятиліть у нормативні документи, підручники, посібники, методики, рекомендації і т. д., і т. п.

І наостанок. Визначена у цій доповіді стандартизація термінології є, поза усіляким сумнівом, перспективним напрямом удосконалення вживаної мови криміналістики та судової експертизи, хоча й не охоплює всі напрями юридичної науки. З огляду на останнє твердження, на наш погляд, виникла необхідність у створенні Технічного комітету «Юридична термінологія», у функції якого б входили питання розроблення термінологічних стандартів у галузі юриспруденції.

Список використаних джерел

1. EN ISO 21043-1:2018 «Forensic sciences – Part 1: Terms and definitions». URL : <https://standards.iteh.ai/catalog/tc/cen/696546f5-b78b-46ab-a0dd-e09eb5f25891/cen-tc-419>.
2. EN ISO 21043-2 «Forensic sciences – Part 2: Recognition, recording, collecting, transport and storage of items». URL : <https://standards.iteh.ai/catalog/tc/cen/696546f5-b78b-46ab-a0dd-e09eb5f25891/cen-tc-419>.
3. ДСТУ 3966:2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять». Держспоживстандарт України. Київ. 2010. 31 с.

Паршак Катерина Дмитрівна,
доцент кафедри української мови
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова, кандидат
філологічних наук, доцент
Паршак Ольга Дмитрівна,
здобувач ступеня вищої освіти магістра
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ МАНІПУЛЯТИВНОГО ВПЛИВУ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКОМОВНИХ ДРУКОВАНИХ ЗМІ

Життя наших сучасників, занурених у проблеми глобалізованого світу, неможливо уявити без усних або друкованих засобів масової інформації – періодичних видань, телебачення чи Інтернету. Соціальна важливість, масовість та загальна доступність останніх, безперечно, робить їх потужним чинником впливу на настрої людей та суспільну думку загалом.

Нині актуальним є питання лінгвістичного дослідження вербальних технологій як особливого типу впливу на читача, який здійснюють друковані масмедійні засоби (періодичні видання). Будучи традиційним різновидом засобів масової інформації, вони хоча й не мають можливості спілкуватися з читачем наживо, безпосередньо, проте здійснюють на нього потужний опосередкований вплив та мають можливість формувати світоглядні позиції соціуму загалом.

Тексти періодичних видань є тим середовищем, у якому відбуваються активні мовні процеси. Т.В. Стасюк визначає мовний вплив як «дифузне явище, яке відбивається на трьох основних компонентах мовної комунікації – агентові, повідомленні та реципієнтові», тобто адресантові, мовному засобі та адресатові. На думку дослідниці, «початковий та кінцевий пункти впливу охоплюють структури свідомості комунікантів у вигляді вихідних значеннєвих структур адресанта й трансформованих значеннєвих структур адресата. Проміжна ланка мовного спілкування – повідомлення – втілює зміст адресанта, у тому числі й потенційні у вигляді комплексу лінгвістичних засобів [2, с.83].

Науковці виділяють такі типи мовного впливу, як *соціальний вплив* (вітання, прощання, рекомендація, подяка, вибачення, обіцянка тощо), *вплив за допомогою художніх образів* (розповідь (оповідання, розповідь про власний досвід або досвід іншої людини) і зображення (художній опис)), *інформування* (звістка, повідомлення, відомості

тощо), *доведення* (доказ, пояснення, опис, експлікація, спростування, тлумачення, визначення, узагальнення, припущення тощо), *аргументація* (види повідомлень ті самі, що й у доведенні, але зі спеціальним добором фактів і впорядкування аргументів для переконання адресата, іноді з додаванням емоційно-оцінного модусу, маніпуляцією з модусами думки й знання), *стимульований діалог* (звертання, риторичне запитання, питально-відповідні комплекси), *умовляння* (прохання, пропозиція, порада, побажання, підштовхування тощо), *заклик* (відозва, гасло, агітація, реклама, презентація, самопрезентація тощо), *веління* (наказ, вказівка, заборона, дозвіл, вимога тощо), *оцінка* (етична, естетична, інтелектуальна, утилітарна), *емоційний вплив* (глузування, образа, погроза, висловлення емоцій), *психічне програмування* (формули кодування, афективно-емоційні фрази, афірмація тощо) [2, с.85-86].

Процес взаємообміну інформацією за допомогою усного, писемного чи внутрішнього мовлення, що відбувається за власними внутрішніми законами, є вербальною комунікацією. Він потребує активної мисленнєвої діяльності та базується на визначеній системі узусних норм. Вербальні засоби спілкування являють собою знакову систему, найменшою значущою одиницею якої є слово, що поєднується з іншими словами за законами цієї знакової системи.

У сучасних друкованих масмедіа зростає роль заголовків текстів, які є надійними та ефективними засобами не лише залучення уваги реципієнтів, а й маніпулятивного впливу на свідомість останніх. Заголовки найперше привертають увагу читачів, коли ті відкривають газетний чи журнальний номер або ж переглядають останні новини в Інтернеті. Саме ці структурні елементи публіцистичних текстів допомагають читачеві знайти орієнтири в інформаційному потоці, можуть привертати увагу своєю неординарністю. Досить часто трапляється так, що інформативно нейтральне повідомлення має експресивний заголовок, який уможливило не лише привернення уваги реципієнта, а й вираження власного ставлення автора до повідомлюваного в статті. Відтак автор має змогу маніпулювати думкою читача, оскільки подана в заголовку інформація завжди засвоюється першочергово [1, с.234].

Явище маніпулювання суспільною свідомістю нині залишається дискусійним у науці, не знаходить свого однозначного потрактування. Термін *маніпулювання* використовують «на позначення вміння керувати поведінкою людини за допомогою цілеспрямованого впливу на суспільну психологію, свідомість та інстинкти людини, ідеологічної дії для зміни поведінки людей, їх життєвих позицій» [3, с.121]. На

думку Л. Чік, «мовне маніпулювання – це відбір і використання засобів мови з метою прихованої дії на адресата, тобто певний мовленнєвий вплив. При маніпуляційному мовленнєвому акті ключовим моментом для адресата є приховування своїх фактичних намірів, мотивів, цілей, намагання зробити так, щоб реципієнт навіть не здогадувався про них. Саме тоді йдеться про маніпуляцію» [3, с.121].

Слід зауважити, що основою маніпуляції є подвійний вплив: прямий та непрямий. Прямий здійснюють шляхом відкритого повідомлення, а непрямий – шляхом надсилання адресатові «закодованої» інформації, здатної актуалізувати потрібні образи у свідомості реципієнта, відповідним чином впливати на почуття, хід думок останнього, а відтак і на поведінку. Завдання адресата – «декодувати» подану інформацію.

Мовне маніпулювання, зокрема лінгвістичне навіювання, що здійснюється в сучасних українськомовних масмедійних засобах шляхом використання різноманітних тактик та прийомів із залученням лексичного, морфолого-синтаксичного та структурно-композиційного арсеналу викликає зацікавлення лінгвістів та потребує подальшого докладного опрацювання.

Список використаних джерел

1. Микитів Г. В., Попруга Т. В. Інтерпретація газетних заголовків у сучасному інформаційному просторі. Вісник Запорізького національного університету. 2010. № 1. С. 233 – 237.
2. Стасюк Т. Технології мовного впливу як компонент сучасної комунікації // Українська мова, 2010, № 1. С.82-87.
3. Чік Л. Засоби мовного маніпулювання у сучасних ЗМІ // *Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Філологічні науки*. 2015. № 5. С. 121 – 123.

Секція 1
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ
ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Іванчук Наталія Віталіївна,
старший науковий співробітник
відділу організації наукової
діяльності та захисту прав
інтелектуальної власності
Національної академії внутрішніх
спав, кандидат юридичних наук

**ПРОГАЛИНИ В ПРАВІ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ УСУНЕННЯ
ТА ПОДОЛАННЯ**

Прогалина у праві — це повна або часткова відсутність у чинних нормативно-правових актах необхідних юридичних норм.

Слід зазначити, що прогалину в праві не можна ототожнювати з “помилкою в праві” як результат невірної оцінки об’єктивних умов і вияву не тієї законодавчої волі, котру слід було б втілити в нормативно-правовому акті.

При визначенні поняття "прогалина в законодавстві" слід мати на увазі, що йдеться, лише про ті відносини, які можливо врегулювати за допомогою норм права. Скажімо, не є предметом правового регулювання інтимні стосунки подружжя, внаслідок чого відсутність відповідних норм у сімейному законодавстві не можна розглядати як недолік правового регулювання.

Невірно вважати прогалинами такі випадки:

- кваліфіковану мовчанку законодавця, коли він умисно залишає питання відкритим, утримується від прийняття норми, відносить вирішення справи за межі законодавства;
- свідоме віднесення питань на розсуд правозастосувача, коли законодавець розраховує на конкретизацію його законодавчої волі правозастосовними та іншими правовими актами.

Трапляються випадки, коли потрібно знайти норму права, що регулює конкретні суспільні відносини, а виявляється, що такої норми немає. Подібна ситуація в теорії права отримала назву "прогалини в праві", тобто відсутність юридичного врегулювання конкретних суспільних відносин у тому випадку, коли таке врегулювання необхідно. При цьому спір, що виник у сфері суспільних відносин, не

врегульованих нормами права, однаково необхідно вирішувати, включаючи й судовий розгляд. Відсутність норм права, що регулюють конкретні відносини, не може бути підставою для відмови судом розглянути справу.

Як вихід із такої ситуації є два варіанти: перший полягає в прийнятті компетентним органом правового акта, що регулював би дане питання. Однак цей процес є тривалим і складним. Тому для оперативного рішення застосовується другий варіант, що полягає в аналогії закону і аналогії права. Аналогія закону – це застосування для регулювання даних відносин закону, що регулює аналогічні відносини. Аналогія права – це вирішення конкретних питань, з використанням при цьому загальних ідей і принципів права, коли відсутні акти, що регулюють як конкретні відносини, так і аналогічні їм.

Однак варто пам'ятати, що рішення, прийняті на підставі аналогії права або аналогії закону, не можуть відігравати роль загальної норми права, яка застосовується для всіх. Воно стосується винятково даного конкретного випадку.

Крім аналогій закону і права, прогалини в праві усуваються ще одним способом – постійним застосуванням того чи іншого припису із суміжної галузі права, що регулює подібні відносини. У зв'язку з цим характерними є норми нового Цивільного й Господарського кодексів. Так, зокрема, Господарським кодексом регулюється порядок укладення агентських договорів, а новим Цивільним кодексом – договорів доручення. За своєю правовою природою ці договори є ідентичними. Законодавець допускає, що розділ, який регулює порядок укладення агентських договорів, може не охоплювати абсолютно всі сторони цього питання. За наявності прогалини в галузі кримінального законодавства і законодавства про адміністративні правопорушення виходом для юриста-практика є відмова у порушенні провадження в справі, тобто ухвалення виправдувального рішення. Юрист-практик у такому разі повинен керуватися принципом, відомим ще з часів римського права: «Немає злочину і немає вини, немає покарання і немає стягнення, якщо немає закону».

Слід зазначити, що прогалину в праві не можна ототожнювати з “помилкою в праві” як результат невірної оцінки об'єктивних умов і вияву не тієї законодавчої волі, котру слід було б втілити в нормативно-правовому акті.

Прогалини в законодавстві повинні усуватися в процесі правотворчості шляхом внесення змін і доповнень до законів, видання нових, досконаліших юридичних актів. Норми цивільного права регулюють найбільш типові й характерні для певного етапу

суспільного розвитку майнові та немайнові відносини. Але навіть найдосконаліша система права не може охопити всю різноманітність суспільних відносин, які потребують правового регулювання.

Під прогалиною в праві звичайно розуміють випадки, коли певні суспільні відносини потребують правового регулювання, але воно не передбачене конкретним законом, правовою нормою. Засобом усунення прогалин є правотворчість: прийняття нових норм або редагування застарілих. Але суди не можуть чекати, поки прогалину в праві усуне законодавець, і не надавати захисту інтересам громадян і організацій, посилаючись на відсутність нормативної бази.

Вихід полягає в тому, що суду надається право розглядати такого роду справи за допомогою аналогії. Зустрічаються і більш суттєві прогалини в законі. В ньому бувають відсутні не лише прямі норми, але й аналогічні. Такі прогалини заповнюються за допомогою аналогії права. При використанні аналогії права необхідно зазначити, якими засадами і змістом цивільного законодавства суд керується, оскільки без такого детального аргументування рішення суду вважається необґрунтованим.

Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

УКРАЇНСЬКА МОВА ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ

Мова як універсальний засіб міжособистісної комунікації в різних соціальних, політичних, культурних обставинах і на різних етапах розвитку соціуму часто набуває виразно інших ознак і функцій, які іноді можуть навіть не до кінця усвідомлюватися членами соціуму [1, с. 22]. Так, для українців, які тривалий час перебували під владою кількох імперій, мова й далі залишається опорним пунктом української ідентичності, запорукою виживання українського етносу як колективної індивідуальності та збереження його національного обличчя. Цей підхід, що сформувався ще за часів Тараса Шевченка і набув особливої актуальності на зорі відновлення новітньої української державності, за інерцією залишається в нас домінантним і в XXI ст.

На відміну від українського, європейський підхід є в першу чергу державоцентричним, і в другу чергу етно-ідентифікаційним. Мова – важливий інструмент забезпечення верховенства права та

побудови правової держави. Для того, щоб закон діяв, держава зобов'язана донести його зміст до громадян. Одним з обов'язків держави є забезпечити громадянам доступ до важливої інформації, зокрема щодо охорони здоров'я, захисту прав споживача, поведінки в умовах надзвичайної ситуації тощо. Для цього необхідно забезпечити знання державної мови всіма громадянами, зокрема й особами, які належать до національних меншин, а також мігрантами. При цьому на перший план виходить інструментальна функція мови як засобу оперативного і безпосереднього (без перекладу) зв'язку між інститутами держави та населенням. Завдяки поєднанню інструментальної й символічної функцій державна мова є потужним засобом організації суспільства та діяльності людей, їх об'єднання у спільному національному будинку. На відміну від мов меншин, мова державотворчого народу – не лише ідентифікатор етносу, а й елемент конституційного ладу країни й офіційний маркер її державних кордонів [2, с. 68].

Мовний фактор відіграє надзвичайно важливу роль у суспільстві, особливо в перехідному, до якого досі продовжує належати українське. Гострота мовного чинника для більшості сфер суспільного життя зумовлена, зокрема, тривалою історією лінгвоциду українців і нищення української мови, складнощами розв'язання успадкованих з минулого мовних проблем під час становлення незалежної Української держави та її національної правової системи. Усвідомлення діалектики взаємозв'язку в тріаді «мова – право – реформа» сприятиме підвищенню ефективності правової реформи, якісному оновленню мовного законодавства, а також забезпечить консолідацію суспільства, творення нової української політичної нації. Підвищена увага до статусу та реального функціонування української мови в останні десятиліття спричинила цілу лавину різноманітних характеристик, оцінок, поетичних визначень – деякі з поширених дефініцій української мови сприймаються як метафора, як образний вислів, хоча стосуються сутнісних характеристик цього складного феномену. У зв'язку з цим доречно розглянути українську мову в якості вихідної матерії правових змін, чинника ефективності здійснення правової реформи в Україні. Адже українська мова як єдинодержавна в сучасному дискурсі публічного врядування виконує цілу низку функцій, а саме: є засобом спілкування, враховуючи поліетнічність українського суспільства; поширення інформації; засобом інтерпретаційно-оцінювального впливу; інструментом державної пропаганди та контролю. Прямі функції української мови публічного формату – створювати можливість цивілізованого

спілкування та бути в ньому інструментом поваги, толерантності, культури, без чого прогресу в суспільстві складно досягнути [3, с. 87].

Мова є найважливішим засобом передавання будь-якої інформації, в тому числі й правового змісту. Завдяки мові відображені у свідомості ознаки стосовно предметів втілюються в матеріальну форму слів і тим самим утворюють основу для ідеальних об'єктів пізнання – понять і категорій, за допомогою яких відбувається мислення. Тому мова – першооснова не лише конструювання юридичних понять, але й фактор, що безпосередньо позначається на формуванні та формулюванні права, є невід'ємною складовою його зовнішнього вираження. Волю суб'єкта правотворчості для того, щоб перетворити її на правило (масштаб, еталон) поведінки загального характеру, слід об'єктивувати, тобто надати їй зовнішнє вираження. Іншого способу матеріалізації, крім викладення цієї волі національною мовою та запису її за допомогою певних знаків, людству ще не відомо, тобто без мови неможливе існування права. Точність, ясність і однозначність юридичних формулювань, їх адекватне мовне втілення, правильне й уніфіковане вживання правової термінології визначають рівень законодавства, сприяють правильній реалізації норм права, всебічній охороні та захисту прав і свобод людини та громадянина. Мова права є не лише знаковою системою, але й невід'ємною частиною національної правової системи з її історичними витоками, традиціями, рівнем правової свідомості та правової культури.

Мова права як особливий різновид національної літературної мови, що пристосований до умов функціонування у сфері правової комунікації, є первинним засобом зміни права, зокрема такої її форми як правова реформа. Узагальнений концепт теоретичного образу правової реформи як виду (форми) істотних, прогресивних змін, перевлаштування права (правової системи, системи права, системи законодавства) обов'язково передбачає якісне мовне оформлення і забезпечення цих правових перетворень [4, с. 54]. У такому випадку на перший план виходить мовний чинник пізнання і здійснення правової реформи, підвищення її ефективності. Усі рішення, концепції, проекти правових змін повинні відповідати, поряд з іншими, мовним вимогам – ясності, точності, лаконічності, доступності юридичного тексту. Це не випадково, оскільки особливістю мови правових змін є офіційний характер. У законодавчому акті мовна форма є нормативною та формально закріпленою. Вона не може бути самостійно змінена, викладена іншими словами. Порядок слів, речень і частин тексту повинен залишатися незмінним. Мова правової реформи є мовою суверенної влади суб'єктів реформування, які здійснюють за її

допомогою прогресивні перетворення об'єктивного права. Мовна недосконалість правової реформи не є лише частковою недосконалістю, нехтуванням окремим аспектом законодавчих змін. Мовна недосконалість правової реформи представляє собою недосконалість усіх правових змін, недолік, що гальмує правову реформу та шкодить її цілям і завданням. Належна мовна підтримка правової реформи сприяє її ефективній реалізації, створюючи можливості для накопичення, трансформації та передачі в суспільстві відповідної інформації, впливаючи в такий спосіб на формування громадської та експертної думок. Мовний чинник трансляції правової реформи забезпечує комунікацію суспільства та суб'єктів правової реформи, надаючи запланованим процесам змін характеру зрозумілості, відкритості та прозорості, що є основою суспільної довіри і до влади, і до заходів, які вона впроваджує в ході здійснення правової реформи. Мова права виступає основою інформаційного простору, який дає можливість впливати на свідомість і поведінку людей на користь правової реформи. Результатом цього процесу виступає формування позитивного образу правової реформи. Правова реформа передбачає якісне вдосконалення національного законодавства, предметом регулювання якого є мовні відносини [4, с. 55].

Отже, українська мова – невід'ємний атрибут національної державності та правової системи, що зберігає свою історичну, генетичну спадкоємність від давньокиївської доби. Мова вітчизняного права – це особливий різновид сучасної української літературної мови, що адаптований до умов функціонування у сфері правової комунікації. Без мовної матерії виникнення, розвиток і функціонування права неможливі. Це первинний засіб зміни права, зокрема такої її форми як правова реформа. Українська мова безпосередньо впливає і визначає якість та ефективність здійснення правової реформи.

Список використаних джерел

1. Гриценко П. Ю. Українська мова як чинник державотворення: наукові засади і моделі втілення (стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 20 січня 2021 р.). *Вісник Національної академії наук України*. 2021. № 2. С. 22–26. doi: <https://doi.org/10.15407/visn2021.02.022>.

2. Ажнюк Б. М. Право на мову: європейський соціолінгвістичний контекст і Україна. *Українська мова і європейський лінгвокультурний контекст* : зб. наук. праць. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2019. С. 68–92.

3. Пірен М. І. Українська мова – важливий чинник єдності

суспільства, формування української політичної нації та реалізації демократичних реформ. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. Серія: Державне управління.* 2019. № 3. С. 85–90. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnaddy_2019_3_14.

4. Кривицький Ю. В. Мовний фактор правової реформи: теоретичний аспект. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2018. № 1 (106). С. 49–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2018_1_6.

Марчило Лариса Миколаївна,

доцент кафедри української мови
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова,

кандидат філологічних наук, доцент

Дудко Ірина Володимирівна,

професор кафедри української мови
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова,

кандидат філологічних наук, доцент

ДО ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНІВ СПОРІДНЕНOSTІ (НА ПРИКЛАДІ ЛЕКСЕМ «МАТКА», «МАТУХНА»)

Система термінів спорідненості та свояцтва належить до архаїчного шару лексики слов'янських мов. І хоча цей шар є стабільним, навіть консервативним, проте зміни відбуваються й у ньому, що пов'язано зі змінами реальних умов життя суспільства та сім'ї. Багатий матеріал для дослідження формування відповідної групи лексики в українській мові дають писемні пам'ятки, створені на Волині, зокрема актові книги, у яких зафіксовані матеріали, пов'язані з сімейними справами, з розподілом спадщини між родичами. Мова таких документів обтяжена застарілими формулюваннями, проте «мовне оформлення їх характеризується тісним зв'язком з живою народною мовою, охоплюючи значний ареал живомовної лексики і фразеології» [5, с. 7-8].

Волинські грамоти XVI ст. містять різні лексичні одиниці на позначення родинних стосунків. Це назви повної і неповної спорідненості, першого, другого та інших ступенів спорідненості, назви кровних родичів і свояків тощо, наприклад: **отць, матка, матухна, сын, дочка, брат, сестра, дѣд, бабка, унук, мачеха, падчерица, предькъ, потомькъ, щадькъ, дѣти** та ін.

До лексем, часто вживаних в аналізованих документах, належить лексема **матка**, що має значення 'жінка стосовно дитини,

яку вона народила': поня(л) єсми за себе в ма(л)женъство до(ч)ку у єс мл(с)ти пне(и) Романово(и) Гулєвичово(и) пне(и) Полаг(и) Ма(т)ясовны Суропятовны, па(н)ну Наста(с)ю, по которо(и) єсми узя(л) поса(г)у ю(т) **матки** єи пне(и) Романово(и) Гулєвичово(и) (ВГ, 1570, с. 83); Которые части ты(х) именє (и) я до зупо(л)ны(х) лє(т) брата свое(г)[о] єсми дє(р)жала, яко(ж) єго мл(ст) кна(з) Дми(т)рѣ Васи(л)єви(ч) Ку(р)цєвича, бра(т) мо(и), дошє(д)ши лє(т) свои(х) зупо(л)ны(х), за чє(т)вє(р)тую ча(ст) вси(х) именє(и) ... и тє(ж) за вѣно небо(ж)чицы кнгни **матки** моє и за ска(р)бы ѿ(т)цо(в)ские ... (1570, с. 119); беручи мене ѿ(т) єє мл(сти) кнгни **ма(т)ки** моєє кнгни Иванове Чо(р)торы(с)коє (1577, с. 158) та ін.

У сучасних слов'янських мовах відповідна лексема у такому значенні вживається у західнослов'янських мовах (пол., чес., слов. **matka**), в білоруській мові, діалектах української і російської мов (**матка**). Хоча слово належить до праслов'янського лексичного фонду [9, с. 15-18], проте, на нашу думку, поширенню лексеми в діловій мові українців сприяло активне його вживання в актових документах, тобто під впливом західнослов'янських мов (пор.: стч., стп. **matka**).

Зафіксована аналізована лексема в різних писемних джерелах, що відображено в сучасних лексикографічних працях. Проте в найдавніших писемних пам'ятках зафіксовані лише поодинокі приклади вживання слова **матька**. Так, у «Словаре древнерусского языка (XI-XIV вв.)» у словниковій статті міститься вказівка на те, що слово **мати** в картотеці представлено 1079 випадками слововживань, а **матка** – всього 7 [7, с. 512-514]. Варто зазначити, що перше значення 'мати' проілюстроване одним прикладом, узятим з берестяної грамоти № 227 (не могли же ми **маток**о согрє<шити>), опубліковану російськими дослідниками. Інший ілюстративний матеріал засвідчує вживання слова з різними значеннями: про бджолину матку, у складі фразеологічної одиниці (**матька** огньана – геєна), у складі власної назви (кь цркви. кь **матцѣ**. бѣи [7, с. 514]. У «Словнику староукраїнської мови XIV-XV ст.» – 90 фіксацій лексеми **мати**, слова **матка** – 38, з них 23 має значення 'мати', у решті випадків вона входить до складу назв церковних свят, дат, церков, побудованих на честь Богоматері [8, с. 580-581].

Отже, порівняння кількості вживань у давніх текстах лексичних одиниць **мати** і **матка** дає змогу зробити висновок про певні етнокультурні впливи сусідніх народів, зокрема про вплив західнослов'янських мов.

В українській літературній мові слово **матка** зі значенням 'мати' не вживається, проте, як зауважував А. Бурячок, «як

стилістично нейтральне воно збереглося (паралельно з *мати*) в лексичі північних та деяких південно-західних говорів української мови» [4, с. 27]. У «Словнику поліських говорів» П.С. Лисенко зазначає, що слово **матка** в північних діалектах означає ‘Те саме, що *мамдзя*’ [6, с. 124], а **мамдзя** у поліських говорах має значення ‘мати’ і в згаданому словнику позначене ремаркою «зневажливе» [Там само, с. 122]. У двотомному «Словнику західнополіських говірок» Г.Л. Аркушина лексема **матка** зафіксована як багатозначна, але значення ‘жінка стосовно своїх дітей’ відсутнє [1, с. 307]. У селі Атаки Чернівецької області лексема засвідчена зі значенням ‘та, що вінчає молодь’ [3, с. 83].

В акті № 52 від 12 січня 1570 року вжита лексема **матухна**: Крім того, если бы котори(и) з ни(х) або, чого боже ухова(и), и ѡбадва не бы(ли) бы **мату(х)ны** своеѡ(и) послу(ш)ни ѡ(и) служи(ти) и проти(в)ни бы(т)и и в чо(м) – ко(л)вѡ(к) **ма(т)ку** свою гнѡви(ти) мѡ(ли), с таковы(х) причи(н) во(л)но то ѡ(и) буде(т) учини(ти), кому хотячи з ласки своеѡ(т)дати, записа(ти), ты(м) вси(м) дарова(ти), кому буде(т) ѡдно // на то воля ѡѡ (ВГ, 1570, с. 93). Цікаво, що зафіксовані обидві лексеми в одному документі. «Словарь древнерусского языка (XI-XIV вв.)» та «Словник староукраїнської мови XIV-XV ст.» таку лексичну одиницю не фіксують.

За матеріалами словника П.С.Лисенка, іменники **матухна**, **матухно**, похідні від **мати**, із суфіксами згрубілості вживаються в сучасних північних говорах української мови [6, с. 124]. У словнику Г.Л. Аркушина, крім лексеми **матухна** ‘мати’ [1, с. 307], зафіксовані з відповідним суфіксом такі лексичні одиниці, як **сеструхна** *пестл.* ‘тс, що сестринка’ [2, с. 142], **братухна** ‘тс, що братан’ [1, с. 31]. У білоруській мові лексема **матухна** також вживається, хоча й обмежена розмовним мовленням, що в лексикографічних джерелах позначено ремаркою «розмовне».

Отже, мова пам’яток XVI ст., створених на Волині, відображає складний процес становлення лексичної системи української літературної мови, зокрема й назв спорідненості. В аналізованих текстах на позначення ‘жінки стосовно дитини, яку вона народила’ вживається лексема **матка**, зрідка трапляється **матухна**, що нині може фіксуватися в діалектному мовленні, а лексема **мати** взагалі відсутня. І хоча на систему термінів спорідненості та свояцтва відповідного ареалу впливала західнослов’янська культурна традиція, у лексичній системі української літературної мови збереглися одиниці, які здавна функціонували в ній і засвідчені в різних писемних джерелах XI-XVIII ст.

Список використаних джерел:

1. Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок. У 2 т. Т.1. А-Н. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. XXIV+354 с.
2. Аркушин Г.Л. Словник західнополіських говірок. У 2 т. Т. 2. О-Я. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. 458 с.
3. Атлас української мови : в 3 т. / Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; редкол.: І.Г. Матвіяс (голова) та ін. Т.2: Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі / Д.Г. Бандрівський, Л.М. Григорчук, Ф.Т. Жилко та ін.; ред. тому Я.В. Закревська. Київ : Наукова думка, 1988. 520 с. : карти.
4. Бурячок А.А. Назви спорідненості і свояцтва в українській мові. Київ, 1961. 141 с.
5. Волинські грамоти XVI ст. / Упорядники В.Б. Задорожний, А.М. Матвієнко. Київ : Наукова думка, 1995. 248 с.
6. Лисенко П.С. Словник поліських говорів. Київ : Наукова думка, 1974. 260 с.
7. Словарь древнерусского языка (XI-XIV вв.) : В 10 т. Гл. ред. Р.И. Аванесов. Москва : Рус. яз., 1991. Т. IV. 560 с.
8. Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у двох томах / За ред. Л.Гумецької, І.Гринчишин. Т. I, Київ : Наукова думка, 1977. 632 с.
9. Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. Вып. 18 (*matoga – *mękyška). Москва : Наука, 1993. 255 с.

***Овсейчик Станіслава Володимирівна,**
асистент кафедри стилістики та мовної
комунікації Інституту філології Київського
національного університету імені Тараса
Шевченка, кандидат філологічних наук*

ЩОДО НОРМАТИВНОСТІ ВЖИВАННЯ ЛЕКСЕМИ «ГУГЛЯР» В УКРАЇНСЬКИЙ МОВІ

На сьогодні українська мова, маючи статус державної, розвивається досить активно, збагачується новими поняттями та категоріями, проте доцільність вживання деяких новотворів викликає певні застереження.

Інтеграційні процеси, які реалізує сучасний світ, все частіше накладаються на мовленнєву поведінку фахівців, які не лише

використовують спеціалізовані лексеми під час комунікації, але й самі створюють нові мовні одиниці, зокрема одиниці на позначення осіб. До таких новотворів належить лексема «гугляр» (Googler), яка сьогодні не лише вживається в усному професійному мовленні, але й зафіксована у відповідних галузевих джерелах, і позначає *співробітника компанії Google* [9, с.14].

Зазначимо, що назви осіб складають значну частину словника будь-якої літературної мови: людина завжди була, є і буде об'єктом пильної уваги науковців, а її різноманітні характеристики на основі взаємин з іншими людьми, впливу предметів, явищ і процесів навколишньої дійсності знаходять своє відображення у багатьох словах. Такі слова, зазвичай, мають свої ідентифікатори: *людина, особа, працівник, робітник, фахівець* тощо. В українському мовознавстві дослідники звертали увагу на різні аспекти цієї тематичної групи: історію виникнення, генетичну характеристику, лексико-семантичні особливості, словотвірні типи, особливості функціонування в ЗМІ тощо [1; 2; 3; 5;6;7; 8].

Як зауважує Л. Туровська, іменники на позначення назв осіб, як правило, розподіляються на такі семантичні групи: а) назви осіб за видом діяльності: *бурильник, вальцювальник, будівельник, бомбардувальник*; б) назви осіб за предметом, що визначає їхню професію: *альтист, аквалангіст, апаратник, барабанник, скейтбордист, валютник*; в) назви осіб за домінуючою ознакою, властивістю: *безхатник, грубіян, страждалець, новосел, розпусник, пустун*; г) назви осіб за походженням, країною, належністю до певного народу: *американець, росіянин, австралієць*; ґ) назви осіб за їхньою належністю до певної політичної партії, суспільної організації, закладу: *анархіст, скінхед, абстракціоніст, комуніст, б'ютівець* [8, с.87].

Лексему «гугляр», на перший погляд, можна співвіднести з першою із зазначених семантичних груп – «назви осіб за видом діяльності», проте, на нашу думку, головним елементом тут є не «діяльність», а саме належність людини до впізнаваного світового ІТ-бренду – компанії Google. Тому, групу «назви осіб за їхньою належністю до певної політичної партії, суспільної організації, закладу» з наведеної класифікації, пропонуємо звзунити до групи «назви осіб за їхньою належністю до певної організації (компанії, партії, закладу тощо)», до якої і зараховуємо аналізовану лексему.

Цікавим є те, що назви осіб за належністю до колективів (громадських організацій, закладів, суспільних рухів, ідеологічних напрямів) мають найвищий ступінь термінологізації, оскільки

супроводжують офіційно прийняту і закріплену у довідковій та навчальній літературі термінологію. Тісний зв'язок слів цієї групи зі спеціальними об'єктами виявляється в тому, що вони використовуються як похідні основи [8, с.93]. Так, зокрема, аналізована лексема «гугляр» теж є похідною одиницею, яка, до того ж, сама стає твірною основою для іншої лексеми, пор.: *нугляр* (Noogler – New+ *Googler*) – «новий гугляр, тобто новий співробітник *Google*» [9, с.300]. Використовуючи свій або чужий мовленнєвий досвід, асоціації чи аналогії, людина «одягає» змістову структуру в певну оболонку. Причому добір цієї оболонки є важливим для мовця. Вона повинна якнайкраще сприйматися, бути простою і водночас місткою [4, с.125].

Очевидно, що про частотність вживання лексеми «гугляр» в сучасній українській мові ще зарано говорити, проте її фіксація (а також похідного від неї) у відповідних українських (перекладних) джерелах, дозволяє стверджувати, що використання її є цілком закономірним та вмотивованим. Прозорість семантики нової назви створює не лише корінь *гугл*, спільний для твірної та похідної одиниць, але й словотворчий афікс *-яр*, зазвичай уживаний у подібних до новоствореної назви.

Називаючи особу, мовець з-поміж різних за семантикою суфіксів, напр.: *-ізм*, *-ість*, *-к-*, *-ар(-яр)*, *-ець* тощо, за аналогією до відомих словотвірних моделей обирає суфікс *-ець* або *-ар(-яр)*, оскільки кожен з поданих суфіксів має агентивну семантику і використовується в українській мові для творення назв осіб. Пор.: *гугляр* – співробітник компанії *Google*; *довженківець* – працівник кіностудії імені О.Довженка; *ударівець* – представник партії УДАР тощо.

Як бачимо, процес деривації лексеми «гугляр» відбувається за наявним в українській мові словотвірним типом/моделлю. Крім того, виокремленню цієї одиниці сприяє і той факт, що в наш час стрімко зростає потреба в номінації нових осіб за певною професією, за належністю до певної організації, компанії тощо.

Отже, потенційно назва будь-якої організації може ставати основою для назви осіб, пов'язаних з цією організацією. Проте, на нашу думку, такі назви стоять за межами термінології і номенклатури; вони легко створюються, і так само легко забуваються (коли зникає організація, з якою вони асоціюються). У перспективі можна глибше дослідити творення назв осіб за належністю до певних компаній, організацій; визначити основні моделі творення таких одиниць, як в українській, так і в інших мовах.

Список використаних джерел

1. Борисюк І. Історія та сучасний стан найдавніших найменувань робітничих професій. Українська термінологія і сучасність: збірн. наук. праць. К., 1998. С. 41–48.
2. Годована М.П. Автохтонні та запозичені назви осіб за видом діяльності в українській мові. Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. Вип. VII. К., 2007. С. 99–101.
3. Дідківська Г. Назви осіб за професією у сучасній українській мові (лексико-семантичні особливості). Мовознавство. 1969. № 5. С. 18–23.
4. Куцак Г.М. Роль словотворчих афіксів у семантиці номінативних одиниць. Українська мова у ХХІ століття: традиції і новаторство: тези доповідей II Всеукраїнського лінгвістичного форуму молодих учених. К., 2012. С. 125–128.
5. Савельєва Л.С. Семантичні кореляції іменників-назв осіб. Наукові праці. Серія філологія. Миколаїв, 2007. Вип. 54. С. 64–69.
6. Стишов О.А. Номінації осіб у сучасній українській мові (на матеріалі дискурсу ЗМІ). Мовознавство. 2012. № 6. С. 23–37.
7. Стишов О.А. Особливості суфіксального словотворення неологізмів на позначення осіб у сучасній українській мові. Лінгвістичні дослідження: зб. наук. праць ХНПУ імені Г.С. Сковороди. 2020. Вип. 53. С. 127–140.
8. Туровська Л.В. Термінологізація назв осіб в українській мові. Українська мова, 2009. № 2. С. 86–94.
9. Шмідт Е., Розенберг Дж. Як працює Google / Пер. з англ. Ю. Гордієнка. К.: Видавнича група КМ-БУКС, 2018. 304 с.

Семененко Лариса Леонідівна,

доцент кафедри іноземної філології та
перекладу Міжрегіональної академії
управління персоналом, кандидат
філологічних наук

КАТЕГОРИЗАЦІЯ ФАКТІВ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЙСНОСТІ В МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУ (НА ПРИКЛАДІ КОНЦЕПТУ «ВІЙНА»)

Когнітивні процеси в їхньому взаємозв'язку з мовними механізмами осягнення дійсності активно вивчаються в лінгвістиці. Концептуалізація й категоризація фактів дійсності (предметів, дій, подій, явищ) відбувається через усвідомлення людиною себе частиною людського колективу, який, так чи інакше, протиставляється іншим мовним колективам за різними параметрами. Саме така суспільна

спільнота створює свою мовну реальність за традиційно випрацьованими законами, що, як наслідок, роблять універсальні категорії національно специфічними, позаяк сприймані вони через систему колективних знань. Моделюючи дійсність, мова все більше від неї віддаляється, стає все більш абстрактною [Арутюнова 1982], стимулюючи дослідників відстежувати механізми створення мовних картин світу.

Аналіз останніх досліджень показує, що лінгвістичні проблеми впорядкування знань вивчаються у взаємозв'язку з когнітивними, позаяк в основі раціонального сприйняття, функціонування мислення, мовленнєвої діяльності лежить категоризація (М.М. Болдирев, G. Lakoff та ін.). Ми розуміємо світ не в термінах окремих речей, а в термінах категорій, що є різновидом концептуальної системи. Для людини дійсність постає в трьох аспектах: (1) матеріальна дійсність із їхніми відношеннями в просторі, що є безпосереднім об'єктом спостереження й сприйняття; (2) уявлення про матеріальну дійсність як результат чуттєвого її сприймання (перші сигнали дійсності); (3) ідеальна (відображена) дійсність – світ образів, понять, ідей, розчленованих і фіксованих вербальними знаками, що формують другу сигнальну систему дійсності [Уфимцева 2002, с. 54]. Результати взаємодії із різними аспектами знань – концептуальна система як система інформації про дійсний або можливий світи, що постійно конструюється, тобто є динамічною й змінною. О.С. Кубрякова [Кубрякова 2006] зазначає, що саме мова, маніпулюючи мовними засобами, робить можливим маніпулювання концептами як елементами концептуальної системи. У наслідок цього створюються нові концептуальні структури, зумовлені вже самою цією системою, а не лише пізнаваною дійсністю.

Концепт ВІЙНА містить низку закріплених граматичних ознак, що характеризують його як предметну (опредмечену) сутність, яка фіксує процес без прив'язки до часу та тривалості. Для досліджуваних мов сума граматичних значень (лексико-граматичний клас (іменники), граматичні категорії (час), здатність вступати в різного роду синтаксичні відношення – бути суб'єктом, об'єктом і предикатом), експлікованих мовною формою, збігається, окрім відсутності роду в англійській мові.

Стосовно семантики, фіксованої мовним знаком, то, залежно від джерела походження, вона містить різнотипну інформацію про дійсність (чуттєво сприйману). У лексикографічній практиці традиційно до лексичного значення зараховують найсуттєвіші ознаки про її денотат, сигніфікат й актуальну прагматичну інформацію.

Слово ВІЙНА / WOJNA / WAR може служити для називання (1) певного стану із врахування стадій його перебігу, учасників, місця та часу проведення; (2) певного класу (категорії) таких станів, визначених через співвіднесення із низкою суттєвих ознак (*ядерна війна / wojna atomowa / nuclear war; громадянська війна / wojna secesyjna / civil war; психологічна війна / wojna psychologiczna / psychological warfare* та ін.) чи (3) пояснювати певне поняття, тобто входити до переліку тих суттєвих ознак, що характеризують окремі явища, слугуючи, таким чином, класифікаторами, що відносять поняття до певної категорії: *стан війни / stan wojny / state of war* та ін.

Сигніфікативні знання опираються на систему поняттєвих знань про визначену категорію, які, у свою чергу, опираються на систему концептуальних характеристик, що містять інтерпретаційну інформацію, співвідносну з фактами дійсності. Це ідеальні знання, сформовані шляхом абстрагування від несуттєвих ознак факту дійсності. Як результат, містять його суттєві ознаки, фіксовані лексичним значенням. Так, війна – це ‘боротьба’, для якої релевантна ознака – ‘наявність зброї’, обов’язкові більше двох учасників – ‘держави’, ‘народи’, ‘племена’, ‘суспільні класи’, ‘угроповання’ – та вказівка на місце ‘всередині держави’ (пор.: пол. ‘walka’, ‘zbrojna’, ‘zorganizowana’, ‘państwa’, ‘narody’, ‘grupy społeczni’, ‘grupy religijni’; англ. ‘be armed’, ‘fighting’, ‘two or more’, ‘countries’, ‘groups’ / ‘a state’, ‘be armed’, ‘different countries’, ‘different groups’, ‘within a country’). Формально виражена квантативність без вказівки на кількість експлікована граматичними формами в переліку суттєвих ознак. В англійській мові кількість винесена в розряд суттєвих ознак. У поняттєвому аспекті важливою імпліцитною ознакою, вираженою формально прийменником між / między / between є обов’язковість протистояння. Фактично формальні показники виступають класифікаторами, що вказують на приховану суттєву ознаку, яка є класифікаційною.

Аналізуючи суттєві ознаки категоризованого факту дійсності (предмету, стану, дії, події, явища тощо) в системі мови, варто зазначити, що лексикографічне значення, окрім поняттєвої (сигніфікативної) складової містить й – денотативний компонент, тобто ознаки, за якими людська психіка може співвідносити назване поняття із матеріально / потенційно реалізованим в дійсності. Це та особливість психіки, що дозволяла давньогрецьким філософам визначати класифікаційні якості речей об’єктивними й позамисленневими, на цій основі виділяючи категорії речей матеріального світу як дані, а не як по трактовані людською психікою

в наслідок опрацювання когнітивними механізмами. Отже, денотат (у термінології Р. Карнапа *екстенціонал*) – кожен із фактів дійсності, на які може поширюватися низка суттєвих ознак, фіксованих лексикографічною статтею.

Категорія ВІЙНА належить до категорій базового рівня, які сприймаються психікою носіїв мови гештальтно, позаяк не потребують спеціальних наукових знань про об'єкти дійсності, ними позначені. Ознаки категорій, що належать до базового рівня, виділив Дж. Лакофф [Lakoff 1990, р. 47]. Це такі характеристики: (1) сприйняття – цілісне сприйняття форми, одиничний ментальний образ, швидка ідентифікація; (2) функції – єдина система дій з об'єктами категорій цього рівня; (3) комунікація – позначаються короткими й частотними, контекстуально нейтральними словами; (4) організація знань – найбільша кількість суттєвих ознак членів категорії зберігаються на цьому рівні.

На відміну від категорій, що мають форму матеріального втілення (стіл, пляшка та ін.), тому сприймаються “предметно”, ця категорія є вищого рівня абстракції, бо є результатом категоризації події, що включає інформацію про її умовних актантів та про їхні супутні семантичні функції (наприклад, ворог, види зброї, територія, рівень агресії, час і простір та ін.). Проте цей факт не заперечує сприйняття її гештальтно, виділяючи поверхневі чи загальні риси, що є підставою для віднесення до категорій базового рівня. Пор., наприклад, категорії субординатного рівня: *визвольна війна, інформаційна війна, ядерна війна* та ін., – що потребують спеціальних історичних або технологічних знань. Чи категорія ПРОТИСТОЯННЯ, яка може бути визначена як суперординатна відносно до категорії ВІЙНА. Повніше скатегоризовані ознаки війни в енциклопедичних знаннях, що представлені в науковій картині світу.

Прототипність категоріям, що не мають матеріально втілених зразків, не притаманна. Такі категорії переважно формуються шляхом визначення необхідних і достатніх умов (класичні принципи категоризації) для фактів дійсності, що можуть бути віднесені до цієї категорії. Пор., наприклад, *бліцкриг* (у словниках сучасної української мови лексема не зафіксована) / *wojna błyskawiczna* / *blitzkrieg*, що має суттєві ознаки ‘війна’, ‘короткострокова’ / ‘wojna’, ‘mająca na celu osiągnięcie zwycięstwa’, ‘najkrótszy czas’, ‘rozpoczynana niespodziewanym atakiem’ / ‘a sudden attack’, ‘intended to surprise and quickly defeat the enemy’, ‘involving aircraft and forces on the ground’ / ‘an intense military campaign’, ‘intended to bring about a swift victory’. Впадає у вічі різниця при виділенні ключових (суттєвих) ознак при визначенні категорійних ознак

бліцкригу, що є підставою для віднесення до різних категорій. Так, в українській і польській картині світу – посилення на родові поняття *війна* / *wojna*, тоді як в англійських словникових статтях це поняття визначається як видове до *attack* і *campaign*. Попри це названий приклад не може визначатися як кращий зразок війни (прототипом категорії ВІЙНА), бо містить негативні конотації.

Категорія ВІЙНА вербалізується на різних рівнях категоризації через абстрактні номінації – слова, що означають об'єкти, властивості й відношення. Хоча в основі лексичного значення експлікована суттєва ознака 'боротьба', яка може бути сприймана органами чуття, саме значення синтезовано з низки узагальнень про знаряддя такої боротьби (інструменти), учасників (об'єктиви) і місце (транзитир). Тобто вживання такої номінації є результатом відбору низки суттєвих ознак, релевантних для стану, що покривається семантикою номінації.

Зважаючи на проведення дослідження, робимо висновки про те, що:

1. За мовними знаннями про факт дійсності завжди стоять структури ментальних знань, що слугують джерелом для відбору актуальних ознак для використання відповідно до ситуації мовлення. Сутність мовного факту в тому, що це результат пізнавальної діяльності, який містить фіксовані суттєві ознаки.

2. Сигніфікативне значення концепту ВІЙНА є набором тих суттєвих ознак, за якими можна класифікувати факти дійсності як такі, що потрапляють під категорію речей, названих цією лексею. Це основа лексичного значення, його прототип, фіксований лексикографічними джерелами як інваріант.

3. Екстенсіоналом категорії ВІЙНА виступають співвідносні факти дійсності, до яких можна застосувати більшість із фіксованих лексикографічними статтями суттєвих ознак сутності.

4. У фіксованих словниках (української, польської та англійської мов) лексикографічних статтях система суттєвих ознак концепту ВІЙНА збігається за якісними й кількісними параметрами.

5. Факт дійсності категоризується залежно від мотиву (фокусу) його сприйняття, а тому в різних контекстах можуть об'єктивуватися різні суттєві ознаки, що, у свою чергу, може слугувати підставою для віднесення лексики, яка його вербалізує, до різних категорій.

Список використаних джерел:

1. Арутюнова Н.Д. Лингвистические проблемы референции // Новое в зарубежной лингвистике. Логика и лингвистика (Проблемы референции). – Выпуск 13. М.: Радуга, 1982. 431 с.

2. Деменчук О.В. Динамічні семантичні моделі перцептивної лексики в українській, польській та англійській мовах: зіставний аспект. Дис. ... д. філол. н.: 10.02.17. К., 2015. 523 с.

3. Кубрякова Е.С. В генезисе языка, или размышление об абстрактных именах // Вопросы когнитивной лингвистики. 2006. № 3. С. 5–14.

4. Левицкий А.Э. Вербализация концепта *мечта* в американском варианте английского языка // Лингвоконцептология: перспективные направления. Луганск: ГУ “ЛНУ имени Тараса Шевченко”, 2013. С. 172–183.

5. Уфимцева А.А. Лексическое значение: принцип семиологического описания лексики. М.: Едиториал УРСС, 2002. 240 с.

6. Lakoff G. The Invariance Hypothesis: Is Abstract Reason Based on Imageschemas? // Cognitive Linguistics. 1990. V 1.

Список лексикографічних джерел:

1. Словник української мови. – К.: Просвіта, 2012. – 1317 с.

2. Słownik języka polskiego [електронний ресурс]. URL: <http://sjp.pwn.pl/>

3. Słownik współczesnego języka polskiego. – 1996. – 1437 s.

4. Cambridge Dictionary [електронний ресурс]. URL: <http://dictionary.cambridge.org/>

5. Oxford Dictionaries [електронний ресурс]. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/>

Стратулат Наталія Вікторівна,
професор кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент

РОЗШИРЕННЯ ЛЕКСИКО-ДЕРИВАЦІЙНОГО ГНІЗДА З ДОМІНАНТОЮ «ДЕРЖАВА»

Мова як системно-структурне утворення, обслуговуючи потреби суспільства, відображає актуальну дійсність. Кожен період мовного розвитку залишає свій слід на лексичному складі, відтворюючи сучасне життя соціуму. Змінюються реалії та умови існування, розширюються комунікативні сфери, збагачується система знань – все це є факторами, що стимулюють постійне вдосконалення мовної системи та збільшення її можливостей. Перманентні зміни в суспільстві в різних його сферах (соціально-політичній, науково-технічній, духовній, культурній та ін.) формують потребу в неологізмах як нових об'єктах номінацій.

Останні десятиліття, для яких характерні становлення й утвердження Української держави, входження її до світових організацій, зміна політичної системи, виникнення нових суспільних відносин, демократизація соціуму тощо, сприяли породженню інноваційних форм українського словника, зумовлених необхідністю найменування значної кількості нових предметів, явищ, дій, ознак та інших реалій сьогодення, пов'язаних із соціально-політичним життям.

Усе нове, що вносять суспільні умови, які змінилися, у значення і вживання слів, підпорядковане також внутрішній організації лексико-семантичної системи мови та її законам, які є продуктивною силою змін у словнику. Мовні засоби природним чином пристосовуються до позначення нових реалій, розбудовуючи свій номінативний потенціал [3, с. 150].

На сьогодні найбільш повно й ґрунтовно відображає потік мовного життя, демонструє факти появи, зміни або входження в мову слів (зокрема тих, що сформувалися під впливом суспільно-політичних процесів) у всій їхній багатоманітності новий тлумачний Словник української мови в 20-ти томах (СУМ-20). Матеріалом дослідження слугували нові лексичні одиниці (елементи реєстру (СУМ-20) порівняно із Словником української мови в 11-ти томах (СУМ-11).

Загальновідомо, що оновлення лексико-семантичної системи відбувається за рахунок різних процесів. Ключову роль у поповненні й розширенні словникового складу української мови відіграють дериваційні утворення, оскільки саме ці одиниці були й залишаються основним джерелом розширення мовного діапазону словника (Е. Кузнєцова, О. Мельничук, О. Муромцева, Ю. Сорокін, О. Стишов та ін.). Як наголошують дослідники, система українського словотвору організована таким чином, що за будь-яких суспільних змін дериваційний матеріал як потужний засіб розвитку мови стає підґрунтям для виникнення нових лексем, що, зі свого боку, сприяє розширенню і збагаченню словника. Потенційна властивість мови змінюватися реалізовується передусім шляхом словотворення через використання наявних у її лексико-семантичній системі елементів і закріплених у ній правил творення нових слів [2, с. 5].

Проаналізуємо мовний матеріал СУМ-20, який репрезентує нові дериваційні утворення, що свідчать про розширення словотвірного потенціалу слова «*держав*а» як складника суспільно-політичної лексики.

Звернімо увагу на те, що СУМ-20 (порівняно з СУМ-11) фіксує 52 інноваційних деривати словотвірного гнізда із зазначеною вище домінантою. Нові репрезентанти утворені шляхом декількох словотвірних способів: аббревіацією, основоскладанням, суфіксальним.

Розглянемо на конкретних прикладах кожен із активних способів словотворення.

Найпродуктивнішим у творенні нових одиниць дериваційного гнізда зі словотвірною вершиною **«держсава»** виявлено абревіаційний спосіб. Зокрема, складноскорочених слів, утворених цим способом, у лексикографічній праці СУМ-20 зафіксовано 40 лексичних одиниць: 39 – частковоскорочені абревіатури, а також 1 – складова абревіатура. Так, із скороченою частиною **держ-** (де **держ-** означає *Перша частина складних слів, що відповідає слову державний*) утворено низку дериваційних неологізмів: *держадміністрація, держарбітраж, держвиконавець, держконтроль, держкордон, держвласність, держгарантія, держзакупівля, держкредит, держмонополія, держобвинувачення, держохоронець, держрегулювання, держреєстрація, держпідтримка, держслужбовець, держуправління* та ін.

Складноскорочення, утворене шляхом поєднання двох скорочених елементів, представлене лише однією словесною одиницею: *держстрах*, у якій одне із значень зафіксоване із ремаркою *іст. (історичне)*.

Варто зазначити, що в межах цієї групи іменникових дериваційних новотворів – 39 одиниць, прикметникових – 1 одиниця.

Інша група дериваційних неологізмів, яка також виявила свою продуктивність, утворена за допомогою такого способу творення складних слів, як основоскладання. При цьому вагому роль, як і в інших способах творення нових лексем, відіграють власне українські словотворчі форманти.

Перший компонент дериваційних новоутворень – **державо-** (де **державо-** має лексичну семантику *Перша частина складних слів, що відповідає слову держави*) став стержневим у 6-ти композиційних одиницях, 4 з яких – іменникові деривати: *державознавець, державознавство, державотворення, державотворчість* і 2 – прикметникові: *державознавчий, державотворчий*.

У композитивному творенні малоактивним став компонент **державно-**, лексичне значення якого словник фіксує як *Перша частина складних слів, що відповідає слову державний*. У реєстрі СУМ-20 є лише один прикметниковий дериват: *державно-бюрократичний*.

Меншою активністю в розширенні аналізованого дериваційного гнізда характеризується суфіксальний спосіб творення. Так, лексема **«держсава»** (як твірне слово) слугувала появі дериваційної іменникової одиниці *державник*, утвореної за допомогою суфіксальної морфеми. Цей новий репрезентант реєстру словника з лексичними

значеннями '1. Політик, який працює на зміцнення держави, на утвердження її суверенітету; 2. Прихильник створення та утвердження самостійної держави' у своєму словотвірному ланцюжку як дериваційний мотиватор має ще дві реєстрові одиниці зі спорідненою семантикою: прикметникову *державницький* та іменникову *державництво*.

Крім того, у межах суфіксального способу словникового діапазону також виявлено нову прислівникову одиницю *державно*.

Щодо лексико-граматичної належності словотвірних неологізмів дериваційно-семантичного гнізда з домінантою *«держави»* варто сказати, що з-поміж нових репрезентантів (у кількості 52 одиниці) найбільшу групу слів представляють іменникові утворення – 46 одиниць, меншу частину становлять прикметникові неологізми – 5 одиниць, прислівникові деривати лише 1 одиниця. Дієслівних утворень у групі неологізмів аналізованого лексико-дериваційного гнізда не виявлено.

Аналіз досліджуваного матеріалу свідчить, що СУМ-20 поповнився групою лексем на позначення понять суспільно-політичної сфери, передусім пов'язаних із номінацією фахівців, посадових осіб, тих, хто займається політичною діяльністю; а також політичних поглядів, назв наук, процесів, що відбуваються в державі та ін.

Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки. Із огляду на структурно-семантичні особливості словотвірного гнізда як найбільшого репрезентанта дериваційного потенціалу лексеми *«держави»* було встановлено, що словотвірний діапазон передусім розширився за рахунок складних лексичних одиниць, утворених способами аббревіації та основоскладання. Це свідчить про дію потужного внутрішньомовного стимулу – закону економії мовних зусиль (раціоналізація мови), а також про прагнення сучасного суспільства до збільшення інформативності мовлення, що, зі свого боку, стимулює розвиток лексико-семантичної системи української мови. Найбільшу групу інноваційних одиниць, що, власне, закономірно, становлять іменникові утворення. Обстежений мовний матеріал репрезентує кількісні та якісні зміни в реєстрі словника, що відображає потребу у вербалізації нових реалій, відбиваючи сучасні тенденції розвитку суспільства, пов'язані із змістом такого важливого на сьогодні поняття, як *«держави»*.

Список використаних джерел

1. Коць Т. Аксіологічний і часовий виміри мовної норми. *Українська мова*. 2017, № 4. С. 42–50.
2. Мельничук О.С. Розвиток мови як суспільне явище і як предмет сучасного мовознавства. *Мовознавство*. 1991, № 3, С. 3-11.

3. Радзієвська Т.В. Дискурсивні аспекти динаміки української мови в контексті активних мовних процесів у слов'янському світі. *Мовознавство*. 2013, № 2-3. С. 149–162

4. Словник української мови : в 11-ти томах. <http://sum.in.ua/>

5. Словник української мови : в 20-ти томах (1-11 томи).
<https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=57199&page=1822>

Хижєвська Вікторія Вікторівна,

викладач, голова циклової комісії суспільно-гуманітарних дисциплін Кропивницького коледжу харчування та торгівлі

АВТОРОЗНАВЧЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ ОСОБЛИВИХ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ТИПІВ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Наукові розвідки [1-2, 7, 9], проведені в контексті цього питання, засвідчують, що використання лінгвістичної експертизи в судочинстві останнім часом помітно зросло. Дедалі частіше українські адвокати, судді, працівники правоохоронних органів вдаються до послуг мовознавців.

Лінгвістична експертиза вважається спеціалізованим мовознавчим дослідженням текстових матеріалів та інших мовних об'єктів для з'ясування питань, що можуть мати юридичні наслідки [1, с. 48]. Від здатності аргументовано розкрити зміст того чи іншого висловлювання може залежати рішення суду, оскільки, слово, сказане або написане за певних обставин, стає дією, яка передбачає юридичні наслідки. Тому пошук відповідей на питання, які постають під час слідства й судового розгляду, зазвичай потребує спеціальних лінгвістичних знань. Об'єктами лінгвістичного експертного дослідження є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений у писемній або в усній формі (зафіксований у відео-, фонограмі тощо).

Лінгвістична експертиза, згідно з дослідженнями [3-5], як галузь організовується трьома видами відношень між мовою і правом : "мова виступає як об'єкт правового регулювання, мова виступає як засіб, за допомогою якого здійснюється регулювання, і мова є предметом дослідження, коли, наприклад, у судовому засіданні тлумачиться спірний текст". У межах лінгвістичної експертизи в судочинстві проводяться авторознавчі та семантико-текстуальні дослідження.

Серед різновидів експертиз із використанням лінгвістичних знань, на думку Л. Ажнюк [2, с. 8], "найтривалішу історію в Україні має авторознавча експертиза, яка встановлює, хто є автором тексту і за яких обставин цей текст створено". Основним завданням

авторознавчої експертизи є ідентифікація автора тексту. Авторознавчою експертизою вирішуються ідентифікаційні завдання (щодо ототожнення особи автора тексту), а також діагностичні завдання (щодо умов, особливостей складання тексту, факту викривлення ознак писемного мовлення, місця формування мовленнєвих навичок, рідної мови, освіти автора документа тощо).

Проведення авторознавчої експертизи передбачає низку дій і рішень слідчого та суду. До них належать : прийняття рішення щодо проведення експертизи, вибір експертної установи або експерта, підбір об'єктів дослідження, оцінка наукової достовірності й доказового значення виконаної експертизи [11, с. 45].

Судова авторознавча експертиза може бути призначена, коли в судовому засіданні свідок або обвинувачений заперечує своє авторство письмових показань, даних раніше; також у разі кримінально-правового переслідування за такі злочини, як наклеп, образа, завідомо неправдиве повідомлення про акт тероризму, публічні заклики до здійснення екстремістської діяльності, збудження ненависті або ворожнечі; у разі приниження людської гідності; коли автор і виконавець усного письмового повідомлення, що становить об'єктивну сторону злочину, – різні особи або автор невідомий (анонімний чи діє під псевдонімом) і підлягає ідентифікації [11, с. 270].

Успіх розслідування багато в чому залежить від кваліфікованого використання можливостей судової авторознавчої експертизи, зокрема в разі потреби встановлення особистості автора дискусійного мовного твору. Відзначимо, що більшість названих злочинів вчиняється прихованими способами, наприклад, із використанням прийомів маскування авторства (наслідування письмового мовлення конкретної особи), спотворення письмової мови (за рахунок зниження рівня грамотності, зміни культури викладу мови, нейтралізації писемного мовлення), імітації авторства (жінки, чоловіка, осіб молодого, похилого віку, з психічними відхиленнями, конкретних професій), анонімізації, псевдонімізації або псевдоанонімізації поширюваних відомостей тощо [3, с. 592].

Аналіз наукових джерел демонструє, що необхідність у призначенні судової авторознавчої експертизи виникає, коли необхідні спеціальні філологічні знання для встановлення факту присвоєння або незаконного використання чужого авторського твору, авторства текстів Інтернеткомунікації, sms-повідомлень. Інформація про порушення прав авторства і прав власників, а також про форми, засоби й способи присвоєння авторства, неправомірного запозичення всього

твору або його частини може бути отримана тільки за допомогою судової авторознавчої експертизи. Економічні спори владних суб'єктів, осіб, які займаються підприємницькою діяльністю, некоректне складання тексту договору, що приводить до його неоднозначного прочитання, також породжують документаційні спори для розгляду в суді, що обумовлює необхідність призначення й проведення авторознавчої експертизи.

Слід звернути увагу, що відповідно до нормативно-правової бази [8], згідно з останніми змінами, під час авторознавчої експертизи вирішується ряд питань: чи є певна особа автором наданого на дослідження тексту; чи є певна особа автором декількох різних текстів; чи є автор та виконавець тексту однією або різними особами; чи даний текст складений кількома авторами; які риси соціально-біографічного портрета автора можна встановити за даним текстом; якою є основна мова спілкування певної особи – автора даного тексту; яким є місце формування мовленнєвих навичок (рідна мова) певної особи – автора даного тексту; чи спостерігаються в тексті ознаки, які свідчать про складання тексту автором під впливом будь-яких збиваючих факторів; чи складено текст документа особою самостійно або під диктування чи його виконано шляхом переписування; чи складений текст документа з перекручуванням ознак писемного мовлення. Крім цього, вирішення питань, поставлених перед авторознавчою експертизою, можливе за наявності обсягу досліджуваного тексту орієнтовно не менше ніж 100 слів.

Під час підготовки матеріалів для проведення авторознавчої експертизи з метою встановлення авторства збираються вільні, умовно-вільні й експериментальні зразки писемного мовлення особи, яка підлягає ідентифікації. Вільні зразки повинні відповідати досліджуваному тексту за мовою, якою його складено, за часом виконання; за характером документа, виходячи з його призначення і сфери обігу (доповідна записка, особистий лист, скарга тощо); за іншими суттєвими обставинами, які могли вплинути на формування ознак. Для успішного проведення авторознавчої експертизи необхідні зразки письмової мови для порівняльного дослідження. Вони повинні відповідати певним вимогам, без урахування яких нерідко можливості експертизи не можуть бути реалізовані.

Отже, спираючись на досягнення теорії мови, авторознавча експертиза покликана засобами спеціального інструментарію дати аргументовані й однозначні відповіді на питання судової експертизи. Тим не менш авторознавчі експертизи на сьогодні менш поширені, ніж інші види судових експертиз, пов'язаних з дослідженням документів.

Це пояснюється складністю їх виконання та недостатньою кількістю професійно підготовлених експертів-авторознавців, що вимагає розробки методичних матеріалів у розрізі вимог сьогодення.

Список використаних джерел

1. Ажнюк Л. В. Лінгвістична експертиза : статус і методологічні презумпції // Мовознавство. 2012. № 3. С. 47-64.
2. Ажнюк Л. В. Лінгвістична експертиза як юридичний інструмент // Магістеріум. Вип. 66. Мовознавчі студії. С. 8-15.
3. Баранов А. Н. Лингвистическая экспертиза текста. М. : Флинта, 2007. 592 с.
4. Богословська М. О. Судова лінгвістична експертиза : процесуальні та кримінальні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2009. 19 с.
5. Вул С. М. Автороведческая и лингвистическая экспертизы письменной речи // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : науково-практичні матеріали. Х. : Право, 2005. Вип. 5. С. 161–166.
6. Горошко Е. И. Судебная лингвистика : становление теоретической парадигмы // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : науково-практичні матеріали. Х. : Право, 2005. Вип. 5. С. 156–161.
7. Заболотна Ю. В. Питання підготовки порівняльного матеріалу під час призначення судово-авторознавчих експертиз // Порівняльно-аналітичне право. 2019. Вип. 2. С. 233-235.
8. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Електронний ресурс. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#n17>
9. Черненко Г. А. Сфери застосування лінгвістичної експертизи // Studiolinguistic. 2012. Вип. 6 (1). С. 220-223.
10. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підручник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти. К. : Концерн "Видавничий Дім "Ін Юре", 2004. 728 с.
11. Юришин В. Д. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2006. 21 с.

Шармар Ольга Михайлівна,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

**ПРО ДЕЯКІ ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ЗАКОНОПРОЄКТУ «ПРО
ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ
ЩОДО ЗАХИСТУ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ»**

Відповідно до ст. 10 Конституції України, державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом. Згідно з Рішенням Конституційного суду України від 14 грудня 1999 р. № 10-рп/99 про офіційне тлумачення ст. 10 Конституції України, положення частини першої ст. 10 Конституції України, за яким "державною мовою в Україні є українська мова", треба розуміти так, що українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом (ч. 5 ст. 10 Конституції України).

Серед мовознавців є суперечка, чи дійсно існував латинський вислів «Чия мова — того й влада», проте в 2014 р. Україна зіштовхнулася із військовою агресією Російської Федерації, яка, зокрема, виправдовується захистом російської мови на території України, як у зазначеному вислові. Крім того, трапляються і випадки публічної наруги над українською мовою зі сторони громадян України, що є ще більш небезпечним явищем враховуючи можливість для таких громадян обіймати державні посади чи посади в органах місцевого самоврядування та розповсюджувати свій негативний вплив.

Кожен громадянин України є вільним у виборі мови або мов у приватному спілкуванні і даний проект Закону не спрямований на створення перепон для приватного мовного користування іншими мовами.

17 вересня 2021 р. ВРУ зареєструвала законопроект «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо захисту української мови як державної» реєстр. № 5670. Законопроектом пропонується доповнити Кримінальний кодекс України (далі - КК України) новою статтею 338¹, яка має встановити відповідальність за публічну наругу над українською мовою як державною.

З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 338-1, полягає у публічній порузі.

Суб'єкт злочину загальний.

З суб'єктивної сторони злочин характеризується прямим умислом.

Законопроект пропонується за цей злочин передбачити покарання карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до трьох років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до двох років.

Проаналізувавши цей проєкт, вважаю, що не можна погодитися з такою криміналізацією вправуючи наступні зауваження:

1. Законопроект оперує оціночним поняттям «публічна поруза над українською мовою», не розкриваючи при цьому його змісту. Однак за відсутності однозначного розуміння цього формулювання у процесі її застосування можливе суб'єктивне тлумачення, яке призведе до слідчих та судових помилок.

Поняття «поруза» може застосовуватися лише щодо живих істот (людей, тварин, птахів тощо) та об'єктів матеріального світу (наприклад, поруза над державними символами). Що ж стосується державної або іншої мови, то саме по собі негативне ставлення до неї не може розцінюватися як поруза. Якщо дії, в яких проявляється таке ставлення, вчинюються окремими особами при здійсненні повноважень в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, а також під час роботи на підприємствах, установах, організаціях, де вимагається дотримання відповідної «мовної етики», то ці дії є нічим іншим, як дисциплінарним проступком.

2. Дії осіб, які демонструють зневажливе ставлення до української мови або мов національних меншин за умови порушення громадського порядку їх необхідно кваліфікувати як дрібне хуліганство (ст. 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення) або як кримінально каране хуліганство, передбачене ст. 296 КК України (грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом). А у випадках, коли негативне чи зневажливе ставлення до певної мови має ознаки приниження національної гідності її носіїв, відповідні дії мають кваліфікуватись за ст. 161 КК.

У зв'язку з цим вважаю, що чинне законодавство уже містить правові норми, достатні для притягнення до дисциплінарної,

адміністративної, а у певних випадках і до кримінальної відповідальності тих осіб, які допускають публічні прояви зневаги до державної мови чи мови національних меншин.

Таким чином, потреби у закріпленні в КК України такого кримінального правопорушення немає.

Шкураренко Олена Володимирівна,
завідувач кафедри історії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРИНЦИПИ ТА ПОЛОЖЕННЯ ГУМАНІСТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ В ПРАВІ

Гуманізм (*humanus* – людський, людяний з лат.) у праві – це одна з найсуттєвіших органічно властивих праву якостей, завдяки інтерпретації якої право у філософському та соціологічному розумінні характеризується як загальна міра свободи, рівності і справедливості у суспільстві, яка повинна визначати зміст кожної правової норми. Саме такі соціальні цінності як рівність, свобода, справедливість становлять сутність гуманізму права – систему поведінкових стандартів, за якими члени суспільства мають діяти у відповідних ситуаціях, щоб їх інтереси узгоджувалися у відповідності до інтересів та потреб інших людей та держави [1, с. 579].

Як система поглядів, гуманізм сформувався в епоху Відродження, і з періодом розвитку цього поняття пов'язані не лише ліберальні а й соціалістичні погляди щодо суспільства цілому. В сучасному світі гуманізм проявляється у гуманітарній політиці держави, яка послідовно виявляється у здійсненні заходів, спрямованих на підтримку й інтенсифікацію гуманітарного розвитку суспільства згідно загальнонаціональних цінностей та визначених пріоритетів. Її сутністю є створення умов для виявлення, розвитку та формування творчого потенціалу особи та суспільства в цілому.

Сучасне гуманістичне розуміння прав людини спирається на зміст Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року. Провідною гуманістичною думкою цього документа є позиція про те, що всі люди мають рівні права та свободи з народження. Саме з принципу гуманізму як основоположного, виокремлюється принцип рівності, як засіб втілення і забезпечення людиноцентризму.

Згідно гуманістичної теорії, права людини – це не лише певна цінність, а й ефективний інструмент протистояння різним видам тиску і насильства, що дозволяє встановити баланс, рівновагу у відносинах.

З'ясувавши, що рівність є ключовим поняттям гуманізму, варто визначити вагомість суб'єкта, який бере на себе обов'язок забезпечити рівність у суспільстві. Таким суб'єктом виступає держава, яка проголосила та передбачила механізм реалізації цілого ряду прав та свобод як можливостей для людини [2].

Гуманісти визначають три основні сфери, у яких людина неспроможна реалізувати свої можливості самостійно – це: освіта і культура, охорона здоров'я та соціальне забезпечення. Основною гуманістичною функцією держави є забезпечення співіснування людей та їх безпеку. Щодо моделі законодавства, то тут варто говорити про розробку таких законів, які б люди виконували добровільно, свобода індивіда може бути обмежена лише межею безпеки інших.

Соціальна держава проголошує людину найвищою цінністю, що ставить життя, здоров'я, честь і гідність людини на чільне місце, адже будь-які інші цінності не можуть мати над ними пріоритету. Саме соціальна держава має специфічну спрямованість на забезпечення соціальних прав, необхідних для гідного рівня життя.

А отже, така модель держави, яка є притаманною країнам з високим розвитком, полягає у безперечному людино центризмі, керуючись саме забезпеченням прав і свобод людини як основами побудови суспільства. Стаття 3 Конституції України проголошує: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення основних прав та свобод людини є головним обов'язком держави», і це засвідчує саме соціальну спрямованість України.

Принцип гуманізму, як такий не є зафіксованим в багатьох міжнародних актах, адже його розглядають як узагальнюючий та основоположний, з якого слідує всі інші, в тому числі і принцип рівності прав та можливостей. На законодавчому рівні, як принцип, гуманізм згадується у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права стосовно осіб, позбавлених волі (п. 1 ст. 20). Щодо визначення принципу рівності, то завдяки Лісабонському договору, даний принцип виокремлений як один з основоположних для функціонування Європейського Союзу.

Згідно зі статтею 1 Лісабонського договору, на рівні всієї європейської спільноти проголошується, що: «Союз засновується на принципах поваги людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права, поваги до людських прав... Всі ці цінності є спільними для держав-членів в суспільстві, якому плюралізм,

недискримінація, толерантність, правопорядок, солідарність та рівність між чоловіками та жінками превалюють» [3].

Через призму історичних подій проглядається певна утопічність у формулюванні такої категорії як рівність, але разом із тим можна прослідкувати той вплив, який відбувся на розвиток людства з виникненням, а головне, із боротьбою за втілення цієї ідеї. Всім відоме гасло, яке ознаменувало нову віху в розвитку демократичної спільноти стало: «Свобода, рівність, братерство», яке втративши свою першочергову революційну мету видозмінилося та стало основою для будівництва прогресивних держав.

У європейському праві принцип рівності полягає у забороні нерівного ставлення до ситуацій, які можуть бути порівняні, або рівного ставлення до нерівних ситуацій, якщо це не виправдано об'єктивними причинами. Хартія основних прав ЄС 2000 року присвячує принципу рівності окремий розділ, статті якого присвячені недискримінації, закріплюють культурне, релігійне, мовне різноманіття, передбачають рівність чоловіків та жінок, гарантують права людей похилого віку, інтеграцію інвалідів.

Розглядаючи принцип рівності у юридичному аспекті, слід говорити про рівноправність, тобто однакове положення перед законом. Водночас у Хартії реалізуються принципи не лише фактичної, а й юридичної рівності, з метою запобігання дискримінації та дотримання прав тих груп населення, які потребують особливого захисту. Виходячи з практики ЄСПЛ, рівність порушується у тому випадку, якщо «різне ставлення не має розумного та об'єктивного виправдання». На забезпечення рівності та недискримінації в Протоколі № 12 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, засвідчується, що: «здійснення будь-якого передбаченого законом права забезпечується без дискримінації за будь-якою ознакою». У статті 21 Конституції України проголошується, що «усі люди є вільні та рівні у своїх правах», а стаття 24 закріплює рівність конституційних прав та свобод та рівність громадян перед законом.

Таким чином, принципи гуманізму і рівності в праві соціального захисту слід розглядати як консолідовані системоутворювальні елементи, які існують у розвиненій соціальній державі і метою яких є не лише реагування на соціальні ризики, а й запобігання їх виникненню. Гуманізм, як ставлення до людини, пройняте турботою про її благо створює принцип рівності та недискримінації, як ефективний засіб побудови соціального захисту.

Список використаних джерел

1. Юридична енциклопедія: В 6-ти т. : за ред. Ю. С. Шемшученка та ін. Т. 1. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана. 1998. 669 с.
2. Політологія. Під ред. І. Семківа. Київ : Вища школа, 2009. 431 с.
3. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007. Official Journal of the European Union [English edition]. 2007. С. 306 / 01.

Ялова Оксана Володимирівна,

доцент кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «МОВНА ПОЛІТИКА», «МОВНА СИТУАЦІЯ»

У соціолінгвістиці як підрозділі мовознавства існують такі поняття, як «мовна ситуація» і «мовна політика».

Мовна ситуація – це сукупність форм існування однієї мови або сукупність мов у їх територіальному й соціальному взаємовідношенні й функціональній взаємодії у межах певних географічних регіонів або адміністративно-політичних утворень. Іншими словами, це взаємовідношення використовуваних на певній території різних мов чи різних варіантів однієї мови. Мовна ситуація охоплює соціальні умови функціонування мови, сферу й середовище вживання мови, форми її існування.

Мовна ситуація – це змінна величина, оскільки роль, функції та сфери використання мови або мов і їх форм залежить від багатьох чинників, насамперед державної мовної політики планування у сфері книгодрукування та засобів масової інформації, застосування певної мови в освіті тощо.

У соціолінгвістиці мовну ситуацію описують за кількісними, якісними та оцінними критеріями, які визначають її типи:

- за кількістю мов, що використовуються: одномовні (коли мовець залежно від ситуації вживає літературну мову або говірку) і багатомовні (якщо особа використовує різні мови). За такою ознакою найпоширенішою є ситуація двомовності або білінгвізму;

- за співвідношенням функцій окремих мов чи варіантів мови: збалансовані (мови виконують однакові суспільні функції) й незбалансовані (у застосовуваних мов неоднакові функції). Однак

збалансовані мовні ситуації майже неможливі, бо дві мови, як правило, не можуть бути функціонально тотожними. Вибір мови визначається комунікативною ситуацією, а не етнічною чи мовною належністю мовців.

Особливого удару зазнали мови після схвалення урядом теорії про «злиття мов» й утворення нової історичної спільноти людей – радянського народу, об'єднавчим чинником якого було передбачено єдину мову – російську (програма партії, прийнята на XXII з'їзді КПРС у 1961 р.).

Низка постанов радянського уряду, зокрема директива МО УРСР «Про удосконалення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах республіки» (1978 р.), постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів УРСР «Про додаткові заходи щодо покращання вивчення російської мови в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах союзних республік» (1983 р.), постанова Пленуму ЦК КПРС про єдину офіційну загальнодержавну мову в СРСР (1989 р.), прийняття Верховною Радою СРСР «Закону про мови народів СРСР», за яким російській мові надано статус офіційної (1990 р.), наказ Міністерства освіти СРСР про написання і захист дисертацій російською мовою (1970 р.) тощо, призвела до того, що українську мову було витіснено з усіх суспільних сфер.

Таким чином, до прийняття Закону «Про мови в Українській РСР» (1989 р.), державної програми його впровадження і здобуття Україною незалежності (1991 р.) відповідно до принципів мовної політики в Радянському Союзі в офіційному спілкуванні (особливо в містах) застосовувалася переважно російська мова. Така постколоніальна мовна ситуація призвела до того, що в нашій спільноті порушена рівновага між розумінням мови як символом ідентичності, з одного боку, та засобом спілкування, з іншого. Після набуття українською мовою статусу державної відбулися певні зміни мовної ситуації.

Сучасній мовній ситуації в Україні притаманні нові тенденції мовного планування внаслідок змінення мовної політики, яка здійснюється у кожній окремій державі, має, очевидно, свої загальні і особливі ознаки, пов'язані з її історичним розвитком, культурою, особливостями державного устрою тощо. Слід зауважити, що це питання у науковій літературі особливо не висвітлювалося, що, правда, Л. Масенко розглядаючи ознаки сучасної мовної ситуації в українському суспільстві, виокремлює з них такі: українсько-російська колективна двомовність; співіснування в єдиному українському просторі трьох регіонів з різними національно-культурними,

соціально-політичними традиціями і, як наслідок, мовностилістичними орієнтаціями, мовними і мовленнєвими пріоритетами і звичками; формальний характер мовної політики в державі, відсутність в українській мови реального високого соціального статусу; поступова й невідворотна англومовна експансія. Повністю погоджуючись з оцінкою автором сучасної мовної ситуації, ми спробуємо виділити ознаки мовної політики і окреслити наукові підходи до визначення її поняття.

Залежно від мовної ситуації держава розробляє мовну політику, яка маючи цілеспрямований вплив, повинна мати на меті сприяти ефективному функціонуванню мови в різних сферах її застосування; сукупність ідеологічних принципів і практичних заходів щодо розв'язання мовних проблем у суспільстві і державі; сукупність політичних і адміністративних заходів, спрямованих на надання мовному розвитку бажаного спрямування. Мовна політика має бути частиною національної політики певної держави, бо вона стосується зміни чи збереження наявного розподілу мов у багатомовному суспільстві, спирається на вироблені у ньому способів вирішення національного питання. Існують різні назви мовної політики – національно-мовна політика, мовне облаштування, мовне планування. Світовий конгрес з мовних політик (Барселона, 2002 р.) ухвалив, що головними засадами мовної політики мають бути діалог, гнучкість, здатність сторін до взаємодії і згоди, забезпечення репродукції кожної мови, мовне виховання, економічна підтримка мов.

Кожна мовна політика має досліджуватися і розглядатися у двох аспектах:

1) соціолінгвістичному – розв'язання питань про статус мов і рівень їх функціонування; узгодження відносин між офіційною та іншими мовами, що співіснують у державі; питання мовного планування; розвиток національної культури і освіти; створення єдиного інформаційного простору для забезпечення національної цілісності тощо;

2) лінгвістичному – функціонування літературної мови і діалектів; кодифікація літературної мови; уживання кількох мов; розвиток культури мови; реформа письма; керування процесом стандартизації мови; втручання у процес створення нових слів та ін.

Одразу зауважимо, що визначення поняття «мовна політика» репрезентоване переважно у наукових дослідженнях, енциклопедіях, словниках з політології, соціології. Вивчаючи їх, зупинимося на окремих позиціях, які розглянули і представили науковці у своїх працях.

Так, Антонюк О.В., Головатий М.Ф., Щокін Г.В. визначають мовну політику як сукупність законодавчих, організаційних та інших норм і заходів держави у мовній сфері.

Російський соціолінгвіст Нікольський Л.Б. визначає мовну політику як сукупність засобів, що застосовуються державою, партіями, громадськістю для зміни або збереження уже існуючих лінгвістичних норм.

Цікавим є наступне визначення мовної політики: мовна політика – це система цілеспрямованих рішень з метою розвитку державного етносу, його захисту перед мовною, культурною експансією інших націй, утвердження державності, політичної соціалізації громадянства.

Нетрадиційний погляд на мовну політику держави висловлює Майборода О.М. у вступі до колективної монографії «Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом». Він зазначає, що особливо актуальним питанням відродження, збереження та розвитку мови є для народів, які впродовж тривалого часу зазнавали деетнізації, значна частина яких перейшла на вживання більш соціально престижної мови. У таких випадках відродження мовної своєрідності народу об'єктивно може входити у просторіччя з правом кожного з його представників на вільний вибір мововжитку.

Пошук формули вирішення цього протиріччя є, власне, мовною політикою держави. Тобто, мовне питання стає питанням політичним.

Таким чином, моделюючи мовну політику держави, автор бачив перед собою виключно ситуацію в Україні. Зазначене, очевидно, не можна віднести до класичного визначення розглядуваного поняття, але воно має право на існування.

Список використаних джерел

1. Больман І. Мовні війни в Європі. К., 2007.
2. Масенко Лариса. Мічена карта // Літературна Україна. 14 лютого 2008 р. №6(5244). С. 1-3.
3. Тараненко О.О. Мовна ситуація і мовна політика часів «перебудови» і державної незалежності України (кінець 80-х – 90-ті роки) // Українська мова. Опіле, 1999. с. 35-66.
4. Тараненко О.О. Мовна ситуація та мовна політика в сучасній Україні // Мовознавство. 2003. № 2-3. С. 30-55.
5. Кочерган Михайло. Мовна ситуація і мовна політика в Україні // Світогляд. 2008. №2. С.18-23.

Богданович Ілля Олександрович,
здобувач вищої освіти Національної
академії Служби безпеки України
Науковий керівник: Бикова Тетяна
Валеріївна, професор кафедри української
літератури Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова,
доктор філологічних наук, доцент

РОЛЬ УПОВНОВАЖЕНОГО ІЗ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОЇ МОВИ У СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ СФЕРІ

Уповноважений із захисту державної мови – посадова особа в Україні, статус якої визначає Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Завдання Уповноваженого полягає в тому, що він має захищати українську мову як державну та захищати права громадян України на отримання державною мовою інформації та послуг у сферах суспільного життя, визначених Законом, на всій території України і усунення перешкод та обмежень у користуванні державною мовою. Уповноважений здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб, при чому призначає Уповноваженого із захисту державної мови Кабінет Міністрів України. Наразі посаду обіймає Тарас Кремень.

Норми Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» стосуються основних функцій роботи Уповноваженого із захисту державної мови. Аналізуючи положення Закону, варто зазначити, що процес, який відбувається у нашій країні не можна вважати примусовою українізацією: Закон тільки регулює використання державної мови в публічних сферах. Водночас він не поширюється на сфери особистого спілкування, однак зазначимо, що вивчення і спілкування українською мовою в побуті тільки заохочується державою, але ніяк не примушується. Навіть дозволяється звернутись до публічних органів чи чиновників іншою мовою, але вже ці органи мають обов'язок надавати відповідь на звернення українською мовою незалежно від мови звернення.

Роль уповноваженого із захисту державної мови важлива у всіх сферах життєдіяльності, особливо в правовій. В Україні державна мова – українська, тому всі особи, які перелічені розділом III статті 9 Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», зобов'язані володіти державною мовою. Вимоги щодо

відповідного рівня володіння державною мовою особами, визначеними згаданою статтею цим законом встановлює Національна комісія зі стандартів державної мови. Водночас варто зазначити, що кожна національно свідома людина повинна мати бажання розмовляти державною мовою, адже вона живе в цій країні і повинна поважати її традиції, звичаї та мову. Документ, що засвідчує рівень володіння державною мовою, подається особою до обрання чи призначення на посади, визначені частиною першою статті 9 цього Закону. Звісно, існує проблема того, що велика кількість людей в Україні розмовляє російською мовою, оскільки довгий період часу в українців придушували бажання спілкуватись рідною мовою, писати твори та ін. Якщо переходити до правових органів України, законом зазначено, що проведення будь-яких дій в правових сферах має бути виключно державною мовою.

Тому всі положення Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», які стосуються використання державної мови, мають бути узгоджені із Уповноваженим із захисту державної мови. У випадках, коли порушується право людини отримувати інформацію та послуги державною мовою, вона має право звернутися до Уповноваженого із захисту державної мови, що підкреслює необхідність його посади, адже кожна людина має бути впевнена, що отримає кваліфікований захист своїх прав.

До перевірки та контролю вживання української мови Уповноважений із захисту державної мови може залучати Національну поліцію, Держпродспоживслужбу, інші органи державної влади. Такі заходи здійснюються відповідно до пункту 1 частини першої статті 53, статті 56 Закону. Уповноважений надсилає відповідному органу державної влади лист, у якому повідомляє про заплановані заходи контролю та строки їх здійснення, обґрунтовує потребу залучення представника такого органу до заходів контролю, визначає строк подання кандидатур. До листа додається копія рішення Уповноваженого про здійснення контролю за застосуванням державної мови. Керівники відповідних органів державної влади у визначений у листі строк подають Уповноваженому кандидатури представників, які залучаються до заходів контролю.

За зверненням Уповноваженого відповідні органи державної влади у разі наявності передбачених законом підстав у межах повноважень здійснюють заходи державного нагляду (контролю) у відповідних сферах та про результати таких заходів інформують Уповноваженого з надсиланням копій акта, складеного за

результатами заходу, припису чи розпорядження (за наявності підстав). У разі виявлення порушення визначених Законом вимог щодо застосування державної мови під час здійснення власних заходів державного нагляду (контролю) відповідні органи державної влади інформують про це Уповноваженого.

Отже, роль уповноваженого із захисту державної мови на сучасному етапі розвитку українського суспільства передбачає захист української мови як єдиної державної мови та усунення перешкод у користуванні державної мови на всій території України.

Гадій Уляна Сергіївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: Юлдашева Світлана

Анатоліївна, професор кафедри правничої
лінгвістики Національної академії

внутрішніх справ, кандидат філологічних
наук, доцент

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОНСОЛІДАЦІЇ НАЦІЇ

Роль рідної (української) мови як важливого чинника консолідації нації суттєво зростає в нових умовах розбудови української державності, вона стає опорою, що дасть змогу згуртувати українське суспільство для вирішення нагальних проблем сьогодення.

Здобуття Україною незалежності 1991 р. – епохальна подія в історії нашого народу, яка відкрила сенс його існування, дала йому змогу стати не просто державною, а й самодостатньою, творчою, європейською нацією з усіма прикметностями сучасного демократичного світу.

Нація (лат. *natio* – народ, плем'я) – історично сформована стійка спільність людей, об'єднана економічними, територіальними, мовними та культурно-психологічними зв'язками [1, с. 106].

На сучасному етапі державотворення відбувається творення в Україні політичної нації – інноваційної політичної реальії, нового етнополітичного феномена демократичного суспільства [2, с. 411]. Йдеться про формування нової державної нації у широкому розумінні – “політичної нації”.

Сьогодні на перший план виступає і проблема реального поновлення на рідній землі рідної мови в своїх правах, особливо в південних та східних регіонах України.

Причин існування мовних проблем кілька. Розглянемо основні з них.

Насамперед, це намагання певних політичних сил як в Україні, так і за її межами зробити все, щоб не дати об'єднатися українцям в єдину націю. “Нація, як і будь-яка інша спільнота людей, не може ні сформуватися, ні існувати без спілкування її членів, без збереження ними історичної пам'яті, надбань духовності, самоусвідомлення, без ідентифікації – відчуття приналежності до цієї спільноти. Універсальним засобом здійснення всього цього є мова. Вона забезпечує єдність функціонування і розвиток національного організму в просторовому та часовому вимірах” [3, с. 17].

Добре розуміючи роль рідної мови у становленні нації, маючи “великий досвід” боротьби з нею (укази Петра І, Валуєвський циркуляр, Емський указ, лінгводицид тоталітарної радянської системи, рекомендації Ташкентської конференції (1979) і, насамкінець, проголошення російської мови офіційною (1990), певні політичні сили й сьогодні намагаються різними способами зашкодити становленню української мови як державної.

Головні з них – це намагання надати російській мові статус офіційної, штучне створення так званої проблеми “русскоязычного населення”. Імовірно, окремі політики сьогодення свідомо забувають ті століття рабства, упродовж яких знищувалася культура українського народу, його інтелігенція, десятиліття панування тоталітарної системи, коли все робилося для того, щоб “злилися нації”, щоб сформувалося універсальна мова (російська).

Попри те, що Україна має вже три десятиріччя суверенності своєї держави, рабська психологія, комплекс неповноцінності й меншовартості міцно укорінилися у свідомості значної частини українців. Прикро те, що ми не можемо усвідомити себе державною нацією, як французька, німецька, іспанська, італійська та ін. Комусь вигідно, щоб нове покоління українців зростало, без відчуття України, нехтуючи національною гордістю й національною ідеєю.

Тому запровадження української мови в усі галузі народного життя, відродження історичної правди про Україну – мабуть, найголовніші компоненти, що об'єднують Схід і Захід нашої держави, оживлюють етнографічну й духовну спорідненість її регіонів. Але, щоб Україна стала європейською демократією, цього замало. Національна свобода лише тоді справжня, коли не тільки уособлює субстанцію народного руху, а й створює та підтримує соціальну рівновагу в суспільстві [4, с. 189].

Сучасна західноєвропейська демократія довела, що криваві класові зіткнення назавжди відійшли в минуле, а рушієм суспільного розвитку стали наукові відкриття, новітні виробничі технології, поєднані з чинними законами, серед яких найважливіший — право людини і нації на свободу. Бути вільною людиною і вільною нацією можна тільки в державі, де немає загрози національній мові, духовності, традиції, культурі, а влада гарантує та розвиває соціальну справедливість, іншими словами, де панує національна ідея [3, с. 704].

Національна ідея — це творець, захисник, відновлювач і будівничий державності народу, його рух свободи, вищий рівень самоусвідомлення, ознака інтелектуальної зрілості, його здатність впливати на формування позитивного для себе політичного міжнародного клімату [3, с. 15].

Українська національна ідея впродовж невольничих століть рятувала наш народ від загибелі. Вона була вірою в нашу державу, демократичну, європейську майбутність. Сьогодні це — життєво мобілізаційна мотивація для творчих вчинків уже звільненого народу в ім'я збереження й ненастанного вдосконалення своєї держави. Це та гідність, яка обертає рабську психіку в свідомість вільної людини, а народові дає безсмертя [3, с. 13]. Саме тому мова у М. Грушевського, першого Президента України, розглядається як культурно-національна сила, а українську ідею він завжди сприймав як єдність політичну й мовну.

“Centerlinquafacit” — мова творить народ. Ця римська максима як ніколи актуальна для сучасної України, оскільки єдина мова консолідує націю, згуртовує суспільство, а отже, сприяє економічному розвитку нації. Єдина мова — основна ознака й найважливіша умова існування нації, запорука її повноцінної, плідної участі в духовному житті людства і власного поступального розвитку. З мови починається і мовою зміцнюється держава. Відмовитися від єдиної державної мови — це значить зрадити державу [3, с. 22].

Саме тому керівники держави, та ще й такої, як Україна, повинні краще від мовознавців і письменників розуміти, що означає мова корінної нації, державна мова. Це, крім усього, своєрідна зброя. Це завжди розуміли наші вороги і недруги, це вони добре розуміють і нині, тому так поспішають вибити з наших рук оту зброю, щоб потім безмовний народ швидко перетворити на покірну масу і повністю зросійшити. Уся наша історія й гіркий досвід переконали, що справжнім гарантом незалежності України має бути добре захищена державна мова, про що треба дбати в першу чергу [6, с. 34].

Державна мова – це інструмент злагоди, єднання всіх громадян держави навколо загальнодержавних проблем, це інструмент добробуту й захисту інтересів громадян держави. Якщо суспільство повним обсягом не послуговується державною мовою, на нього чекають колосальні екологічні, політичні, духовні й інтелектуальні втрати.

Отже, у наш час особливо важливого значення набуває збереження національних традицій. Завдяки їм функціонує й розвивається національна мова, без якої неможливе існування нації, оскільки зречення своїх національних традицій, рідної мови рівнозначне зреченню своєї національності. Саме тому необхідне збереження та примноження своїх національних традицій, рідної мови.

Список використаних джерел

1. Пірен М. Формування політичної нації — важлива умова державотворчого процесу в Україні // Вісн. НАДУ. 2004. № 3. С. 411–419.
2. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. Дрогобич: Вид. фірма “Відродження”, 1994. 218 с.
3. Павличко Д. Українська національна ідея: Статті, виступи, інтерв'ю. Документи. К.: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2004. 771 с.
4. Лупій О. Мова як надійна зброя // Слово Просвіти. 2005. С. 22.
5. Томенко М. Сучасний українській патріотизм, або Як об'єднати Україну // Уряд. кур'єр. 2005. № 5.
6. Дзюба І.М. Починаймо з поваги до себе: Ст., доп. К.: Вид. центр “Просвіта”, 2002. 59 с.

Мазур Богдан Іванович,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 2

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: Проценко Галина

Петрівна, старший викладач кафедри

правничої лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ

УРАХУВАННЯ ДОСВІДУ ФРАНЦІЇ В МОВНІЙ ПОЛІТИЦІ УКРАЇНИ

Дослідження мовного досвіду європейських держав з метою застосування його для розв'язання мовних проблем в Україні є доцільним та потрібним, оскільки Україна прагне інтегруватись у демократичний простір.

Так, французьке мовне законодавство було і залишається одним із найбільш послідовних та активних у світі. Мовна політика у Франції завжди була частиною державної політики, починаючи з 813 року і до сьогодні. Мовна політика Франції спрямована на підтримку і розвиток єдиної мови – французької.

Відповідно до Розділу I «Про суверенітет» Статті 2 Конституції П'ятої Республіки (Конституційний закон № 92554 від 25 липня 1992 року), єдиною офіційною мовою Французької Республіки є французька мова. (TITRE I «DE LA SOUVERAINETE» Article 2: «La langue de la Republique est le français»). Міноритарні мови – мови етнічної меншості, мови великих груп емігрантів – усього 25 ідіом – розглядаються як національне багатство (patrimoine national). Францію проголошено полікультурною країною, але з однією національною мовою.

Заслуговує на увагу позиція Франції щодо Європейської хартії регіональних мов і меншин: вона належить до тих європейських країн, які підписали Хартію, але не ратифікували її. Своім рішенням від 15 червня 1999 року Конституційна рада Франції, покликаючись на те, що Хартія наділяє особливими правами окремі «групи мовців усередині територій, де ці мови використовуються, і тим самим зазіхає на конституційні принципи неподільності Республіки, рівності перед законом і єдності французького народу», заборонила ратифікувати Хартію. Крім того, Конституційна рада вирішила, що положення цього документа суперечать першому абзацу статті 2 Конституції Франції («Мовою Республіки є французька»), оскільки можуть призвести до визнання права використовувати іншу мову, ніж французька, не лише у приватному житті, а й у суспільній сфері, до якої Хартія відносить правосуддя, адміністративні та державні органи.

Мовну політику Франція розвиває у двох напрямках: внутрішня мовна політика і зовнішня мовна політика.

Зовнішня мовна політика виявляється в тому, що Франція прагне підтримати позиції своєї мови в міжнародних організаціях: в Європейському суді, Європейському фінансовому суді та службах Європейської комісії. Уряд організовує мовне стажування для службовців, членів ЄС, учених, журналістів, студентів. На міжнародній арені позиції французької мови посилює діяльність суспільних організацій, насамперед Франкофонія (La Francophonie) – міжнародна організація співробітництва франкомовних країн світу. До її складу зараховано 56 членів, що є державами або частинами держав світу, а також 14 спостерігачів. Головним критерієм для вступу до організації вважають не ступінь володіння французькою мовою

населення тієї чи іншої країни, а, скоріше, культурні зв'язки із Францією, що склалися протягом десятиліть або навіть століть. Зокрема, Україна є спостерігачем Франкофонії. Окрім того, велику роль відіграє організація Альянс Франсез (Alliance Française), що має свої представництва у 133 країнах світу, де навчаються 360 тисяч студентів. Завдання цієї організації – розширювати використання французької мови у світі. Україна могла би скористатися цим досвідом для розвитку й популяризації української мови, насамперед у тих країнах, де є потужні українські діаспори.

Основним законом про мову у Франції, який регулює внутрішню мовну політику, є закон Тубона (Loi Toubon – закон 94-665 від 4 серпня 1994 року стосовно використання французької мови). Причиною запровадження закону стало поступове збільшення впливу англійської мови у всіх сферах життя французького суспільства. За законом Тубона, французька мова «є мовою освіти, праці, торгівлі та публічних послуг. Вона – привілейований засіб зв'язку між державами франкомовної спільноти», інша стаття закону наголошує, що «будь-який напис, оголошення, нанесені або зроблені в громадських, публічних місцях чи в громадському транспорті й призначені інформувати населення, повинні бути французькою мовою», наступна стаття цього акта чітко регламентує статус французької мови в освіті («мова освіти, іспитів і конкурсів, а також дисертацій і доповідей державних і приватних закладів – французька, за винятками, виправданими випадками, коли викладачів запрошено з інших іноземних держав») та в засобах масової інформації («публікації, огляди, повідомлення, поширювані у Франції через засоби масової інформації, повинні бути французькою або принаймні супроводжуватися тезами французькою») (закон Тубона, 1994).

Доповнюють закон Тубона законодавчі акти щодо вживання французької мови у ЗМІ, медицині, торгівлі та ін.

Звичайно, закон Тубона не був би таким дієвим, якби за його порушення та невиконання не призначалося покарання – штрафи різного розміру, передбачені Декретом 1995 року (Decret0 n° 95-240 du 3 mars 1995 pris pour l'application de la loi relative à l'emploi de la langue française).

Ще однією особливістю французької мовної політики є розбудова інституційної сфери. Контроль за виконанням мовних законів та координуванням мовної політики здійснює Головне управління з питань французької мови і мов Франції (найважливіша мовна інстанція у Франції), що підпорядковане прем'єр-міністрові. Є

ще Вища рада французької мови, яку очолює Голова Ради міністрів. Вища рада франкомовності підпорядкована президентові Франції.

У питанні мови французька суспільна думка солідарна з вищим керівництвом держави. Французи придумали своєрідний конкурс для «стимулювання» високопосадовців і відомих приватних власників, які публічно ігнорують французьку мову: щороку їм присвоюють титул «Англійський попихач» та «Англійський попихач міжнародного рівня».

Таким чином, мовне законодавство Франції охоплює всі сфери суспільного життя, його постійно вдосконалюють відповідно до вимог часу. Загалом мовна політика Франції включає мовне планування (наявність досконалої законодавчої та нормативної бази), мовний контроль (наявність санкцій, закріплених законом, за невиконання мовного законодавства), мовні інституції (наявність органів контролю та координації мовної політики), мовну кодифікацію (діяльність Альянс Франсез, що унормовує та опрацьовує словник), міжнародне співробітництво (Франкофонія). У цілому це політика монолінгвізму (спрямована на укріплення позицій лише французької мови), і її підтримує французьке суспільство.

Щодо перспективи застосування мовної політики Франції в Україні варто зазначити: у нашій державі неможливо провадити політику монолінгвізму, спрямовану на підтримку лише української мови, оскільки Україна ратифікувала та підписала Хартію, крім того, українське суспільство не звільнилося від наслідків радянської колоніальної політики і не є настільки національно свідомим, як французьке. Мовну ситуацію в Україні характеризує боротьба двох мов за подальше домінування. Мовні питання тісно переплетені з проблемами цивілізаційного вибору українців; формуванням мовної, національної, державної свідомості; знищенням комплексу меншовартості та ін. Тож будь-яка примусова політика викличе обурення і спротив. Тому загалом застосувати аналог закону Тубона в Україні наразі неможливо.

Почати варто з усвідомлення того, що мовна політика є складовою національної політики, вибір мови – це і цивілізаційний вибір водночас, а наявність політичної волі державної влади є необхідною умовою ефективної мовної та національної політики. З досвіду Франції варто перейняти такі складники мовної політики: мовне планування, мовний контроль, мовні інституції, мовну кодифікацію, міжнародну співпрацю. Мовне планування передбачає напрацювання законодавчої та нормативної бази для регулювання мовної політики. Мовний контроль включає розроблення закону, що

визначає санкції за невиконання та порушення мовного законодавства. Міжнародна співпраця має полягати в поширенні та популяризації української мови, насамперед у тих країнах, де є потужні українські діаспори.

Мовна політика України не має бути політикою «примусу» чи «насадження», а політикою «необхідності» та «професійної перспективи» (державні установи, освіта, діловодство, судочинство) і, звичайно, «економічної вигоди» (ЗМІ, шоу-бізнес, реклама, кіноіндустрія, книгодрукування).

Миронюк Карина Віталіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: Юлдашева Світлана
Анатоліївна, професор кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат філологічних
наук, доцент

УКРАЇНЬСКА МОВА: РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Мова є найяскравішою ознакою етносу, його духовності, культури і необхідною умовою його існування. У мові проявляється душа народу, його світогляд, його теперішнє, минуле і майбутнє. Мова – берегиня історичної пам'яті народу. Як першоелемент літератури, словесного мистецтва вона є джерелом національно значущих знань, які надають народу сили і насаги на його шляхах успішної реалізації пізнавальних, виховних та усіх державотворчих завдань. Саме з вивчення мови починається пізнання світу, свого народу, його духовності. Звідси бере початок національно-патріотичне виховання.

У гармонізації поліетнічного українського суспільства провідне місце посідає мовна політика держави, оскільки мова найбільш яскраво виражає сутність етносу, його культуру, служить інформаційно багатим засобом спілкування між громадянами, свідчить про їх духовну готовність, моральну відповідальність та емоційну налаштованість творити національну державність.

Рідна мова здебільшого материнська. Через неї самостверджується і самореалізується особистість, найбільш повно задовольняються її культурно-духовні потреби. Оволодіння рідною мовою розширює світогляд, розвиває чуття слова. Вона втілює в собі культурну ідентичність народу, стаючи потужним двигуном його

духовності. Мовне середовище з перших років життя формує національно-культурні особливості сприйняття світу, усвідомлення людиною своєї національної приналежності. Вона виховує міжнаціональну тактовність і справжній патріотизм, демократизує освіту, наповнює її гуманістичним змістом, розвиває у громадян особисту духовну культуру.

Як будівничий незалежної України наша мова зріє, мужніє і розвивається. І.Огієнко наголошував: «...народ, що не має соборної літературної мови, звичайно не є закінчена свідома нація і щастя бути державним не знає; такий народ і політично не сильний». Мова виступає важливою консолідуючою в державі силою, бо виконує суспільно-політичні функції: об'єднавчу, націєтворчу. Тому й мовні проблеми упродовж віків розглядались у суспільно-політичній площині [2, с. 3].

Історичний аспект мовно-національного розвитку в Україні при дослідженні сучасних соціолінгвістичних проблем української мови необхідний з огляду того, що процес впровадження її в усі, без винятку, сфери суспільного побутування у країні наштовхується на перешкоди як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. Це пов'язане з особливостями функціонування національної мови в умовах століттями пригнобленого українського народу, в умовах бездержавності, винародовлення збоку сусідніх імперій, застосування ними політики лінгво- і етноциду (зросійщення, колонізації, мадяризації, румунізації). Такий стан справ культурно-духовного і мовно-національного розвитку не міг не відбитися на якостях національного менталітету, рівні національної самосвідомості, державотворчій активності значної частини українців. Втративши визначальні соціальні орієнтири, особливо ті, що консолідують спільноту в народ, націю, спроможну ефективно розв'язувати нагальні завдання економічно-суспільного, культурно-духовного плану, мільйони етнічних українців зденаціоналізувалися і русифікувалися.

У морально-духовному відродженні українського народу, в формуванні його в повноцінну політичну націю, в гармонізації міжнаціональних відносин в країні значення і роль української мови як державної — надзвичайно вагома. Через це й донині не вщухають дискусії, гостра полеміка між представниками різних суспільно-політичних спрямувань навколо мовної проблеми, зокрема шляхів і форми подальшого утвердження української мови, її функціональних обсягів в усіх сферах державно-управлінської, оборонно-армійської, економічно-бізнесової, спортивної, мас-медійної, побутово-комунікативної діяльності наших громадян [1, с. 4].

Отже, українська мова перетворилась у повноцінний компонент соціальної структури українського суспільства, стала органічним складником культурно-інформаційного простору держави, стала потужним етнодержавотворчим фактором, органічно входить як державна мова у сферу офіційно-ділового, наукового, виробничо-професійного і, що важливо, побутового вживання. Необхідною умовою утвердження української мови як державної і перетворення її в повновартісний засіб комунікацій в суспільстві, духовно-консолідуєчий фактор українського народу виступає соціально-економічне процвітання держави – основа формування національної гідності, національно-мовної свідомості.

Список використаних джерел

1. Ткаченко О. Проблема мовної стійкості та її джерел. Мовознавство, 1990. № 4. С. 4.
2. Кочерган М. Мова як символ національної солідарності. Мовознавство. 2003. №1. С. 3.
3. Погрібний А. Розмови про наболіле, або Якби ми вчилися там, як треба... К., 2000. С. 140.
4. Дзюба І. Бо то не просто мова, звуки... Літературна Україна. С. 71.

Мовчан Дарина Миколаївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: Ялова Оксана

Володимирівна, доцент кафедри правничої
лінгвістики Національної академії

внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

МІСЦЕ ГУЦУЛЬСЬКОГО ДІАЛЕКТУ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

У сучасних умовах розвитку мови, мода на діалекти повертається. Діалект – це мовна одиниця, що характерна для певної території. Діалекти застосовують, щоб показати колорит різних куточків України, передати багатство й розмаїття української мови. Скарби народної творчості-говірки, осучаснюють у мистецтві, особливо в літературі. Неабиякої уваги заслуговує гуцульський діалект. Його використання в літературі реалізує художні функції в художньому творі, додає особливих лексичних рис, оригінальних

ознак, допомагає читачу активізувати живе сприйняття твору, краще прояснити картину на звичаї, обряди, вірування, природу гуцулів, уявно побувати серед них.

Мета цієї роботи – показати місце гуцульського діалекту в українській літературній мові, виділити його особливості.

У радянські часи письменникам України не дозволялося використовувати діалекти, адже вони є відбиттям українського менталітету, а письмові джерела, які містили говірки знищувалися. Проте знайшлися такі дослідники, як Василь Грещук, Федот Жилко, Бронислав Кобилянський, Михайло Бігусяк, які розглянули проблематику гуцульського діалекту, встановили його значення і довели, що говірки – це наші мовні перли.

Василь Грещук у своїй праці «Гуцульський діалект у мові сучасної української літератури» дослідив те, що із давніх згадок про гуцульський говір нам відомо мало. Розпочав його застосовувати в художній літературі Юрій Федькович, який сам був гуцульського походження. Використовував він діалекти у своїх працях не з метою надання колориту чи архаїчності, як Михайло Коцюбинський («Тіні забутих предків»), а через незнання української літературної мови. Завдяки творчості Юрія Федьковича гуцульський діалект почали активно практикувати в мовній літературі багато український письменників. Цілеспрямовано його використовували Іван Франко, Гнат Хоткевич, Михайло Коцюбинський та інші. Використання гуцульського діалекту у творах стало своєрідним еталоном для змалювання Гуцульщини. Це показує те, що гуцульський говір в художній мові слугує важливим естетично-зображальним засобом. У художніх творах зазвичай виписано гуцульським діалектом мову персонажів або додано якусь «власне гуцульську лексику» у якості терміна, а в деяких випадках говір гуцул використовують в ролі літературної мови (тобто і слова автора, і взагалі уся праця написана гуцульським говором, як це зробили Петро Шекерик-Доників та Онуфрій Манчук). Гуцульський діалект і надалі є актуальним для сучасного текстотворення.

Гуцульський діалект досить добре та ретельно дослідив український мовознавець Бронислав Кобилянський, який вивчав цей говір протягом багатьох років. Бронислав Кобилянський створив дві праці «Гуцульський говір і його відношення до говору Покуття» та «Діалект і літературна мова». У праці «Гуцульський говір і його відношення до говору Покуття» автор зазначає, він нерідко зустрічав гуцулів і дивувався артикуляції їх вимови. Він поставив собі завдання – опрацювати й розібрати лексичні, морфологічні, фонетичні явища

гуцульського говору, порівняти його з говором мешканців Покуття. Він досліджував територію гуцульського говору, дещо згадував зв'язок між формуванням мови і безпосередньо гуцульськими традиціями. Наприклад, назви рослин у їх діалекті дуже схожі на науково-ботанічні терміни, це пов'язано з тим, що гуцули завжди цікавились рослинами, застосовували різнотрав'я в якості повноцінних ліків. Також Бронислав Кобилянський зазначає те, що у гуцульському говорі збереглися давні форми давального відмінка і орудного відмінка однини особових і зворотних займенників (себе-ся або мене-мя, тебе-тя). А вищий ступінь порівняння прикметників твориться, як правило, за допомогою частки «май» (май ліпший). До речі, форми майбутнього часу уживаються у двох виглядах (буду робити, робитиму). Притаманним гуцульському діалекту є також додавання приставки «і» на початку слів, рухомий наголос, а губні приголосні при вимові вони залишають завжди твердими.

Федот Жилко пояснював у своєму посібнику «Нариси з діалектології української мови», що наука, яка вивчає діалекти має назву діалектологія, а самі діалекти поділяв на описові (тобто ті, які досліджують на сучасному етапі) і історичні (походження і розвиток яких вивчають, встановлюють). Також Федот Жилко шукав зв'язок української літературної мови з діалектами, знайшов його у мистецтві. Окремо Федот Жилко описав кожне наріччя української мови та виділив кожную групу діалектів. Наріччя – це сукупність подібних і територіально споріднених груп діалектів. Про південно-західні наріччя він зазначив, що вони не надто відрізняються від південно-східних говорів. Також у посібнику «Нариси з діалектології української мови» вказано, що гуцульський діалект морфологічними рисами граматичної будови найбільш вирізняється серед усіх видів діалектів української мови. Ці особливості названо залишками колишніх рис мови українського народу. А у порівнянні з іншими групами діалектів із сучасною літературною мовою гуцульський діалект має свої місцеві синтаксичні і лексичні риси, що не є притаманним явищем для інших говорів. Федот Жилка наголосив у своєму посібнику «Нариси з діалектології української мови», що вивчення лексичного складу гуцульського діалекту й взагалі всього південно-західного наріччя та груп діалектів має особливе значення для більш ретельного дослідження історії розвитку лексичного складу нашої рідної української мови і для історії її етимології , і також для мов сусідніх народів.

Святослав Вербич у своїй статті «Гуцульські лексичні діалектологізми і структурна семантика, етимологія» запропонував

аналіз фрагмента гуцульського діалектичного словника. Як і попередні дослідники, Святослав Вербич звертає увагу читачів на той факт, що серед діалектів українського народу найбагатші на давні лексичні елементи та різноманітні запозичення саме південно-західні говори. У них також чітко простежуються іншомовні та архаїчні впливи. Сема – це мінімальна складова лексичного значення або найменша смислова одиниця. Багато словосполучень у гуцульському діалекті виникають завдяки семам, які, у свою чергу з'являються внаслідок метафоричного перенесення повноцінного значення.

Михайло Бігусяк у своїй статті «Лінгвогеографічне дослідження говорів Івано-Франківщини» зазначає, що у наші дні говірки південно-західного ареалу є у різних атласах, виданих на нашій державі і на інших. І провівши спостереження щодо змістовного матеріалу цих атласів, Михайло Бігусяк зробив висновок, що людей більш цікавить гуцульський діалект, адже саме він більш описаний та досліджений, частіше трапляється у вищезгаданих виданнях. Це ще раз підтверджує особливе місце гуцульського діалекту в сучасній українській літературній мові.

Отже, розвиток української літературної мови супроводжується її безпосереднім контактом із місцевими та іншомовними діалектами. Діалекти зробили значний внесок у становлення художньої, наукової літератури. Діалектизми вживають із метою надати твору стилістичного забарвлення, індивідуальності мові персонажів. Також, діалектизми виконують і номінативну функцію (тобто «називають» певні поняття) Влучне застосування діалектизмів у літературі надає твору колориту й експресії, відтворює територіальні особливості.

Список використаних джерел

1. Грещук Василь. Гуцульський діалект у мові сучасної української літератури // Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія. Випуск XXXII-XXXIII. Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету, 2012.

2. Бігусяк Михайло. Лінгвогеографічне дослідження говорів Івано-Франківщини // Вісник Прикарпатського національного університету. Філологія. Випуск XXXII-XXXIII. Івано-Франківськ: Видавництво Прикарпатського національного університету, 2012.

3. Кобилянський Б. Гуцульський говір і його відношення до говору Покуття. [Б.м.:б.в., 1928]. 180 с.

4. Діалект і літературна мова: (східнокарпат. і покут. діалекти, їх походження і відношення до укр.літ. мови). Київ: Рад.шк.,1960. 274 с.

5. Нариси з діалектології української мови: посіб. для ф-тів мови й літ. пед ін-тів / Ф.Т.Жилко. Київ: Рад.шк., 1955. 314 с.

Олейнікова Юлія Володимирівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: Усачова Катерина
Сергіївна, доцент кафедри правничої
лінгвістики Національної академії внутрішніх
справ, кандидат філологічних наук

ВПЛИВ ДІАСПОРИ НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Поняття «діаспора» набуло значного розповсюдження за роки існування незалежної України, адже діаспора відіграла та продовжує відігравати важливу роль у розвитку нашої культури. Діяльність представників української діаспори направлена на збереження національної ідентичності, сприяє утвердженню позицій української мови, а також розбудові співпраці України та інших країн світу на духовному, культурному, науковому та політичному рівнях світового розвитку. Таким чином питання дослідження діаспори, зокрема мовних особливостей її представників, залишається актуальним.

Метою роботи є розгляд впливу діаспори, в її історичному та географічному вимірах, на розвиток сучасної української літературної мови.

«Діаспора (від грец. *Διασπορά* – розсіяння) – 1) частина певної етнічної спільноти (народу), що постійно проживає поза межами істор. батьківщини в іноетнічному чи інонац. середовищі на правах або зі статусом нац.-культ. меншини; 2) етнічна меншина, яка зберігає зв'язок зі своєю батьківщиною, нац. традиції тощо.» [3] Термін «українська діаспора» стосується всіх українців, які були вимушені покинути свою батьківщину через певні, переважно, соціально-політичні причини.

Українська діаспора налічує 4 хвилі міграції.

Перша хвиля припала на період революцій в імперській Росії та тривала до Першої світової війни. Переважну частину мігрантів становили самотні чоловіки та молодь, які не бажали служити в російській чи австрійській арміях.

Друга хвиля охоплювала період між Першою та Другою світовими війнами. Переважну кількість мігрантів становили патріотично налаштовані українці, що боролися проти радянської влади. Серед них були як військова еліта з інтелігенцією, так і прості люди, що виступили на підтримку УНР.

Третя хвиля міграції була зумовлена політичними причинами і почалася наприкінці Другої світової війни. Ця хвиля характеризується міграцією більш інтелектуально розвиненого населення, серед яких переважали українці, що були не вигідні «сталінському режиму». [1]

Четверта хвиля розпочалася з розпадом СРСР та була спричинена скрутним економічним становищем держави. Саме тому вона має назву «заробітчанська», адже люди, що виїздили з країни, робили це задля покращення свого матеріального становища.

Якщо друга хвиля міграції спричинила найбільший політичний та культурний вплив на розвиток національної ідеї, яка призвела до здобуття Україною незалежності, то четверта хвиля мала найбільший вплив на розвиток сучасної української мови, адже прибуваючи до нової країни, українці намагалися зберегти ту мову та культуру, якою вони послуговувалися вдома. Більшість заробітчан мала вищу освіту, або технічну спеціальність, та володіла англійською мовою, що давало змогу знайти себе в нових країнах та налагодити контакт з батьківщиною.

Географічно українську діаспору можна поділити на західну і східну. Цей поділ є умовним, адже до східної діаспори традиційно зараховують країни колишнього СРСР, незалежно від частини світу, де вони розташовані. Наприклад: Молдова, Білорусь, Казахстан та ін. Західною називають діаспору в усіх інших країнах світу.

Вплив західної діаспори на корпус сучасної української літературної мови виявляється насамперед на лексичному рівні. Серед цих явищ вирізняються:

а) ті, що зумовлені відсутністю в українській літературній мові назв або термінів для понять;

б) ті, що зумовлені політико- та етикетно-прагматичними настановами в нових обставинах життя українського суспільства і частково спрямовані на заміну вже наявних найменувань;

в) ті, що викликані нормативно-стилістичними настановами і спрямовані на заміну вже наявних, недостатньо «українських» або просто менш виразних найменувань. [2, с. 68-70]

В останньому явищі найсильніше проявляється тенденція до обмеження кількості іншомовних слів. Але повна картина не така однозначна. По-перше, зменшення спрямоване лише на іншомовну лексику, яка є спільною з російською. По-друге, інколи зміни зачіпають не тільки іншомовну лексику, а й пропонують заміну питомих слів на відсутні в російській іншомовні: видання – едіція, військовий – мілітарний. По-третє, часто активізують одиниці, спільні з польською мовою і обмежують одиниці, спільні з російською.

Тобто спостерігається вибіркковість, спрямована проти наявності російської мови в корпусі української літературної мови, оскільки вона розглядається як загроза самобутності української мови. Те, що при цьому можуть бути витіснені не тільки росіянізми, але і просто одиниці, спільні для обох мов, і те, що структура української мови наповнюється елементами польської, або не усвідомлюють, або свідомо ігнорують як меншу проблему. Тож деякі вчені вважають, що лінгвісти повинні очищати українську мову не тільки від англіцизмів і русизмів, але й від полонізмів. [2, с. 71]

Найбільш сприятливі умови для діяльності східної діаспори, простежуються в країнах Балтії, де діють європейські норми про права національних меншин. Проте відбувається стійке зменшення кількості українців, а значить – і носіїв мови, на сході за останні три десятиліття. Найбільша українська діаспора проживає у Російській Федерації. Через складні міждержавні відносини України і Росії діяльність українських товариств у цій державі часто зводиться нанівець. Відбуваються асиміляційні процеси, коли українці в Росії припиняють ідентифікувати себе з Україною, через що вживання української мови у східній діаспорі дедалі зменшується. Таким чином, впливу на українську мову з боку східної діаспори майже немає.

Отже, найбільш значний внесок у розвиток сучасної української мови зробила західна діаспора, особливо після четвертої хвилі міграції, намагаючись виправити вплив Російської імперії та Радянського Союзу на українську мову. Тоді як східна діаспора майже не спричинила мовних змін, через національні асиміляційні процеси у Російській Федерації.

Список використаних джерел

1. Ключковська Ірина, Гумницька Наталія. Українська діаспора в об'єктиві сучасності – національно-політичний та духовно-культурний феномен. URL: <https://miok.lviv.ua/?p=379>

2. Тараненко О.О. Мова української західної діаспори і сучасна мовна ситуація в Україні (на загальнослов'янському тлі) // Мовознавство, 2013. № 2-3. С. 63-99.

3. Ясь О.В. Діаспора // Енциклопедія історії України: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2004. 688 с.

Омельчук Дарія Юрївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
*Науковий керівник: Юлдашева Світлана
Анатоліївна*, професор кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат філологічних
наук, доцент

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ ЗАСАД ДЕРЖАВНОЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ

Мова виступає чинником інтеграції титульного етносу, національних меншин та мігрантів у єдиний гуманітарний простір держави.

Держави світу, регламентуючи засади мовної політики, розглядають її як інструмент системної інтеграції сегментів суспільства при формуванні єдиного гуманітарного простору.

У Великій Британії умовами натуралізації є володіння однією з трьох (англійська, шотландська, валлійська) мов.

У Швейцарії чотири офіційні державні мови (німецька, французька, італійська, ретороманська (романш)).

Англійська та ірландська мови є офіційними в Ірландії.

Статус державних закріплено в конституції Фінляндії 1919 р. за фінською і шведською мовами.

В Австрії окремі видавництва випускають книжки, поряд з німецькою, словенською мовами.

Упродовж 1970-1993 рр. Бельгію поділили на мовнокультурні спільноти. З другої половини 2002 р. розпочався новий етап реформування федеративного устрою Бельгії, на якому до компетенції регіонів увійшов перехід на нові засади фінансування мовнокультурних спільнот. Бельгійське законодавство передбачало для дітей, які розмовляли фламандською мовою і проживали у франкомовних районах, можливість відвідувати школи з навчанням фламандською мовою, розташовані в сусідніх районах. Оскільки франкомовні діти такого права не мали, Європейський суд з прав людини зобов'язав національний уряд їх забезпечити (1968 р.).

У державах-членах ЄС створено забезпечення (нормативне, фінансове, інституційне) розвитку мов національних меншин

(німецької в Данії, італійської та угорської в Словенії, угорської у Словаччині).

Велику увагу виробленню засад мовної політики приділили Латвія, Литва та Естонія. Ці країни взяли курс на впровадження державних мов у всі сфери суспільного життя, здійснення системи заходів щодо інтеграції російськомовної громади в мовні процеси. Однак ця мовна практика критикувалася як усередині країн, так і з боку РФ та ЄС.

З іншого боку, у багатьох державах Європи посилено повноваження місцевих громад у виробленні мовної політики.

Завдяки прийнятому в листопаді 1995 р. в Македонії закону про місцеве самоврядування, поряд з державною мовою, з 123 громад в 11 почали вживати албанську, 2 – турецьку мови.

19 жовтня 2007 р. Конституція Республіки Чорногорія закріпила державний статус за чорногорською мовою, причому кирилиця та латиниця є рівноправними. В офіційному діловодстві використовуються сербська, боснійська, албанська і хорватська мови [4, с. 19].

Свої сутнісні особливості, які склалися історично, має мовна політика Канади. 7 вересня 1969 р. вступив у силу Закон про офіційні мови в Канаді. Англійську та французьку мову проголошено офіційними в державі. Дію закону обмежили системою федеральних державних інститутів, куди увійшли парламент, уряд та його департаменти, Верховний суд, казначейство, митна та податкова служби, збройні сили, жандармерія, державна телерадіомовна компанія Сі-Бі-Сі та подібні коронні корпорації. Передбачено видання документів цих відомств двома мовами і провадження державної служби мовою, якій надають перевагу самі громадяни.

В арабських країнах Близького Сходу та Північної Африки (Магрибу) конституційно закріплено офіційний (державний, національний) статус арабської мови. Це характерно для державно-управлінської моделі Ємену, Тунісу, Алжиру, Сирії, Лівану, Лівії, Іраку.

Схвалена 15 жовтня 2005 р. Конституція Іраку гарантує таож офіційний статус курдської мови. Іракці отримали право навчати дітей мовою предків (туркоманською, асирійською, вірменською у державних освітніх установах, будь-якою іншою мовою у приватних освітніх установах згідно з прийнятими освітніми стандартами). Офіційний статус передбачає видання курдською мовою офіційної урядової газети, висловлювання і виступи нею в державних установах, уряді, парламенті, судах, офіційних заходах, публікація офіційних

документів, ведення офіційного листування, навчання в школах, її рівність при випуску банкнот, друці паспортів, виготовленні печаток.

Конституційно передбачено можливість використання французької мови в Лівані. Водночас запровадження арабської мови як державної викликало заворушення в берберських районах арабських держав.

У Мавританії після проголошення незалежності у школах всіх рівнів та офіційних установах законодавчо, поряд з французькою, було уведено арабську мову. Це становище розглядалося як перехідне до виняткового користування арабською мовою у сфері освіти й державного управління. Уряд створив експериментальні класи для навчання мовами пулар, сонінке і волоф [4, с. 20].

Традиції державної мовної політики в арабських країнах мають усталений характер. Арабська мова оголошувалася офіційною вже ухвалою 19 квітня 1923 р. конституцією Єгипту.

У Сомалі для національної консолідації створили письмо мовою сомалі з використанням латинської графіки.

За даними Бюро мов Гани, з виявлених 56 мов і діалектів серед неписьменних мов обрали 9, які могли прийняти у школах.

Процеси, які проходять у африканських та азійських державах, дають змогу виокремити етапи мовної адаптації, інтеграції та самореалізації, основні засади запровадження державної мови у мовленнєву сферу. Увага органів влади засвідчує необхідність урахування мовної специфіки як загальнодержавної, так і регіональної, конкретні особливості історичного, соціального, політичного, етноконфесійного розвитку країни. Прорахунки в мовній сфері спричиняють загострення гуманітарних конфліктів (показові наслідки арабізації південних районів Судану).

Отже, підкреслимо різноманітність зарубіжного досвіду вироблення державної мовної політики як інструменту єдності гуманітарного простору держави. Мова виступає чинником інтеграції різних етноконфесійних спільнот у національний інформаційний простір, виступаючи ключем до глибинної соціоментальної, духовно-світоглядної інформації, закладеної генетично. Розроблено засади запровадження державної мови в документи, переписку, тексти, підручники тощо. Коригування цих засад зумовлюють історичні, соціальні, політичні, регіональні особливості розвитку країни, її ідентичності.

Складовими мовної політики зарубіжних держав є: підвищення ефективності системи управління мовною сферою, нормативно-правового, концептуального, інституційного, фінансового, кадрового,

технічного та технологічного забезпечення (єдині мовні стандарти, регламенти, оцінка рівня узгодженості); посилення контролю за її здійсненням; урахування позицій регіонів та національних меншин; моніторинг з метою визначення її інтегративної дієвості.

Список використаних джерел

1. Бачевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. К. : Видавничий центр «Академія», 2004. 344с.
2. Державна програма розвитку і функціонування української мови на 2004–2010 рр.: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 02.10.2003 р. № 1546 // Офіц. вісн. України. 2003. № 40. С. 2105.
3. Деркач П.М. Короткий словник синонімів української мови. Львів; Краків; Париж. 1993.
4. Ермошин Г. Государственно-правовые аспекты языковых отношений // Российская юстиция. 1998. №3. С. 19-21.
5. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_014.
6. Заблоцький В.В. Мовна політика в Україні: стан та напрями оптимізації : автореф. дис. канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси (політичні науки)». Х., 2007. 16 с.

Осадча Карина Олександрівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 2

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: Проценко Галина

Петрівна, старший викладач кафедри

правничої лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ

МОВА ПРАВА ЯК ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПЛАСТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Мова є і завжди була найважливішим засобом комунікації між людьми. Вона є способом обміну інформацією та забезпечує організацію людської взаємодії та співпраці. Мова – це набута здатність людини формалізувати результати мисленнєвої діяльності та за допомогою універсальних знаків та звуків зробити їх доступними для інших представників соціуму [1, с. 4].

Мова і суспільство нерозривно пов'язані на усіх етапах існування, адже процес мислення є практично ідентичним для усіх людей, проте способів його формалізації існує тисячі, і всі вони

відрізняються одне від одного через вплив різноманітних природніх, культурних, соціально-економічних чинників.

Потреби соціально-політичного, культурного, економічного аспектів життєдіяльності суспільства зумовлюють формування цілих мовленнєвих пластів, що є унікальними для кожної мови та описують його специфічні явища. Одним із таких пластів є так звана правова мова та юридична термінологія.

Юридична мова – це функціональний різновид літературної мови, що має характерні стилістичні та структурні риси, що зумовлюються особливостями правової сфери та її комунікативними потребами. Вона є одним із найважливіших мовно-правових явищ, що виступає основним механізмом формалізації нормативно-правових актів, тому дослідження усіх аспектів мови права є актуальним та необхідним [2, с. 23].

Особливість правової мови та юридичної термінології зумовлюються певними специфічними логічними та функціональними рисами та правилами. Фактором їх утворення є особливості правового середовища, в якому така мова формується. Юридична практика та юридична доктрина зумовлюють низку певних вимог до правової мови, серед яких офіційність, конкретність, визначеність, уніфікованість, обов'язковість, узагальненість, безособовість, стилістична нейтральність тощо [3, с. 45].

Унікальність правничого прошарку української мови полягає, перш за все, у тому, що він є одним із найдавніших. Першоджерела мови права сягають ще часів Київської Русі, де норми звичаєвого права були зафіксовані у міжнародних договорах, Руській Правді та інших нормативно-правових актах, які за доречним висловом Івана Франка у праці «Нариси історії українсько-руської літератури до 1980 року» є «найстарішими зразками мови і юридичної термінології дохристиянської Русі». Таким чином, можна говорити про те, що мова права виникла паралельно із самим правом. [4, с. 120]

Окрім того, серед інших пластів української мови, мова юриспруденції вирізняється своєю нейтральністю, точністю, логічністю, об'єктивністю. Фактично принципи правової мови відповідають принципам самого права, адже є засобом його формалізації. Імбре Сабо висував твердження, відповідно до якого юридична мова є нічим іншим як звичайною повсякденною мовою, що доповнюється певними специфічними виразами, термінами і характеризується більшою точністю вживання виразів. Однак таке твердження не є цілком обґрунтованим, адже наявність певної специфічної лексики вже унеможливило ототожнення юридичної мови та загальнонародної. Оперуючи такими міркуваннями, можна поставити під сумнів існування не лише юридичної мови як такої, але й усього офіційно-ділового або наукового стилю мови. [5, с. 73]

Можна виділити певні критерії, що дають змогу виділити юридичну мову як окремий функціональний пласт української мови, а не як специфічну форму повсякденного мовлення. По-перше, мова права вирізняється своєю офіційністю та категоричністю, вона має досить стійкі стандартизовані формулювання і певну строгу побудову, що вирізняє її серед загального мовного потоку. Окрім того, юридична мова базується на певній специфічній, притаманній тільки їй термінології.

Аргументом на користь відокремлення мови права в окремий пласт може бути також і те, що, хоча вона може застосовуватися необмеженою кількістю осіб, все ж існує певне коло постійних користувачів, серед яких переважно юриспруденція є фаховим заняттям. Тобто юридична мова є засобом специфічної правової комунікації, що не відповідає вимогам повсякденного спілкування. [6, с. 195]

Отже, юридична мова виокремлюється як функціональний пласт української мови, адже є свого роду феноменом української мови та володіє певними особливостями, що виокремлюють її серед загального мовного потоку. Відносно мови у юриспруденції висуваються певні вимоги, що зумовлені потребами юридичної теорії та практики, серед яких чіткість, офіційність, об'єктивність, нейтральність, загальність тощо.

Окрім того, юридична мова оперує специфічною юридичною термінологією, що переважно не є загальновживаною і передбачає наявність певних правових ситуацій, де застосування таких термінів є необхідним.

Список використаних джерел

1. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування: навч. посіб. Львів. 2005. 245 с.
2. Артикуца Н.В. Мова права в її функціональних різновидах. *Зб. наук. праць Нац. ун-ту «Києво-Могилянська академія»*. Київ. 2008. С. 23–32.
3. Проценко Г.П. та ін. Правнича лінгвістика: навч. посіб. / за заг. ред. С.М. Гусарова. Київ: А.В.Паливода, 2010. 312 с.
4. Шеремета Н.Р. Правнича термінологія української мови та процеси її творення. *Репозитарій Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів. 2013. С. 120–123.
5. Туранін В.Ю. Феномен юридичної мови: концептуалізація проблеми. *Вісник ХНУВС*. 2013. № 2. С. 73–79.
6. Лазарєв В.В. Поняття «юридична мова»: сучасні наукові інтерпретації. *Нове українське право*. 2021. №3. С. 194–197.

Савчук Кіріл Олександрович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: Ялова Оксана
Володимирівна, доцент кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

МОВНЕ ЗАКОНОДАВСТВО В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМАТИКА, КРИТИКА ТА ЗАОХОЧЕННЯ

Використання мови має фундаментальний вплив на підтримання стабільності і налагодження взаємопорозуміння всередині країни та суспільства загалом. Тема є актуальною на сьогоднішній день, бо відповідно всі видозміни державної політики та законодавчі акти, що регламентують взаємовідносини в цій галузі, безсумнівно мають безпрецедентний вплив на соціум.

На різних етапах розвитку мовна політика набувала нових відтінків, що підкріплювалось видозміненням законодавством. З перших років незалежності мовні відносини регламентував закон «Про мови в Українській РСР», прийнятий ще за часів СРСР, у 1989 році. Це поклало початок суперечкам в середині країни щодо надання певним мовам особистих прав. Радикально налаштовані групи, навпаки, виступали за більшу монополію української мови в інформаційному та культурному просторі.

У зв'язку з цим 12 лютого 1991 року було запропоновано «Державну програму розвитку української мови та інших національних мов в Українській РСР на період до 2000 року», метою було поступове розширення україномовного осередку в різних регіонах України, проте програма проходила повільно, а на Півдні та Сході країни не ефективно.

Щоб зрозуміти історію прийняття певних програм та законодавчих актів, які уряд впроваджує у сфері розвитку державної мови, варто проаналізувати мовну ситуацію для кращого розуміння розшарування у суспільстві з даного питання. Звернувшись до соціологічних опитувань, певною мірою зазначається наступне: для більшості опитаних рідною є українська мова «(63%), російську визнали рідною третина опитаних (35%). Вдома та в родинному колі приблизно однакова частина опитаних як правило спілкуються російською та українською мовами (по 49%). Українська мова займає лідерство у сфері формального спілкування – в учбових закладах

(53%), тоді як російська переважає у неформальному спілкуванні – з друзями та знайомими (52%), в Інтернеті (56%)». [2]

Таким чином, українську мову частіше використовують на Заході та в Центральній частині України, а також у малих населених пунктах, тоді як російська домінує на Сході та Півдні, а також у великих містах. У зв'язку з вищезгаданими цифрами, український уряд у різні часи за свою каденцію намагався проводити політику популяризації та закріплення української мови. Хоча, на різних етапах відбувались різні спроби, оцінку котрим і сьогодні в повній мірі не можуть дати, адже певні політичні та соціальні групи нищівно вдавались до критики, або ж всіляко підтримували провладні ініціативи.

За президентства Віктора Ющенка було знову впроваджено заходи щодо мови, таким чином підписано Указ Президента України № 625 від 18.07.2006 про утворення Ради з питань етнонаціональної політики, яка мала взяти курс на утворення і вживання заходів стосовно використання та захисту державної мови та мов національних меншин. Закон втратив чинності після започаткування нової політики в даній галузі у 2010 році. Підкріплювалась нова політика Законом України «Про засади державної мовної політики» № 5029-VI (неофіційно відомим, як «Закон Ківалова-Колесніченка»). Верховна Рада ухвалила новий закон 5 червня 2012 року, а вже 8 червня тодішній президент Віктор Янукович і голова парламенту Володимир Литвин закріпили його своїми підписами. «Основна ідея полягала у наданні значної автономії мовам національних меншин, у певних регіонах, якщо кількість носіїв перевищувала відмітку у 10%» [3]. На відміну від західних регіонів, Донецька, Харківська та Луганські обласні ради висловили підтримку новому правовому акту. Таким чином, окрім нового прецеденту нестабільності в середині країни, мовне питання дало можливість лідерам думок, висловлюватись про розділ України на російськомовний схід і україномовний захід.

Однак, варто розібратися для повного розуміння поточної ситуації в країні, чинне мовне законодавство, ставлення до цього питання людей, політиків, експертів, нашого суспільства. Звичайно, кардинальні зміни відносно державної мови відбулись після Революції 2013-2014 року в Україні, хоча на законодавчому рівні, окрім деяких правок у 2015 році змін до чинного мовного закону не відбувалось.

Норми провадження 2012 року були чинні до 16 травня 2019 року, поки, тодішній п'ятий президент України, Петро Порошенко наприкінці своєї каденції і спікер Верховної Ради Андрій Парубій не підписали новий документ: Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Через два місяці після публікації даного акту, він набув чинності. Основні

нововведення, окрім більшого контролю стосовно дотримання державної мови у більшості сфер вжитку громадян, було ще й започаткування інституції Уповноваженого із захисту державної мови. «Цьому чиновнику можна подати скаргу на порушення закону чи ваших прав на вивчення української мови. Створена Національна комісія зі стандартів державної мови – спеціалізований центральний орган виконавчої влади, який контролює обробку й утвердження стандартів української мови.» [6]

Однак не всі норми закону набули чинності одночасно. Наприклад, наукова сфера перейшла на державну мову ще у 2020 році, а сфера театру перейшла на українську з 16 липня 2021 року. У сфері послуг українську затверджено вже 16 січня поточного року. Мову тепер зобов'язані використовувати за замовчуванням касири в магазинах, офіціанти, продавці-консультанти, репетитори, тренери, — загалом усі, хто отримує гроші за свої послуги. Функціонування відбувається таким чином, що будь-який запит до покупця має бути державною мовою і лише на прохання клієнта можна (але не обов'язково) перейти на іншу мову.

Ірина Фаріон – депутат Верховної Ради VII скликання, член Політради ВО «Свобода» – дала з приводу нового закону такий коментар: «Мовна стаття цього закону – це ще один показовий відступ України в мовній політиці на користь чужих мов, і передусім мов колишніх і теперішніх окупантів» [7].

«Примусова одномовність для багатомовних українців – це не просто не конституційно. Це акт агресії проти народу» [4] – такий відгук для видання «Страна UA» залишила колишній Міністр Юстиції України Олена Лукаш.

Олена Лукаш та Віталій Журавський (правознавець, депутат Верховної Ради України III, VI, VII скликань) посилаються у своїх коментарях на : статтю 24 Конституції України, яка «недвозначно вказує, що не може бути привілеїв чи обмежень за мовними ознаками, стаття 10 «гарантує вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України та Європейську хартію мов національних меншин» [1].

Таким чином, бачимо, що деякі експерти взагалі вказують на можливість неконституційного прийняття мовного закону від 16.05.2019 року. «В свою чергу посли Російської Федерації ініціювали засідання Ради Безпеки ООН що до перегляду норм цього законодавства на наявність в них пригнічення мов національних меншин.» [5] Засідання не відбулось через звинувачення у відтворенні Росією тиску на Україну.

Отже, у такому дискусійному питанні, як мова під час складання законодавчих актів, автори законів мають керуватись принципом плюралізму думок, при цьому, державна мова має

фундаментальну роль при побудові взаємовідносин у багатонаціональній Україні. Безумовно має бути єдиний інструмент для зв'язку у соціумі, проте в подальшому має сенс вибудовувати мовну політику таким чином, щоб створити зручні умови для іномовців, або людей, які погано володіють українською чи взагалі її не вивчали в свій час. При цьому впроваджуючи поступові дії що до асиміляції в цій сфері молодого та підростаючого покоління, робити це не шляхом примусу, а методом популяризації державної мови, звичайно із дотриманням конституційних прав кожного громадянина, адже впоравшись із внутрішніми проблемами ми досягнемо зовнішніх геополітичних цілей, заставою чого буде цілісність і єдність нашого народу.

Список використаних джерел

1. Журавський В. С. Через коліно мовне питання і спокою не забезпечити // URL: <https://strana.today/opinions/278887-cherez-koleno-jazykovej-vopros-ne-reshit-i-spokojstvje-ne-obespechit.html>
2. Жиленко Д. М. Дослідження: мовна ситуація в Україні // Kantar TNS Online Track. URL: <https://tns-ua.com/news/doslidzhennya-movna-situatsiya-v-ukrayini>
3. Закон України «Про засади державної мовної політики» № 5029-VI від 03.07.2012.
4. Лукаш О. Л. Що говорить Конституція. Алгоритм дій. URL: <https://strana.today/articles/analysis/311738-chto-delat-esli-zastavlajut-sobljudat-jazykovej-zakon.html>
5. Самицький О. С. Закон про мову: що треба знати про зміну статусу російської в Україні // Deutsche Welle (UKR.)
6. Тищенко Ю. П., Степанюк Д. Н. Мова як дім буття в контексті освітньої реформи // Український незалежний центр політичних досліджень. Київ, 2012.
7. Фаріон І. Д. Про мовний Вавилон у середній школі (у світлі ухваленого Закону «Про повну загальну середню освіту») // Українська Правда.

Степаненко Наталія Віталіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
**Науковий керівник: Юлдашева Світлана
Анатоліївна** – професор кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат філологічних
наук, доцент

МОВА ПРАВА У ЇЇ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ РІЗНОВИДАХ

Мова права – це цілісна комунікативно-галузева підсистема літературної мови з певним набором характерних лінгвостилістичних і структурно-жанрових ознак, зумовлених специфікою правової сфери та комунікативно-професійними потребами в ній [1, с.24].

Мова права характеризується набором певних лінгвостилістичних параметрів, які, водночас, слугують і вимогами до сучасного юридичного тексту: офіційність, ясність, точність, однозначність, повнота змісту, логічна послідовність, аргументованість, чіткість структури викладу, інформативний (директивний) характер правових приписів, кодифікованість, узагальненість, суворона нормативність на всіх мовних рівнях, високий ступінь стандартизації (термінології і синтаксичних конструкцій: усталених зворотів, формул, кліше), стилістична однорідність, нейтральність (беземоційність), традиційність (стабільність) засобів вираження, відсутність індивідуально-авторських рис [2].

Як надзвичайно важлива й соціально значуща сфера мовної комунікації, що забезпечує нормативно-правове регулювання діяльності суспільства, мова права все більше привертає увагу вчених і практиків із різних галузей знань (мовознавців, правознавців, істориків, термінознавців, лексикографів, редакторів, експертів, програмістів тощо).

Сьогодні феномен мови права є об'єктом вивчення низки наук: юридичних, філологічних, а також формальної логіки, інформатики, філософії, соціології, історії, дипломатики, текстології тощо. Кожна з цих наукових галузей досліджує мову права доволі специфічно, розглядаючи феномен вербального втілення правової думки з різних позицій, у різних аспектах і площинах, за допомогою притаманних кожній науковій галузі наукових підходів і методів.

Наприкінці минулого століття з'являється нова самостійна наукова галузь, яка втілює міждисциплінарний підхід до вивчення складного феномену мови права, розробляє власний науково-

теоретичний і методичний апарат, спрямований на фундаментальне системне дослідження мовних явищ і процесів у юридичній сфері, засоби й інструменти ефективної правової комунікації – юридична лінгвістика. [2]

Мова права як соціально та історично сформована сукупність мовних засобів (лексичних, фразеологічних, граматико-стилістичних) є: полі функціональною, багаторівневою, стилістично диференційовану систему.

Поліфункціональність правничої мови полягає у специфічному наборі функцій, які реалізуються в різноманітних правових текстах: 1) номінативна (називання правових реалій і понять); 2) гносеологічна (знаряддя й спосіб правового пізнання, оволодіння суспільно-правовим досвідом); 3) аксіологічна (правової та морально-етичної оцінки); 3) комунікативна (спілкування); 4) регулювальна (правове регулювання людської поведінки та суспільних відносин через волевиявлення суб'єкта права); 5) культуроносна (збереження й передачі правового знання та правової культури); 6) виховна (вплив на правосвідомість, правове виховання); 7) естетична (ясність, точність, однозначність, лаконічність, нормативність, мовностилістична довершеність правового акта як еталонні якості юридичного тексту) [3].

Стилістична диференційованість мови права обумовлена широкою і розгалуженою сферою її застосування: законодавство, судочинство, нотаріат, діловодство, юридична наука й освіта, правова інформація, правова публіцистика. Правнича мова у кожній із названих комунікативно-функціональних галузей характеризується певним набором специфічних рис, функцій, інвентарем мовних засобів, композиційною системою функціональних різновидів і жанрово-ситуативних стилів. Усе це дозволяє вченим виявляти функціонально-стильову та жанрово-стильову неоднорідність мови права. Багаторівневність мови права як системи простежується, насамперед, на функціонально-стилістичному рівні. Маючи широку й відкриту сферу побутування, мова права характеризується функціонально-стильовою та жанрово-стильовою неоднорідністю. Послугується вона засобами різних функціональних стилів:

- офіційно-ділового (сфера внутрішнього і міжнародного законодавства, правозастосування, судочинства, нотаріату, діловодства);
- наукового (сфера правничої науки й освіти);
- публіцистичного (засоби масової юридичної інформації, правова освіта населення, судові промови);
- розмовного (сфера усного професійного спілкування юристів).

Ці основні функціональні різновиди згідно з тематикою і жанровою класифікацією юридичних текстів поділяються на підстили.

Так, в офіційно-діловому стилі є підстили: законодавчий (конституція, закон, постанова, указ, декрет, кодекс тощо), дипломатичний (договір, угода, конвенція, декларація, меморандум, нота тощо), судово-правовий (позов, апеляція, протокол допиту, обвинувальний висновок, касаційне подання тощо), адміністративно-канцелярський (довідка, контракт, доручення, звіт, службовий лист тощо).

Кожен функціонально-стильовий різновид юридичної мови має свої специфічні ознаки, норми і правила використання мовних засобів залежно від ситуації та комунікативного завдання. Мова офіційно-ділових текстів, зокрема законодавчих актів, призначених регулювати суспільні відносини, характеризується офіційністю, узагальненістю, стандартизованістю, кодифікованістю, безособовістю, інформативним характером, стилістичною нейтральністю, відсутністю індивідуально-авторських рис.

Отже, вивчення історії, складу, функціонування мови права, типологічної специфіки правових текстів, закономірностей використання мовних засобів у юридичному тексті з урахуванням його функціонально-стилістичних особливостей створює необхідну науково-теоретичну базу для вирішення низки багатьох прикладних завдань у сфері правотворчості і правозастосування: лінгвістичне забезпечення законодавчої діяльності; лінгвістична експертиза законопроектів; комп'ютерна оброблення юридичних текстів, з метою створення повного реєстру термінів і термінологічних словосполучень, їх уніфікації, стандартизації та лексикографічного опису; розроблення науково обґрунтованих методичних рекомендацій щодо вдосконалення, уніфікації мови, стилю й оформлення законодавчих актів; підвищення якості юридичних документів; розв'язання численних мовно-термінологічних проблем у сучасному писемному та усному юридичному мовленні; здійснення судових лінгвістичних експертиз; забезпечення автентичності перекладу юридичних текстів тощо [2].

Список використаних джерел

1. Ажеж К. Человек говорящий: Вклад лингвистики в гуманитарные науки / пер. с фр. Москва: Едиториал, 2003. 304 с.
2. Артикуца Н. В. Мова права та її вивчення студентами юридичних спеціальностей у вищих навчальних закладах України.
3. Артикуца Н.В. Мова права у її функціональних різновидах.
4. Баранник Д. Х. Мова нормативно-правових актів і система функціональних стилів літературної мови //Право і лінгвістика. У двох частинах. Частина 2. Сімферополь, 2003. с. 115.

Терещень Анастасія Юрївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: Клименченко Світлана
Дмитрівна, доцент кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат філологічних
наук, доцент

ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Мова права – функціональний різновид літературної мови з характерними лінгвостилістичними та структурно-жанровими ознаками, обумовленими специфікою правової сфери та комунікативно-професійними потребами в ній. Основними галузями функціонування сучасної правничої мови є законодавство (національне і міжнародне), судочинство, нотаріат і діловодство, юридична наука й освіта, правова інформація. Юридична мова має свої специфічні риси, традиції, правила, особливості логіки та функцій. Вони складаються під впливом юридичної сфери застосування як такої. Право, правова доктрина та практика значно впливають на мову, що використовується у правовій системі. Зокрема, істотний вплив на юридичну мову здійснює висока абстрактність права, офіційність, обов'язковість [1].

Мова української юриспруденції – багатоаспектне явище, оскільки вона є:

- об'єктом правового регулювання;
- засобом законодавчої діяльності;
- засобом або об'єктом правозастосовної діяльності (тлумачення текстів нормативних актів);
- засобом юридичної науки [2].

Мова законодавства має бути максимально наближеною до звичайної літературної мови. Вітчизняні дослідники кваліфікують мову права як цілісну комунікативно-галузеву підсистему літературної мови з набором характерних лінгвостилістичних і структурно-жанрових ознак, зумовлених специфікою правової сфери та комунікативно-професійними потребами в ній [3, с. 24].

Мова юриспруденції як один з важливих різновидів літературної мови має характерні ознаки, які полягають у виборі відповідної термінології, граматичних структур та синтаксичних моделей. Оскільки юридична комунікація є передусім проявом правової фахової діяльності, то тут мова юриспруденції розглядається як фахова мова особливого функціонального типу, яка слугує

насамперед оформленню суспільних відносин у вигляді прав та обов'язків, а також вчиненню правосуддя та розвитку права. [4, с.72].

У процесі ознайомлення з нормативними актами в юридичній сфері привертає увагу непослідовне вживання термінологічних одиниць, порушення мовної цілісності текстів, калькування конструкцій із російської мови, невдала синонімія, відсутність адекватних юридичних понять, низький рівень мовленнєвої культури, велика кількість росіянізмів, іноді навіть діалектизмів тощо. Основною проблемою української мови в юриспруденції є білінгвізм, що спричиняє усі інші труднощі, які були вище перераховані. Тому спірною є думка про те, що двомовність у цьому випадку зіграє позитивну роль, навпаки – створить дискомфорт одній зі сторін, оскільки одна з мов буде принижена, а це, у свою чергу, викличе громадянське незадоволення. Та мовна ситуація, яка нині існує в комунікативному просторі України, зобов'язує усіх мовців до відповідального ставлення до відтворення власного чи чужого мовлення, оскільки білінгвізм спричиняє неправомірне застосування в мовленні (як усному, так і писемному) одного з паронімів, кальок з російської мови, термінологічну невідповідність, порушення структури речень, пов'язане з дієприкметниковими й дієприслівниковими зворотами.

На думку А. Токарської, законодавча діяльність виразно наслідує літературно-мовну традицію східноукраїнського варіанта української мови, маючи в активному слововжитку значну кількість росіянізмів, що і є наслідком білінгвізму. Причини такого стану дослідниця пов'язує з процесом злиття двох мов (російської й української), стимульованим у радянський період, а також із відсутністю належної кількості довідкових джерел з юриспруденції, виданих українською мовою, і появою довідкових джерел, кодексів, актів, в яких спостерігається широке побутування ненормативних українських відповідників, що є наслідком запозичення багатьох термінів через адаптацію в російській мові [5, с 58].

Отже, кожному фахівцю у сфері права потрібно звернути увагу на своє спілкування та боротися з двомовністю, оскільки це погіршує враження про нього як спеціаліста. Зважаючи на особливості професії, фахівець має бути не лише кваліфікованим, а й освіченим громадянином власної держави, який має нести персональну відповідальність за чистоту мови. Цьому сприятиме читання україномовної літератури, уміння і бажання користуватися лексикографічними джерелами, ненадання меншовартості українській мові на перевагу іншим мовам, а також усвідомлення статусу української мови як державної і водночас себе як представника і захисника держави.

Список використаних джерел

1. Мова української юриспруденції : навч. посіб. / В. М. Пивоваров, О. М. Єрахторіна, О. А. Лисенко та ін. Харків : Право, 2020.
- 2.. Кияк Т. Р., Фахові мови та проблеми термінознавства // Нова філологія. Збірник наукових праць. Запоріжжя: ЗНУ, 2007. № 27. 208с
- 3.Артикуца Н. В. Мова права в її функціональних різновидах. Сьогодення українського мовного середовища. Київ: КДУ, 2008.
4. Schmidt-Wiegand R. Anwendungsmöglichkeiten und bisherige Anwendung von philologisch-historischen Methoden bei der Erforschung der älteren Rechtssprache/ Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft. Berlin : Walter de Gruyter, 1997. Teilband
5. Токарська Л. Культура ділового мовлення юристів: стан і проблеми // Право України. 1999.

Фазан Юлія Миколаївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Стратулат Наталія
Вікторівна**, професор кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат філологічних
наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Загальновідомо, що мова як засіб спілкування, головний чинник нації, який забезпечує єдність, вільний і культурний розвиток національної спільноти, є збереженням національної ідентичності, духовного розвитку, державним надбанням та орієнтиром нашої самобутності. Завдяки мові, ми можемо передавати інформацію, фіксувати історичні факти, самовиражатися, впливати один на одного, комунікувати у різних сферах та ін.

Оскільки мова – це той засіб комунікації, який ми використовуємо щодня в усіх напрямках життєдіяльності, процеси щодо розвитку й утвердження мови, передусім державної, також повинні здійснюватися постійно.

Невід’ємним поняттям, що пов’язане з реалізацією мови в державі є мовна політика є сукупність ідеологічних постулатів і практичних дій, які спрямовані на регулювання мовних питань у країні [1].

Безумовно, основи державної мовної політики визначаються Конституцією України [2].

Коли Україна здобула незалежність, мовна політика змінила свої орієнтири. Єдиний важливий здобуток початку років незалежності є підтвердження у новій Конституції України 1996 р. статусу державної для української мови і тлумачення цього статусу Конституційним судом України.

Із 2012 до лютий 2018 року мовна політика України базувалася на Законі України «Про засади державної мовної політики», який мав низку недоліків.

Сьогодні, як і завжди, мовна політика займає важливе місце в системі державних пріоритетів, оскільки її стратегічним завданням є забезпечення неухильного додержання конституційних гарантій щодо всебічного розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, вільного розвитку, використання і захисту мов національних меншин та задоволення мовних потреб громадян України.[3]

Проблема визначення та здійснення державної мовної політики актуалізована на сьогодні необхідністю вдосконалення національного законодавства, міжнародно-правових норм і стандартів в галузі прав і свобод людини, напрямів реалізації мовної політики у таких галузях, як освіта, засоби масової інформації, судочинство та діловодство. Із виникненням питання про перегляд та зміну мовної політики України постає необхідність у здійсненні порівняльно-правового аналізу регулювання мовних відносин в тих країнах, які мають з Україною: однакову форму державного устрою; розташовані в єдиному європейському просторі; характеризуються подібністю геополітичної ситуації, історії та культури. На основі цього варто визначити переваги та недоліки такої політики і обґрунтувати, який саме досвід потребує практичної імплементації на території України з метою удосконалення мовної політики.

Вітчизняний науковець О. Куць, який аналізував мовну політику в державотворчих процесах України від імперської-тоталітарної до демократичної, дійшов висновку, що «політичні, соціально-економічні, культурні, правові аспекти функціонування державної мови в усій її специфіці мають бути узгодженими елементами цілісного суспільного світогляду, декларованого як курс держави на гармонію і злагоду в суспільстві» [4].

У мовному законодавстві держав світу відомі три основні підходи до розв'язання проблеми вибору державної мови:

- перший, найпоширеніший підхід – мовою державного життя обирається мова однієї національності;
- другий – визнання, як офіційних, тобто державних, усіх основних мов країни;

– третій – закріплення, як державних двох мов – місцевої національної і мови колишньої метрополії.

При цьому варто зазначити, що Україна належить до першої групи.

Мовна політика здатна закріплювати привілеї панівної мови і сприяти зняттю міжнаціональної напруженості за допомогою підтримки мов національних меншин.

Важливим кроком вперед на шляху розвитку державної мовної політики стало прийняття Верховною Радою України Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25 квітня 2019 року, який набрав чинності 16 липня 2019 року [5].

Крім того, Кабінет Міністрів України схвалив нормативний документ від 17 липня 2019 р. № 596-р. У цьому розпорядженні – Стратегія популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава» – заплановано реалізацію процесу розвитку й утвердження державної мови в три етапи:

- 1 етап (2019-2020) роки: пріоритетним напрямом реалізації стратегії є вивчення стану сфери застосування державної мови;

- 2 етап (2021-2025) роки: з урахуванням результатів першого етапу пріоритетними напрямками реалізації Стратегії стануть збільшення комунікативного і демографічного потенціалу української мови;

- 3 етап (2026–2030 роки): пріоритетними напрямками реалізації Стратегії є підвищення загальної мовної культури населення та розвиток і поглиблення процесів [6].

Дослідники наголошують: якщо політику можна розглядати як боротьбу за владу, то мовну політику – як владу над людським мисленням і світоглядом. Тому це є однією з актуальних проблем розвитку державної мовної політики, яку також часто використовують як засіб маніпуляції громадською думкою, що перешкоджає виконанню державною мовою функцій та загрожує єдності української нації.

Отже, мовну політику в Україні засновано на її Конституції, міжнародних зобов'язаннях, а з 16 липня 2019 року – і Законі України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [5]. Стимулювання розвитку державної мови та якісних змін щодо мовних меншин – це частина національної політики певної держави, оскільки це стосується збереження функціонального розподілу мов у нашому багатомовному суспільстві та популяризації української мови як державної та тієї, що забезпечить комунікацію цього суспільства.

Список використаних джерел

1. Мовна політика. Українська мова. Енциклопедія. <http://litopys.org.ua/ukrmova/um51.htm>

2. Конституція України від 11 березня 1996 р. (редакція від 01.01.2020)

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>

3. Лопушинський І. П Роль рідної мови в освітянській системі Української держави: зб.наук.пр.Одес.регіон.ін-ту держ.управ. 2010

4. Куць О.М. Мовна політика в державотворчих процесах України : навчальний посібник. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2004. 275 с.

5. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25 квітня 2019 р. № 2704-VIII

6. Про схвалення Стратегії популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.07.2019 р. № 596-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/596-2019-%D1%80> (дата звернення: 30.04.2020)

Аза Вадим В'ячеславович,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: Климеченко Світлана

Дмитрівна, доцент кафедри правничої

лінгвістики Національної академії

внутрішніх справ, кандидат філологічних

наук, доцент

ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВНИЧОЇ МОВИ У СВІТОВОМУ КОНТЕКСТІ

Українська мова має довгу історію, що тягнеться з глибини віків. Впродовж століть вона жила і розвивалась, уособлюючи дух нашого народу, його світогляд, цінності та спосіб існування.

Той факт, що українська – наша головна мова, закріплено і в Конституції України. Стаття 10 основного закону містить такі слова: «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України».

Маючи статус державної, українська мова цілком передбачувано, логічно й справедливо є основою мови юриспруденції України. Попри значну кількість романізмів, грецизмів та інших запозичених термінів іншомовного походження, основою, свого роду серцем та рушійною силою сучасної юридичної мови в нашій країні є саме українська. Велику ж концентрацію іншомовних слів у цій сфері можна пояснити цілою сукупністю чинників, які взаємодіяли в ході історії та в певний спосіб впливали один на одного.

Перш за все, слід згадати Грецію. Вона не мала чіткого законодавства через роздробленість, а відчутний відсоток давньогрецьких норм права взагалі не зберігся, як-от, наприклад, у випадку Спарти. Вона

зовсім не мала писаних законів, а усне слово, як відомо, погано проходить перевірку часом. Право ж Афін було написано настільки давно, що оригіналу не збереглося.

Утім, попри всі труднощі, право Давньої Греції послужило основою для права Римської імперії, що ввібрала в себе ключові досягнення елліністичного світу та колись грала роль свого роду «експортера» досягнень розвиненої цивілізації. Очевидно, що її вплив був значно відчутнішим саме на тих територіях, що знаходились неподалік. Але навіть всупереч цьому факту досягнення римської культури на наших землях не забуті й донині. Сама правова система України (і не тільки її) запозичена у римлян, нехай і з певними модифікаціями.

Коли мова заходить про впливові імперії, то неможливо оминати й Велику Британію. Саме звідти походить велика кількість видатних правників. Один з них – Ієремія (Джеремі) Бентам — адвокат, філософ та правознавець, що на засадах утилітаризму перетворив правознавство на точну науку. Зокрема, саме йому належить авторство терміна «деонтологія» – вчення про належне.

Іншим фактором – цього разу негативним – виявилась Російська імперія. Московія, будучи за своєю суттю швидше азійською країною, аніж європейською, гальмувала розвиток українського права, намагалася стерти й асимілювати будь-які ознаки державності. Це робилося різноманітними способами: як насадженням чужорідних законів та звичаїв, так і прямим придушенням нашої мови (про що свідчить, наприклад, Валуєвський циркуляр), знищенням культури та національної ідентичності (принизливі назви «Малоросія» та «малороси» – яскравий зразок зневаги).

Чужий вплив відчутний навіть у наш час. Але тепер ми живемо у вільній та незалежній країні, свободу якої колись вибороли наші предки, а ми нині боронимо. Сьогодні ми можемо самі й на власний розсуд створювати закони і впроваджувати їх у життя. З ними не станеться того, що колись сталося із Конституцією Пилипа Орлика – вони не будуть формальними, їх не відберуть і не приховають у заплених архівах.

Список використаних джерел

1. Конституція України (станом на 07 лютого 2019 року).
2. Проценко Г. П. Генезис, історичний шлях та перспективи розвитку юридичної термінології в українській мові.
3. Лазарев В. В. Основні етапи становлення української юридичної термінології.
4. Каленюк О. М. До історії розвитку й зародження української правничої мови.

Секція 2
РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Красницька Анжела Віталіївна,
професор кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

**ТЕРМІНОЛОГІЧНІ НЕДОЛІКИ У ЦИВІЛЬНОМУ КОДЕКСІ
УКРАЇНИ**

Зауважимо, що «проблеми забезпечення високого юридико-технічного рівня нормативно-правових актів, попередження та виправлення лінгвістичних помилок є досить актуальними. Право повинно прагнути досконалості, а саме: повноти правового регулювання, логічності та несуперечності правових норм, структурної організованості» [1, с. 77]. Недосконалість ухваленого закону пов'язують із правотворчими помилками. Правотворчі помилки носять масштабний характер, у зв'язку з чим призводять до негативного результату діяльності у правовій сфері, зачіпають інтереси широких верств населення, перешкоджають досягненню певних цілей, містять можливості настання шкідливих наслідків для держави, суспільства та особистості [2].

Потрібно звернути увагу на те, що юридичні помилки у правотворчості виникають унаслідок недотримання вимог правотворчої техніки як виду юридичної техніки. Цими вимогами охоплені всі стадії процесу законотворчості, а також найважливіші аспекти змісту і форми нормативно-правового акта, що створюється. [3, с. 99].

Провівши аналіз Цивільного кодексу України, ми прийшли до висновку, що він не позбавлений правотворчих помилок.

Незрозумілі терміни або слова. Так, у частині 1 статті 1162 наявні такі незрозумілі слова: *«Шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, яка без відповідних повноважень рятувала від реальної загрози майно іншої особи...»*. Стаття 108 має не зовсім зрозумілу назву: *«Перетворення юридичної особи»*. Пропонуємо інший варіант: *«Зміна виду діяльності юридичної особи»* або *«Зміна організаційно-правової форми юридичної особи»*. Стаття 186 також містить незрозуміле слово: *«приналежність*

слідую за головною річчю, якщо інше не встановлено договором або законом».

Лексична неточність і нечіткість термінів. Загальновідомо, що не повинно бути у Цивільному кодексі України понять нечіткого і невизначеного змісту, адже це є підставою для різного тлумачення окремих положень. У частині 2 статті 295 можна спостерігати термінологічну неточність: «... другий з батьків ... **визнаний обмежено дієздатним, недієздатним...**». Можливим є обмеження цивільної дієздатності фізичної особи. У частині 2 статті 1176 зазначено: «Право на відшкодування шкоди ... виникає у випадках, передбачених законом». Краще було б замість фрази у «випадках, передбачених законом» подати чіткий перелік підстав для виникнення права на відшкодування шкоди, завданої фізичній особі незаконними діями органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду.

У статтях Цивільного кодексу України **неправильно підібрані терміни**: а) стаття 46 ЦК України має назву «**Оголошення** фізичної особи померлою». На нашу думку, краще вжити термін **визнання** замість **оголошення**: «**Визнання** фізичної особи померлою»; б) у частині 3 статті 75 ЦК України: «За заявою органу опіки та піклування суд може **звільнити** особу від повноважень опікуна або піклувальника у разі невиконання нею своїх обов'язків, порушення прав підопічного, а також у разі поміщення підопічного до навчального закладу, закладу охорони здоров'я або закладу соціального захисту». Пропонуємо кращий варіант: «За заявою органу опіки та піклування суд може **відсторонити особу від повноважень** опікуна або піклувальника...».

Штучно поіменовані поняття. Також у тексті ЦК України наявні одиниці, які за своєю побудовою не відповідають загальним принципам термінотворення. Наприклад: а) «особа, яка знайшла загублену річ, набуває право власності на неї після спливу шести місяців з моменту **заявлення** про знахідку міліції або органів місцевого самоврядування» (ч. 1 ст. 338). Правильний варіант: «особа, яка знайшла загублену річ, набуває право власності на неї після спливу шести місяців з моменту **повідомлення** про знахідку міліції або органів місцевого самоврядування»; б) батьки (**усиновлювачі**) (ч. 2 ст. 285, ч. 3 ст. 289). Потрібно **усиновитель, усиновителі** [4, с. 302]; в) слово **передання** у назві статті 102 «**Передання** майна установі», у частині 4 статті 22 «...**передання** речі того ж роду та тієї ж якості». Слід вказати на те, що слова **передання** в немає в жодному словнику української мови. Є слово **передавання** [5, с. 568]; г) «Заповідач має право зробити у заповіті заповідальний **відказ**» (ч. 1 ст. 1237),

«Заповідальний **відказ** втрачає чинність...» (ч. 1 1239), назва статті 1271 «**Прийняття заповідального відказу**». Слід уживати слово **відмова**; г) «Охорона спадкового майна здійснюється в інтересах спадкоємців, **відказоодержувачів** та кредиторів спадкодавця...» (ст. 1283). Пропонуємо правильний варіант: «Охорона спадкового майна здійснюється в інтересах спадкоємців, **осіб, яким було відмовлено, та кредиторів спадкодавця**».

Використання тавтологічних конструкцій. У ЦК України наявні наступні тавтологічні конструкції: а) «**порука припиняється з припиненням... без згоди поручителя ... такий поручитель несе відповідальність...**» (ч. 1 ст. 559); б) «**Не вважаються примусовою працею військова або альтернативна (невійськова) служба, робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншими рішеннями суду, а також робота чи служба відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан**» (ч. 2 ст. 312); в) «**Законом можуть бути встановлені винятки та обмеження в майнових правах інтелектуальної власності за умови, що такі обмеження та винятки не створюють істотних перешкод для нормальної реалізації майнових прав інтелектуальної власності та здійснення законних інтересів суб'єктів цих прав**» (ч. 2 ст. 424); г) **відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди** (п. 8 ч. 2 ст. 16) тощо.

Уживання слів інших, інших, інші, інше. Недоліком вважаємо уживання слів **інший, інших, інші, інше**. Адже не зрозуміло, що потрібно розуміти під фразами «в інших випадках, передбачених законом» (ч. 4 ст. 296), «якщо інше не встановлено договором або законом» (ч. 3 ст. 368, ч. 6 ст. 576, ч. 1 ст. 590), «на інших підставах, встановлених законом» (ч. 1 ст. 398), «в інших випадках, встановлених законом» (ч. 2 ст. 412, 2 ст. 416), «якщо інше не встановлено законом» (ст. 572, ч. 3 729), «інші дії, встановлені законом» (ст. 453-455), «якщо інше не встановлено договором» (ч. 2 ст. 586, ч. 2 ст. 589), «якщо інше не встановлено домовленістю між ними або законом» (ч. 2 ст. 372) тощо.

Термінологічна надлишковість та надмірна інформація. Ця помилка спостерігається у частинах 1, 2 статті 33 ЦК України в якій є зайві слова, без яких у реченні можна обійтися: «**неповнолітня особа особисто несе відповідальність**». Вважаємо, що слово «**особисто**» є зайвим. Необхідно: **неповнолітня особа несе відповідальність**.

Підводячи підсумок характеристики правотворчих помилок, необхідно зазначити, що, ризик правотворчих помилок значно знизиться, якщо підготовка законопроектів буде здійснюватися відповідно до вимог юридичної техніки, вимог формальної логіки,

дотриманні норм сучасної української літературної мови. Проаналізовані помилки Цивільного кодексу України свідчать про те, що текст кодексу необхідно вдосконалювати.

Список використаних джерел

1. Красницька А. В. Вимоги, що ставляться до застосування юридичних термінів у нормативно-правових актах. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : Матеріали XI Всеукр. наук.-практ. конф. (27 лист. 2015 р.). Київ : НАВС, 2015. 244 с.

2. Красницька А. В., Підвисоцький В. В. Юридичне документознавство. Мультимедійний навчальний посібник. Київ : НАВС. 2019. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/legal_documentation/info/lec5.html

3. Красницька А. В., Проблеми використання юридичних термінів у законодавстві України. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : Матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 лист. 2017 р.) : у 2 ч. Київ : НАВС. 2017. Ч. 1. 252 с. С. 99-102.

4. Словник юридичних термінів (російсько-український). Уклад. : Ф. Андерш, В. Винник, А. Красницька, А. Полешко, О. Юрчук. Київ : Юрінком, 1994.

5. Новий тлумачний словник української мови: У 4 т. Уклад. : В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. Київ : Вид-во “Аконіт”, 1999. Т. 3 : О-Р.

Маковій Віктор Петрович,

завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін Одеського державного
університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

«МОДЕРНІЗАЦІЯ» ЧИ «ООНОВЛЕННЯ»: ТЕРМІНОЛОГІЧНА СУТНІСТЬ ПЕРЕТВОРЕНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Кабінетом Міністрів України було ініційовано створення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України, яка розробила й запропонувала до широкого обговорення проєкт Концепції оновлення Цивільного кодексу України (надалі - ЦК) [1], яка також має назву – Концепція модернізації (оновлення) цивільного законодавства. Тобто, у контексті наведеного маємо поняття: оновлення, модернізація, рекодифікація. При цьому, модернізація – це діяльність щодо зміни та удосконалення відповідно до сучасних вимог, оновлення – щодо зміни, поліпшення чого-небудь,

надання чому-небудь старому вигляду нового, рекодифікація – діяльність з повторення процесу кодифікації [2, с. 559; с. 691; с. 852].

З огляду на зміст проєкту Концепції оновлення ЦК пропонується низка перетворень на рівні всіх складових системи цивільного права, серед яких наступні.

1. Загальні положення (Книга перша). У § 1.8. автори пропонують закріплення у ЦК вичерпного переліку організаційно-правових форм юридичних осіб з одночасною відмовою від архаїчних конструкцій юридичних осіб (передусім йдеться про підприємства).

Вважається, що така зарегульованість буде впливати негативно на розвиток бізнесу в Україні і не відповідатиме природі ЦК як базисному нормативному акту приватноправової складової національної правової системи.

2. Особисті немайнові права (Книга друга). У § 2.1 пропонуємо назву глави 22 подати у вигляді «Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи», разом з тим доповнити цю книгу главою 23 з назвою «Особисті немайнові права юридичної особи та держави». Зміст наведених глав наповнити нормами відповідного спрямування.

З метою удосконалення цієї книги ЦК є необхідність у розширенні та законодавчому закріпленні змісту інших особистих немайнових прав фізичної особи, як першого (фізичного), так і другого (соціального) рівнів, які не зазначені у ЦК України. Викладене розширення переліку особистих немайнових прав пов'язано, перш за все, із постійним розвитком будь-якої системи, в тому числі і системи особистих немайнових прав.

У § 2.9. автори пропонують можливу легалізацію евтаназії та асистованого самогубства з урахуванням практики ЄСПЛ з паралельним внесенням відповідних змін до Кримінального кодексу України. Однак, моральні принципи українського народу не сприймають самогубство. Релігія теж проти будь якого самогубства, а тим більш законодавчо врегульованого.

У § 2.14 слід підтримати положення про закріплення «цифрових прав» особи як різновиду особистих немайнових прав, що створюють можливість реалізації інтересів у сфері діджиталізації. Разом з тим, необхідно звернути увагу на виокремлення у змісті такого права на Інтернет, а також співставлення його з правом на інформацію.

3. Речове право (Книга третя). У § 3.8 слушно відтворено елементи інституту захисту володіння, однак, на нашу думку, вагомим питанням у розрізі цього є виокремлення захисту так званого давнісного володіння, у тому числі з використанням спрощеної

процедури розгляду таких справ. У § 3.10 продемонстровано позитивну тенденцію до імплементації положень європейського законодавства щодо поширення набувальної давності як підстави виникнення речового права на володіння, однак така позиція вимагає універсальності по відношенню й до інших речових прав, як-то право користування чужим майном, на прикладі нормативних приписів статті 119 Земельного кодексу України.

У § 3.11 необхідно визначити концепцію розширеного переліку речових прав, що узгоджується з чинним законодавством, а також з огляду на відмову від Господарського кодексу унормувати передбачені ним речові права. У контексті наведеного потребує узгодження положень даної книги та Книги п'ятої в частині легітимації ряду речових прав, як-то застава, іпотека, притримання (§ 5.15), а також рента і довічне утримання (§ 3.14), право переважної купівлі земельної ділянки (§ 3.15).

У § 3.17 пропонується передбачити положення про добросусідство, які відображені в цивільних кодексах країн континентальної Європи (Німеччина, Швейцарія тощо). Положення про добросусідство передбачають, що власник земельної ділянки не має права забороняти викиди газів, пару, запахів, диму, сажі, тепла, шуму, вібрації та подібних впливів, які надходять з іншої земельної ділянки, якщо вони не впливають або впливають несуттєво на використання його земельної ділянки. Така норма сприймається таким чином, що фактично права та свободи законослухняних громадян суттєво обмежуються, оскільки за таких умов вони не зможуть захистити свої права та законні інтереси від недобросовісних сусідів. Тим більше у ЦК не повинно існувати оціночних понять, таких як «не впливають» або «впливають несуттєво».

З урахуванням наявного термінологічного підходу до визначення окремих термінів, що склалися у міжнародному праві та історичній ретроспективі, в межах цієї книги видається доцільним у розділі «Нові розділи та конструкції» використовувати поняття «трасовий фонд» замість «фідуціарний фонд» у тавтологічному застосуванні.

4. Право інтелектуальної власності (Книга четверта). Пункт перший основних напрямів вдосконалення цієї книги викласти в редакції: «(1) внесення змін до ЦК України, спрямованих на імплементацію Угоди про асоціацію, адаптацію законодавства України до законодавства ЄС», доповнивши пунктом п'ятим такого змісту: «оновлення спеціального законодавства шляхом приведення його у відповідність до ЦК України, а також з урахуванням вимог,

викладених у попередніх пунктах». У § 4.4 при розгляді питання адаптації правових режимів охорони комерційної таємниці та ноу-хау до законодавства ЄС у співвідношенні до змісту § 1.13 звернути увагу на ширше розуміння сутності комерційної таємниці у порівнянні з ноу-хау у контексті їх соціально-правової природи та сфери застосування.

5. Зобов'язальне право (Книга п'ята). У § 5.31 з огляду на пропозиції щодо зосередження уваги не тільки на договорі, а й на всіх (принаймні більшості) підставах виникнення зобов'язань, їх особливостях виникнення як юридичних фактів, а також, враховуючи відсутність у вітчизняному законодавстві правової норми, яка надавала б початку переговорного процесу значення юридичного факту, вважаємо за можливе використовувати, зокрема, конструкцію попереднього договору про процедуру переговорів і, відповідно, внести в ЦК України додаткову статтю, яка б визначала «Попередній договір про проведення процедури переговорів», що передбачатиме порядок ведення переговорів та основні зобов'язання сторін, які останні встановлюють на власний розсуд. Із подальшим встановленням відповідальності відповідно до чинного законодавства у разі порушення сторонами (однією зі сторін) закріпленої процедури ведення переговорів. У § 5.37 розглянути можливість викладення загальних положень про недоговорні зобов'язання, що відповідатиме побудові ЦК за пандектною системою, як-то має місце у країнах ЄС.

6. Спадкове право (Книга шоста). У § 6.2 за наслідками дослідження інституту заповіту з умовою, встановлено, що застереження про те, що умова, визначена в заповіті, повинна існувати на час відкриття спадщини обмежує свободу заповіту та не відповідає повною мірою інтересам спадкоємців. У зв'язку з цим, пропонується встановити, що умова, визначена в заповіті, повинна настати протягом строку, встановленого для прийняття спадщини. Разом з тим, пропонуємо сприймати умову, що визначена в такому заповіті, якщо вона настає протягом строку, встановленого для такої умови, або особисто заповідачем з використанням сутності розумного строку. У § 6.11 з приводу уточнення норм, що стосуються спадкування за законом, також розглянути питання щодо розміру обов'язкової частки, де доцільно виокремити частку одного з подружжя, як обов'язкову у випадку, коли особи перебували в зареєстрованому шлюбі (при умові тривалого перебування в шлюбі).

7. Не зовсім впевнено члени Робочої групи аргументують необхідність внесення до ЦК книги сьомої «СІМЕЙНЕ ПРАВО». Вочевидь, Сімейний кодекс України повинен існувати окремо, так як він регулює досить великий масив сімейних відносин, що мають низку

властивих їм рис у порівнянні з класичним предметом цивільного права. Включення наведених норм до ЦК матиме наслідком його надмірне перевантаження.

Наведене надає можливість вказати на доречність використання терміну саме модернізації цивільного законодавства України або його осучаснення у контексті наведених пропозицій.

Список використаних джерел

1. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. URL: <https://cutt.ly/4R7UaG8> (дата звернення: 03.11.2021).

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. Київ; Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. 1728 с.

Онуфрієнко Олексій Володимирович,
доцент кафедри менеджменту національного
університету «Запорізька політехніка»,
кандидат юридичних наук, доцент

ТЕРМІНИ-НЕОЛОГІЗМИ ПУБЛІЧНОГО ВРЯДУВАННЯ ЯК НОВЕ ДЖЕРЕЛО ПОПОВНЕННЯ ТЕЗАУРУСУ СУЧАСНОЇ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

Поняттєво-термінологічний апарат юридичної науки довгий час виступав обґрунтованим донором термінології для відносно молодій науки публічного врядування, що пояснюється передусім спорідненістю, а нерідко й тотожністю предмету вивчення. Втім, останніми роками спостерігається якщо не фундаментальна зміна напрямку окресленого процесу на протилежний, то помітне тяжіння доктрини публічного адміністрування до самостійного термінотворення замість рецепіювання та адаптації усталеної юридичної термінології. Виявлення причин та наслідків ствердження цієї тенденції, як небезпідставно видається [2], утворює актуальну наукову проблему, що потребує власного розв’язання спільними зусиллями науковців, які репрезентують і науку публічного врядування, і юриспруденцію.

Вивчення сучасних наукових англійськомовних джерел з публічного адміністрування свідчить про активну термінотворчість зарубіжних науковців. Продуктування термінів-неологізмів відбиває як появу нових чи оновлених концептів та моделей публічного управління [3], так й власне отримання емпіричних даних в контексті інноваційної практики державотворення та публічного адміністрування, що відбувається на їх основі [2] (належне врядування, нове публічне управління, електронне врядування,

неовеберівська держава [1], кванго, конвергентні моделі публічної служби, інформаційний силос, спустошена держава, інституціональне стоншення, інституціональний ізоморфізм, диференційований державний устрій тощо). Означені терміни-новотвори при цьому звичайно віддзеркалюють як оригінальні традиції національної мови (в межах якої вони є питомими словами), у більшості випадків, хоча і не завжди, англійської, так і специфіку перетворень у сфері публічного управління відповідних держав: тяжіння до акронімів чи абстрактних ємних терміносполучень, термінологічних метафор у державах англосфери та до складних терміносполучень із власним ім'ям – у континентально-європейських країнах тощо.

Українська терміносистема науки публічного управління, з огляду на означені вище процеси, продовжуватиме активно рецепіювати елементи терміносистеми світової науки публічного управління, що актуалізує проблематику її оновлення, нормативізації, кодифікації та стандартизації, оскільки предметом запозичення виступатимуть терміни різномовного походження, спродуковані в межах неоднакових адміністративних та правових культур. Особливої уваги потребуватимуть і неологізми, запропоновані вітчизняними науковцями у монографічних дослідженнях.

Відносно новим та маловивченим феноменом є терміни-неологізми, що утворюються в семантичний спосіб, вагому частину яких становлять так звані термінологічні метафори. Вони звичайно продукуються в контексті англійської мови та в процесі запозичення й адаптації ІТ термінології (чи комп'ютерної мови в дещо архаїчному варіанті узагальнюючої назви), котра в свою чергу великою мірою розвивається за рахунок творчої термінологічної метафоризації. Складна та іноді неочевидна семантика, з одного боку, результуватиме у відомі складнощі перекладу українською, а з іншого – у перспективі дозволить доповнити, уточнити, урізноманітнити та осучаснити тезаурус вітчизняної науки публічного адміністрування, знизивши ступінь її схоластичної переобтяженості відверто застарілими термінологічними рядами. Власне необхідність сприйняття нової термінології у вигляді запозичення термінів-метафор у вітчизняний термінологічний апарат не викликає сумнівів: цього вимагає і необхідність аналізу актуальних англійськомовних досліджень, і безпосередня практика публічного адміністрування в зарубіжних країнах, оформлена нормативно-правовими та стратегічними політичними джерелами, які досить швидко засвоюють нову термінологію. Так, терміносполучення «функціональний силос», що ввійшло у практику бізнес-менеджменту наприкінці 80-х - на початку

90-х рр. XX ст., по мірі становлення інформаційного суспільства еволюціонувало у похідний термін «інформаційний силос», яким досить активно оперує зокрема такий важливий політичний документ, як «Порядок денний Президента США в галузі управління», опублікований 2018 р. Опосередковано це свідчить про високий ступінь інформаційної взаємодії між юриспруденцією, теорією інформації, політологією, наукою та практикою публічного управління, підтверджуючи, що доктрина суспільствознавства в жодному разі не замикається на собі, пропонуючи лише схоластичні вправи з продукування переускладненої спеціалізованої наукової лексики.

Логіка утворення термінологічних метафор-неологізмів виглядає наступним чином. Нові спостережувані феномени публічно-адміністративної реальності, потребують і нової термінології для позначення. Вчені, що репрезентують науку публічного врядування англофонних країн (і насамперед власне Сполученого Королівства та США), тяжіють до продукування в таких випадках саме термінологічних метафор для простого, інтуїтивного, проте ефективного позначення нових понять, що номінують такі феномени, використовуючи загальний механізм утворення метафори: застосування слова у переносному значенні, в основу якого покладено порівняння предмета або явища з іншим на основі їх спільної ознаки, виявлення їх схожості, але стосовно суто спеціальних понять. Так, фіксація нового ефекту суб'єктної демонополізації здійснення публічних функцій у формі їх аутсорсингу в напрямку від органів публічного управління до приватного сектору та громадянського суспільства викликало появу та введення в науковий обіг термінологічної метафори «спустошена держава»: адже держава спустошується, зменшується, стоншується, оскільки передає все більше власних функцій недержавним чи гібридним структурам, як спустошується будь-який посуд, що втрачає свій вміст. Нову емпірично підтверджену проблему накопичення власних інформаційних сховищ органами публічного управління з порушенням режиму вільного обігу даних між ними позначено термінологічною метафорою «інформаційний силос», яку спродуковано на основі спостереження схожості ефекту збереження зерна у спеціалізованому сховищі та ефекту закриття інформації та перешкоджання її вільному обігу публічно-управлінською структурою тощо.

Факт жвавого сприйняття таких понять та термінів практикою публічного управління, в тому числі на рівні найважливіших нормативно-правових актів Президентської адміністрації США, та їх

використання в текстах інших правових і політичних джерел підтверджує актуальність їх вивчення та запозичення з урахуванням вітчизняної специфіки державотворення та правового регулювання. Вартий на апробацію також і сам механізм творення термінологічних метафор, у межах якого уможливорюється поєднання усталеної спеціальної галузевої термінології зі словами, що підкреслюють очевидну схожість складних феноменів суспільного життя і простих, навіть побутових явищ, що підвищує ступінь упізнаваності та зрозумілості навіть найсвіжіших неологізмів.

Термінотворення в царині суспільствознавства у цілому, юриспруденції та науки публічного врядування зокрема, озброєне сучасними інформаційно-комунікаційними засобами та використанням досягнень сучасного рівня культури публікації результатів наукових досліджень, миттєво реагує на суспільні зміни та соціальні трансформації, враховуючи всю масштабну шкалу соціальної реальності: від тенденцій на рівні організації публічного сектору та процесів його взаємодії з громадянським суспільством і приватними структурами («спустошення держави», конвергентна модель публічної служби, цифровізація публічного сектору та сервісів публічної служби, утворення інформаційних «силосів» тощо) й до рівня маятникових коливань на макрорівні (глобалізація – деглобалізація, лібералізація – делібералізація, доцентрові – відцентрові тенденції, централізація-децентралізація, утворення міждержавних об'єднань – їх розпад, демонтаж, фрагментація та ін.).

Активна дериваційна модифікація усталених термінів публічного врядування, юридичної науки та суміжних суспільствознавчих наук (за допомогою префіксоїдів «нео-», «квазі-», «де-» та ін.), що спостерігається в останні десятиріччя, є важливим посвідченням творчого продуктивного оновлення тезаурусу науки як адекватної реакції на зміну публічно-адміністративних, юридичних та державотворчих парадигм суспільного розвитку, концептуальне переосмислення та емпіричну трансформацію нібито вже давно узвичаєних публічних інститутів, елементів механізму держави, способів правового регулювання, форм та засобів взаємодії суспільних акторів.

Помітна схильність провідних представників світової науки публічного управління (передусім з англофонних країн та держав континентальної Європи) до активного генерування термінів-новотворів свідчить про подальше відокремлення науки публічного управління від суміжних усталених наук на кшталт політології, теорії держави і права, соціології тощо. Більше того, деякі нові масштабні

поняття й концепти публічного управління та моделі організації публічної служби і відповідні ним терміни-неологізми, зокрема неовеберівська держава, конвергенція суспільних акторів, спустошена держава, інституціональне стоншення, інституціональний ізоморфізм, квазіавтономні напіврядові організації тощо, можуть бути найближчим часом запозичені суспільствознавством та юриспруденцією, і насамперед теорією держави і права, доктринами конституційного та адміністративного права.

Системне термінотворення у сфері науки публічного адміністрування, і зарубіжній, і вітчизняній, свідчить про глибокі й невідворотні процеси її остаточного становлення як повноправного напрямку сучасного суспільствознавства. На часі – концептуальний та, відповідно, термінологічний вплив науки публічного управління на інші суміжні науки і передусім на юридичну науку, чому сприятиме спостережуване активне продукування термінів-неологізмів, що покликані позначати принципово нові феномени публічно-адміністративної реальності сьогодення, не номіновані, не описані або описані термінологією інших суспільних наук фрагментарно та із сильними галузевими акцентами. Осмислення та вивчення цих процесів і складатиме перспективу подальшої наукової роботи в означеному напрямку.

Список використаних джерел

1. Онуфрієнко О.В. Категорія «неовеберівська держава»: генеза й специфіка термінологічної фіксації на рівні теорії держави і права та науки публічного адміністрування. Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи : матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2017 р.): у 2 ч. / Ч. 1. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 111-113.

2. Онуфрієнко О.В. Специфіка термінології досліджень з публічного управління: системний підхід. Електронний збірник наукових праць «Публічне адміністрування: теорія та практика». № 1 (19). Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2018-01\(19\)/6.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2018-01(19)/6.pdf) (дата звернення: 30.03.2021).

3. Онуфрієнко О.В. Термінологічні метафори-неологізми в юриспруденції та науці публічного управління. Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи: матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2019 р.): у 2 ч./ Ч. 1. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 163-168.

Павлишин Олег Володимирович,
професор кафедри філософії права та
юридичної логіки Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних наук,
доцент

ПАНЮСНАТУРАЛІЗМ ЯК СУЧАСНИЙ РІЗНОВИД ПРИРОДНО-ПРАВОВОГО МИСЛЕННЯ: ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗВИТОК ТЕРМІНОЛОГІЇ ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Незважаючи на те, що сучасна юриспруденція, філософія права та, зрештою, і вся наука загалом сьогодні тяжіють до розгляду й дослідження проблем практично-прикладного характеру, зокрема, політико-правових вимірів соціокультурного буття людини, нових моделей організації державної влади в інформаційному суспільстві [див.: 1, с. 9409-9414; 2, с. 144-155; 3, с. 169-181; 4, с. 111-122], на наш погляд, подальший розвиток фундаментальних теоретичних досліджень просто необхідний, тому звернемося до актуальних тенденцій праворозуміння, які відображені в процесі конституювання нових підходів до осмислення сутності права в ХХІ столітті.

Як відомо, найважливішою метою методології філософії права є аналіз світоглядно-методологічних можливостей конкуруючих типів праворозуміння, історичний розвиток яких розглядається в широкому соціокультурному контексті [1, с. 9409-9414; 5-10]. Серед них основними вважаються юридичний позитивізм (або юспозитивізм), який охоплює всі теорії позитивного права, і протилежний до нього юснатуралізм, або природно-правове мислення, тобто тип праворозуміння, який охоплює всі існуючі теорії природного права – космологічні, теологічні, антропологічні, раціоналістичні, екзистенційні та концепції «відродженого» природного права [див.: 7, с. 142-147].

Щодо найменування першого з них (не історично першого, але найбільш поширеного в сучасному світі, особливо, на пострадянському просторі та в постколоніальних державних утвореннях), то інколи вживається термін «правовий позитивізм», що, на думку юснатуралістів, допустимо, але не зовсім коректно, адже дійсно правовими можуть бути лише феномени, які пов'язані з правовими принципами, ідеалами та цінностями, такими, зокрема, як справедливість [5, с. 210].

Так, ідея права розглядається панюснатуралістами, тобто представниками сучасного всеохоплюючого природно-правового праворозуміння (від грецького слова «Πᾶν» – «все», латинських «*jus*» – «право» та «*naturalis*» – «природний»), у контексті універсалістського

підходу до інтерпретації її змісту, сутності та генези, а також аналізується завдяки виділенню антропологічної, аксіологічної та деонтологічної складової в її структурі. Ідея права позначає абстрактне відображення сутності права та ідеальний аспект його буття. Основними елементами ідеї права є свобода, справедливість, рівність, всезагальне благо, порядок, солідарність і мир [див.: 8]. Ідея права у цьому вимірі також тісно пов'язана зі знаковими конструкціями істини, гармонії та належного [див.: 9].

На думку сучасних учених – представників київської школи філософії права, заснованої академіком Михайлом Костицьким, природно-правовою можна вважати будь-яку доктрину, яка відрізняє право від влади на основі ціннісних критеріїв. Одним із головних положень природного права є примат суб'єктивного права над об'єктивним, тобто права людини визначають права влади, але не навпаки [6].

Як відзначають дослідники [див.: 7, с. 142-147], самий термін «природне право» («*jus naturalis*») є багатозначним, і під ним, як правило, розуміють: 1) вищі форми і принципи права, які стоять над позитивним правом і які володіють абсолютною або відносною значимістю, мають матеріальний або формальний характер; 2) зміст норм чинного права, які підлягають оцінці в морально-етичному аспекті; 3) критерій справедливості, який не піддається об'єктивації у вигляді конкретних норм і який проявляється у будь-якій індивідуальній ситуації.

Найбільш поширеним є підхід до типологізації концепцій природного права, в основі якого лежать ключові категорії природно-правового мислення: «природа» (у розумінні Всесвіту), «Божий Закон» («Божа Воля», «Божий Розум», «Боже Провидіння»), «розум людини», «природа людини». Як відомо, залежно від того, на якому з цих ключових понять робиться акцент, виділяють різні типи природно-правових концепцій: космологічні, логоцентричні, натуралістичні, теологічні, які апелюють до такої інстанції, як світовий порядок і світовий Закон (Логос); антропологічні, які апелюють до природи людини; раціоналістичні, що апелюють до розуму як джерела природного права. Цікаво, що хоча така інтерпретація була традиційною для попередніх епох, сьогодні відбувається відродження подібного підходу, який по суті є провісником сучасного панюснатуралізму. У межах цих концепцій можливим є висновок про існування вищих, постійно діючих, не залежних від держави норм і принципів, які уособлюють в собі розум, справедливість, об'єктивний порядок цінностей, які не лише є основою для законодавця, але які,

крім того, здатні діяти самостійно. Певною перевагою космологічних концепцій є прагнення підкреслити вищий, трансцендентний характер права, водночас ці концепції вони прагнуть вивести належне із суцього, природне право з буття Всесвіту – Універсуму. Так, прихильником цього напрямку в сучасній Україні є академік Михайло Костицький, який на академічних читаннях в Київському регіональному центрі Національної академії правових наук України виголосив доповідь на тему «Ренесанс натурфілософії або Всезагальні (космічні) закони як джерело права» та запропонував наступний підхід до розуміння ієрархічного зв'язку космічних і людських законів: 1) всезагальні (космічні) закони; 2) етичні закони; 3) право; 4) закони (людські, державні) [див.: 6].

Будучи близькими до цього підходу, продовжуючи та розвиваючи класичні погляди на сутність природного права в сучасних умовах, представники панюснатуралістського праворозуміння в новітній період цікавляться не стільки чинним (позитивним) правом, скільки його відповідністю вимогам природного права. Таким чином, увесь масив законодавства, підзаконних нормативних і правозастосовних актів для панюснатуралістів є нормативним утіленням природного права як першопочатку правової реальності. Саме ж природне право стверджується як вихідне, відповідне вимогам вищого природного (або Божественного) порядку, тобто «справжнє» право, дане природою – Божественною, космічною, фізичною, людською, яке за своєю логікою діє також у природний спосіб, а вже потім реалізується або не реалізується в законодавстві.

Представники цього різновиду природно-правового підходу до пояснення сутності права вкладають у його поняття конкретний ідейний зміст, пред'являючи до нього низку змістовних вимог у тому числі морального характеру, зокрема позитивне право має відповідати вимогам вищого природного (Божественного) порядку, відтак повинно слугувати реалізації максимальної свободи індивіда й водночас бути справедливим, відповідати вимозі формальної рівності, бути суспільно корисним задля всезагального блага, сприяти об'єднанню людей на основі соціальної солідарності, забезпечувати порядок і безпеку в процесі регулювання суспільних відносин, слугувати встановленню та підтриманню миру [див.: 7; 9; 10].

Список використаних джерел

1. Abysova, Mariia A., Antipova, Olha P., Pavlyshyn Oleg V., Bondar, Serhii V. Nation's Historical Past under Multicultural Conditions. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*. November 2019. Volume 8. Issue 4. p. 9409-9414. Published By: Blue Eyes

Intelligence Engineering & Sciences Publication. Scopus Journal.

2. Kostytsky M. V., Kushakova-Kostytska N. V., Kravec V. M., Pavlyshyn O. V., Kovtun O. Y. Parliamentary-presidential or presidential-parliamentary republic as modes of one political model or different concepts of government. *Revista San Gregorio*. 2020. Num. 42. Special Edition. Vol. 1. P. 144–155.

3. Kostytsky M. V., Kushakova-Kostytska N. V., Serdiuk I. V., Gvozdik O. I., Pavlyshyn O. V. The Analysis of the Essence on the Information Society in the Legal and Philosophical Context. *Cuestiones Politicas*. 2020. Vol. 37. № 65. P. 169–181. doi: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3865.13>

4. Pavlyshyn, O. V. ., Ustymenko, T. P. ., Babiuk, M. P. ., Kaida, N. Y. ., & Shkrebet, D.V. Social Responsibility as a Performance Indicator of Public Authorities. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 10(3), 111–122. <https://doi.org/10.36941/ajis-2021-0068>. Scopus Journal.

5. Васюта Ю., Павлишин О. Справедливість у системі правових цінностей як основа нормативного регулювання взаємодії соціальних суб'єктів. *Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики*: К.: Інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2021. Т.1. С. 20–21. 360 с.

6. Костицький М.В. Філософські та психологічні проблеми юриспруденції. Кн.1 : вибр. наук. пр. / М.В.Костицький; відп. ред. Н.В.Кушакова-Костицька. Чернівці : Рута, 2009. 580 с.

7. Павлишин О. Квероюснатуралізм і панюснатуралізм як новітні способи осмислення сутності природного права. *Interaction of society and science: problems and prospects. Abstracts of III International Scientific and Practical Conference*. London, England. 2021. Pp. 142-147. DOI: 10.46299/ISG.2021.II.III

8. Павлишин О. Справедливість як правова цінність. *Science, theory and practice. Abstracts of XXIX International Scientific and Practical Conference*. Tokyo, Japan. 2021. Pp. 210-212. DOI: 10.46299/ISG.2021.I.XXIX

9. Павлишин О. В. Правова реальність як знакова система : монографія. Х. : Право, 2017. 336 с.

10. Павлишин О.В. Семіотика права: монографія / за заг. наук. ред. акад. М.В. Костицького. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 693 с.

Рожнова Вікторія Василівна,
прокурор відділу розвитку напрямків
кримінально-правової політики управління
стратегічного планування Департаменту
кримінально-правової політики та захисту
інвестицій Офісу Генерального прокурора,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАКІНЧЕННЯ ЧИ ЗАВЕРШЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРАВОВА АБО ТЕРМІНОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Значення юридичних термінів важко переоцінити. Адже термін – це не тільки відображення відповідного поняття, а і засіб передавання та адекватного сприйняття інформації, що закладена у ньому.

У загальноприйнятому розумінні, термін – це спеціальне слово або словосполучення, що вживається у мові фахівців і має точно окреслене значення. Найголовніші вимоги до терміна: однозначність, точність, стилістична нейтральність [1, с. 28].

При цьому, межа між терміном та нетерміном лежить не між словами, а всередині самої структури слова. Ця межа не є різко окресленою, такою, що розділяє слова на два протилежних полюси, оскільки багато властивостей, притаманних загальним словам, залишаються з термінами, але в дещо зміненому вигляді, який на них накладає понятійність, офіційність [2, с. 7].

Юридичний термін співвідноситься з правовим поняттям як першоелементом правового знання і слугує його знаковою (мовною) моделлю, репрезентованою у звуковій і літерній формах. Поняття, його внутрішній зміст, обсяг і структура є логіко-смісловою основою для побудови термінологічного значення у вигляді дефініції, яка узагальнює найістотніші ознаки і взаємозв'язки правового явища. Поняттєва сутність зумовлює місце і статус юридичного терміна в терміносистемі, його категорійні та класифікаційні ознаки [3, с. 35].

Одною з особливостей юридичного терміна є те, що він може виступати найменуванням не тільки правового поняття, тобто поняття, яке виникає та функціонує у правовій сфері, але й поняття, яке не є правовим, але в результаті функціонування у сфері юриспруденції набуває специфічних значеннєвих відтінків [1, с. 53].

Незважаючи на те, що для юридичних текстів характерним є доволі високий рівень використання термінів, не менш важливу роль

відіграє і контекст їх використання, що також має важливе значення у правозастосуванні.

Проблеми застосування та удосконалення юридичної термінології у національному законодавстві сьогодні є доволі актуальними, особливо у сфері публічного права, оскільки термінологія багатьох законодавчих актів подекуди не відповідає вимогам законодавчої техніки, що призводить до неоднозначності їх тлумачення та застосування насамперед органами державної влади, а також іншими учасниками правовідносин.

Основне джерело кримінального процесуального права України – чинний КПК України діє з 20 листопада 2012 р. Незважаючи на численні зміни, доповнення, що вносились до цього нормативного акта протягом майже дев'яти років, питання, пов'язані із якістю кримінального процесуального закону, ефективністю його норм не втрачають своєї актуальності з огляду на численні публікації, фахові обговорення на зустрічах, засіданнях, круглих столах, конференціях різного рівня, унаслідок яких констатується необхідність подальшого удосконалення кримінального процесуального закону, формулюються численні пропозиції у цьому напрямі [4, с. 205].

За справедливим твердженням О.А. Лейби, стихійно-ситуаційна нормотворча динаміка кримінального процесуального законодавства останніх років призвела до загострення тих нормативно-змістовних проблем, що п'ять років поспіль були «болючими» для правозастосування, досі залишаються невирішеними, та породжує нові, що посилюють неузгодженість окремих структурних елементів кримінального процесуального законодавства або утворюють взаємну конфронтацію між деякими нормами; спричиняють помилки під час встановлення структурних зв'язків із використанням бланкетних і відсильних норм; зумовлюють порушення законів логіки під час конструювання термінології та понятійно-категоріального апарату тощо [5, с. 5].

Так, певна термінологічна неузгодженість понять, пов'язаних із закінченням досудового розслідування, призвела до неоднозначності тлумачення та застосування учасниками кримінальних процесуальних відносин положень щодо моменту закінчення досудового розслідування та обчислення його строків, а також обумовила виникнення наукової дискусії з цих питань.

Йдеться про те, що у нормах КПК України, наразі використовуються терміни «закінчення досудового розслідування» та «завершення досудового розслідування» для відображення правового

явища, пов'язаного із припиненням процесуальної діяльності в межах стадії досудового розслідування.

Так, зокрема п. 5 ч. 1 ст. 3, ч. 1 ст. 32, чч. 1, 2 ст. 56, ч. 2 ст. 60, ч. 3 ст. 219, ст. 283, ст. 294, ст. 511, ч. 1 ст. 592 містять термін «закінчення досудового розслідування». Водночас, у ч. 4 ст. 110, ч. 3 ст. 199, ст. 221, ч. 3 ст. 273, ч. 1 ст. 290, ч. 3 ст. 476 КПК України використовується термін «завершення досудового розслідування».

За лексичним значенням слова «закінчення» та «завершення» є близькими, синонімічними.

Так, закінчення – це дія, пов'язана із доведенням чого-небудь до кінця, до завершення; кінцева частина, кінець чого-небудь [6, с. 144]. Завершення – це дія, пов'язана із доведенням виконання, здійснення чого-небудь до остаточного кінця, закінчення [6, с. 44].

Попри лексичну синонімію вищевказаних понять, у кримінальній процесуальній науці та практиці формуються позиції щодо їх розмежування з огляду на контекст використання.

Зокрема вказується, що новий КПК України розділив момент прийняття кінцевого рішення у кримінальному провадженні за результатами проведеного досудового розслідування на два взаємопов'язані етапи, це завершення і закінчення досудового розслідування [7, с. 148]; наряду із кінцевим моментом – закінченням досудового розслідування, що здійснюється у формах, визначених §1 гл. 24 КПК України, закон містить поняття «завершення» як проміжний етап досудового розслідування, на якому відкриваються матеріали іншій стороні, але не розкриває його сутність і процесуальні наслідки [8; 9, с. 63]; закінчення є наступним після завершення етапом стадії досудового розслідування [10, с. 82] тощо.

Аналогічний підхід до співвідношення понять «закінчення досудового розслідування» та «завершення досудового розслідування» продемонструвала колегія суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 344/6630/17, вказавши у своєму рішенні зокрема на те, що закон містить поняття «завершення» як проміжний етап досудового розслідування, який пов'язаний з фактом відкриття матеріалів досудового розслідування підозрюваному, його захиснику, законному представнику, захиснику особи та іншим особам відповідно до положень ст. 290 КПК України у кримінальних провадженнях, досудове розслідування в яких має наслідком звернення до суду з обвинувальним актом або з клопотанням про застосування примусових заходів [11].

З цього питання наявні й інші судові рішення судів як першої, так і вищих інстанцій.

Не вдаючись до аналізу суто процесуальних аспектів, пов'язаних із вирішенням питань щодо моменту закінчення досудового розслідування та обчислення його строків, а також строків ознайомлення з матеріалами кримінального провадження в порядку, передбаченому ст. 290 КПК України, зауважимо, що за вищезазначеного підходу зміст терміну «завершення досудового розслідування», за відсутності визначення відповідного поняття в нормах КПК України, «розмивається» серед усіх випадків і контекстів його застосування, що безперечно не сприяє його однозначності та точності.

Так, якщо вважати, що завершення досудового розслідування є попереднім відносно закінчення етапом досудового розслідування, що пов'язаний з відкриттям матеріалів іншій стороні, виникає питання щодо того, у якому значенні слід розуміти цей термін у контексті положень, в яких про відкриття матеріалів іншій стороні не йдеться, зокрема ч. 4 ст. 110, ч. 3 ст. 476 КПК України.

Якщо вважати, що законодавець розділяє етапи завершення та закінчення досудового розслідування, як і відповідні терміни, логічним є висновок про те, що таке розмежування здійснюватиметься не лише для етапу відкриття матеріалів досудового розслідування підозрюваному, його захиснику, законному представнику, захиснику особи та іншим особам відповідно до положень ст. 290 КПК України, а й в усіх випадках їх використання.

Однак, як висновується із вищевикладеного, у нормах КПК України законодавцем використано терміни «закінчення досудового розслідування» та «завершення досудового розслідування» у різних контекстах без відображення змісту відповідних понять та, як наслідок, без чіткого передавання та адекватного сприйняття інформації, що закладена в них.

Разом із тим, саме чіткість правових понять, однозначність їх змісту стають необхідною передумовою однозначності та справедливості нормативно-правових рішень. Тому під час викладення нормативно-правових приписів законотворець повинен особливу увагу приділяти термінології законодавчого акта, забезпечити чітке розуміння термінології, що застосовується, не лише на етапі написання проекту закону, а й на всіх подальших етапах його застосування [12, с. 58].

Список використаних джерел

1. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види : монографія. Харків: ТОВ «Видавництво права людини», 2015. 280 с.

2. Комарова Н. З. О сущности термина. Термин и слово : межвуз. сб. науч. тр. Горький, 1979. С. 3–13.

3. Артикуца Н. В. Основи вчення про юридичний термін і юридичну термінологію. Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць КНЕУ. 2005. № 6. С. 35–42.

4. Рожнова В. В. До питання про вдосконалення кримінального процесуального закону. Право і суспільство. 2018. № 6. Ч. 2. С. 203–209.

5. Лейба О. А. Дефекти кримінального процесуального законодавства та засоби їх подолання : монографія. Харків : «Юрайт», 2018. 216 с.

6. Словник української мови : в 11 томах / АН УРСР; за ред. І. К. Білодіда. Київ: «Наукова думка», 1970–1980. Т. 3, 1972. 768 с.

7. Сисоєнко Г. І. Закінчення досудового розслідування. Вісник Академії адвокатури України. 2015. Т. 12. С. 145–153.

8. Михайленко В. Завершення чи закінчення досудового розслідування: гра слів чи різні етапи досудового розслідування. Юридична газета online : всеукраїнське професійне юридичне видання. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/zavershennya-i-zakinchennya-dosudovogo-rozsliduvannya-gra-sliv-chi-rizni-etapi-dosudovogo-rozsliduva.html>.

9. Борецько Г. Д. Зловживання правом сторонами кримінального провадження на етапі завершення досудового розслідування. Соціально-правові студії. 2021. Вип. 1. С. 61–68.

10. Торбас О. О. До питання визначення строків досудового розслідування. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 3. С. 78–84.

11. Постанова колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 лютого 2021 року у справі № 344/6630/17. Єдиний державний реєстр судових рішень : офіційний веб-портал. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95067240>.

12. Гладківська О. В. Застосування термінології у нормативно-правових актах. Правова інформатика. 2015. № 1. С. 58–67.

Усачова Катерина Сергіївна,
доцент кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук

СПЕЦИФІКА ВЖИВАННЯ ПИТОМОЇ ТА ЗАПОЗИЧЕНОЇ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРАВОВИХ ПОНЯТЬ

Однією зі значних проблем використання мови у професійній, зокрема правовій, діяльності є недостатньо точне розуміння фахівцем лексичного значення слова, вжитого у науковому, діловому, чи нормативному тексті. Серед мовних причин таких помилок можна назвати недостатню термінологічну розробленість певної фахової мови (напр., наявність багатозначних термінів), проблеми формулювання дефініцій, наявність серед фахової лексики однієї професійної галузі омонімів та паронімів, а також паралельне існування кількох слів на позначення одного поняття – тобто, синонімів.

Проблема наявності слів-синонімів у професійній сфері набула поширення в українському мововжитку переважно у зв'язку зі впливом інших мов (як наслідок соціально-політичних факторів розвитку України), адже найчастіше синонімія у фаховій мові виникає внаслідок співіснування запозиченого та українського слів, хоч інколи синонімія буває викликана також співіснуванням одночасно кількох українських відповідників на позначення одного поняття.

Метою розвідки є аналіз паралельного використання питомого й запозиченого слова на позначення одного поняття правової сфери та визначення потенційних проблем такого слововжитку.

Явище синонімії є природнім для мови, збагачує словниковий запас мовця, дає можливість висловити усі нюанси думки, є важливим елементом образності мовлення. Проте у професійній сфері недоречно вживання синонімів може призводити до різночитань у фахових текстах (що особливо небезпечно у юридичній практиці) у зв'язку з нерозумінням або неповним розумінням лексичного значення одного зі слів, особливо, якщо мова йде про абсолютні синоніми, утворені паралельним існуванням іншомовного та питомого слів.

Наприклад, аналіз вживання абсолютних синонімів «самогубство» та «суїцид» засвідчує порівняно однакове розповсюдження обох слів у мовленні, проте контекст використання кожного варіанта порівняно специфічний: слово «суїцид» вживається з виразними психологічними (психіатричними) асоціаціями, тоді як слово «самогубство» має більш широкий контекст вживання та тяжіє

до розмовності, що пов'язано зі зрозумілістю для пересічного мовця внутрішньої форми слова. Видається логічним, що для використання у нормативно-правових текстах було вибрано саме слово «самогубство», тоді як слово «суїцид» не вживається взагалі.

Більш складним випадком співіснування абсолютних синонімів є слова «тюрма» та «в'язниця». Аналіз частотності вживання засвідчує перевагу слова «тюрма». Частково це можна було б пояснити двомовністю більшості сучасних українців та бажанням вибрати слово, яке більш звичне, адже ближче до російського аналога – «тюрьма». Проте у Російсько-українському словнику правничої мови (за ред. акад. А. Кримського), виданого 1926 року, перекладними відповідниками російського слова «тюрьма» є «тюрма, в'язниця, темниця» [4, с. 291]. Таку ж синонімічність мають перекладні відповідники слів «тюремный» – «в'язничний» / «тюремний»; «тюремщик» – «тюремник» / «в'язничник» [4, с. 291]. З іншого боку, термін «одиначна тюрма» має тільки один з варіантів наведених синонімів: «самотнє ув'язнення» [4, с. 291], що може вказувати на асоціацію слова «в'язниця» з дією, тоді як слово «тюрма» має конотації місця. Підтвердженням цієї думки є переклад інших двох термінів: «тюремное заключение» як «ув'язнення» / «замкнення у в'язницю»; «тюремная стража» як «тюремна сторожа» / «тюремна варта» [4, с. 291].

Наведені особливості використання обох слів можна зрозуміти, якщо розглянути їхню етимологію. Слова «в'язниця» походить від праслов'янського слова з імовірним вихідним значенням «вузький», «в'язати» [2, с. 442]. Слово «тюрма» походить від запозиченого через польську мову із середньовісньонімецької мови слова «turm» – «вежа» (за іншою версією слово походить із давньотюркської мови) [3, с. 695].

Слово «в'язниця» належить до успадкованої (спільнослов'янської) лексики та розуміється як місце або спосіб обмеження когось або чогось, воно не потребує додаткового тлумачення. Слово «тюрма» менш зрозуміле для мовця та мало б використовуватися більш обмежено. Проте зіставлення визначень обох слів у тлумачному словнику засвідчує іншу ситуацію: «в'язниця» – це «приміщення де тримають в'язнів» [1, с. 214]; тоді як «тюрма» – це й «місце ув'язнення, будівля, де перебувають особи, засуджені до позбавлення волі, або які знаходяться під судовим слідством», і «місце, проживаючи в якому хтось зазнає утисків, гноблення» [1, с. 1488].

Таким чином, слово «тюрма» семантично більш широке, надається до різних варіантів використання та, значною мірою завдяки менш очевидному внутрішньому значенню слова, сприймається як щось більш абстрактне. Це підтверджується також наявністю відповідної фразеології саме з цим словом («поволочити по тюрмах», «тюрма плаче за кимось» тощо). Тоді як слово «в'язниця» сприймається як щось семантично вузьке, конкретне, не в останню чергу саме завдяки очевидному внутрішньому змісту слова.

Характерно, що в сучасних нормативно-правових актах слова «тюрма» та «в'язниця» не вживаються. На позначення відповідного поняття у Кримінальному кодексі України та Кримінальному процесуальному кодексі України вживається сполука «установа виконання покарань» (а також «кримінально-виконавча установа» в контексті з доповненнями виду установи). Як специфічний синонімічний відповідник може також вживатися сполука «місце позбавлення волі». Проте в Юридичній енциклопедії 1998 року за ред. Ю. С. Шемшученка слово «тюрма» подається як термін, із поясненням його відсутності у чинному законодавстві реформуванням пенітенціарної системи України з метою «обмеження практики застосування позбавлення волі як виду покарання» [5]. Слово «в'язниця» в Юридичній енциклопедії подається як прямий синонім (через кому після головного слова «тюрма»).

Не зважаючи на сучасну неофіційність слів «тюрма» та «в'язниця» у правовій сфері, вони залишаються найбільш розповсюдженими у практиці використання (зокрема фахівцями галузі), цілком зрозумілими для користувачів та становлять зручну основу для творення похідних слів. Проте навіть попри усталену традицію вживання обох слів як абсолютних синонімів та повне засвоєння запозиченого слова «тюрма» в українську мову, проблеми співіснування та неточного розуміння значень питомого та запозиченого слів на позначення одного поняття залишаються, що засвідчує розповсюджена калька з відповідного російського терміна «тюремное заключение» – «тюремне ув'язнення», в українській мові така сполука є плеоназмом.

Отже, працюючи з професійною лексикою фахівцям кожної галузі необхідно враховувати не тільки суто професійні проблеми аналізу понять та формування наукових визначень, але й суто лінгвістичні проблеми існування слів як мовних одиниць, а також соціальні аспекти мовлення, наприклад, тривала звичка вживати певні слова на позначення певних явищ помітно впливає на використання термінології та професійної лексики. Подібна робота потребує не

тільки мовної гнучкості, але й глибокого знання та розуміння української мови та процесів її функціонування та розвитку.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладач і головний редактор В.Т.Бусел. К., Ірпінь: ВФТ «Перун», 2007. 1736 с.
2. Етимологічний словник української мови. Т.1. К., «Наукова думка», 1982. 634 с.
3. Етимологічний словник української мови. Т.5. К., «Наукова думка», 2006. 704 с.
4. Російсько-український словник правничої мови / Головний редактор: акад. А. Ю. Кримський. Київ, 1926. 322 с.
5. Юридична енциклопедія: В 6 т. К.: «Укр. енцикл.», 1998. URL: <https://cyclop.com.ua/content/view/330/43/>

Юлдашева Світлана Анатоліївна,

професор кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат філологічних наук, доцент

СЕМАНТИЧНА ДИНАМІКА ТЕРМІНА «КОНСТИТУЦІЯ»

У спеціальній довідковій літературі походження слова “конституція” пов’язують з латинським “constitutio”, що в перекладі на українську мову означає “устрій, встановлення”. Одним із перших, у сучасному розумінні, термін “конституція” почав вживати відомий французький філософ Шарль Луї Монтеск’є, зокрема, використовуючи його для характеристики державного ладу тогочасної Великої Британії.

Аналізуючи історичний розвиток семантики терміна «конституція» хронологічно від Римської імперії до часів існування Запорозької Січі, помітно, що, при запозиченні його польською, руською, а згодом українською мовами, відбувається процес омонімічного розгалуження. Спочатку термін «конституція» запозичується польською мовою зі значенням «акт, постанова, закон», у Польському Королівстві виокремлюється семантично більш конденсований варіант тлумачення цієї лексеми саме як юридичного терміна: коронна конституція – закон більшої, порівняно з іншими, юридичної сили. Тобто фактично повторюється розрізнення, що відбулося і в латинській мові. Якщо порівняти визначення терміна «конституція» в Давньому Римі у часи республіки – «державні акти, що відрізнялися за формою та порядком прийняття», та в

імператорський період – «законодавчий акт, що має найвищу юридичну силу», простежується, що в різні часи функціонування в староукраїнській мові також домінантними виявляються диференційні семи різного за змістом наповнення. Спочатку це – «акти, закони, постанови, різні за формою та порядком прийняття», пізніше – «закон, що має вищу, порівняно з іншими, юридичну силу» («коронна конституція»). А от у часи існування Запорозької Січі у староукраїнській мові лексема відновлює попереднє значення, вирішальною знову стає сема більш універсального, загального значення – «закон, указ, постанова» [8, с. 20].

В російських історичних працях початку ХХ ст. термін «конституція» вживається у значенні «державний устрій, форма правління»: «Излагая свои политические взгляды, Вольтер склонялся в пользу английской конституции, как современнойшей, по его мнению, формы правления» [1, с. 97].

Варто також зауважити, що латинська лексема *constitutio* у французькій мові досить продуктивна, як результат – значна кількість термінів, зокрема, правничих, з використанням вказаного слова (наприклад, *constitution de l'Etat* – утворення держави, *constitution d'une personne morale* – створення юридичної особи, *constitution d'un mandataire* – призначення повіреного у справах та багато інших). З часом викристалізовується основне для більшості сучасних мов юридичне значення слова конституція – «основний закон держави» [2, с. 41].

Натомість, наприкінці ХІХ століття в українській та російській мовах слово «конституція» вживається вже в майже ідентичному значенні: пор. «конституція – 1. Основний закон держави; 2. Установчий закон, що встановлює засади державної організації країни» [3, с. 227] та «конституція – основний закон про державний устрій» [3, с. 227].

До того ж, «Словник української мови» та «Етимологічний словник української мови» теж фіксують тільки два значення слова «конституція»: 1) основний закон держави і 2) будова організму [4; 5].

Відтак, більшість сучасних європейських мов зберігають такі основні значення похідної від лат. *constitutio* лексеми «основний закон держави» (англ., нім., франц., італ., ісп.); «будова тіла» (англ., нім., франц., італ., ісп.); «заснування, укладання, організація, закладення» (англ., франц.); «будова, структура» (англ., нім., франц.); «установа, заклад» (франц.).

Уже з наведеного переліку можна зробити висновок про те, що визначальною семою лексеми конституція більшості мов на сучасному

етапі є «основний закон держави» [6]. Тому під час визначення основних семантичних ознак сучасного правничого терміна «конституція» не можна оминати і те, що нині будь-яка конституція здебільшого базується на національній основі, тобто обов'язково містить елементи національного права і має витоки у звичаєвому праві, враховує історичний досвід країни.

Отож, сучасне розуміння терміна «конституція» здебільшого відрізняється від того, якого змісту цей термін набув, наприклад, у XVI-XVIII ст. Запозичена з латинської мови лексема вже у римському праві мала кілька термінологічних значень. Але значення слова як правничого терміна зазнає чималих змін за час «входження», асиміляції до лексичних систем відповідних мов. Викристалізовується семантика слова й у зв'язку розвитком правничих систем різних країн, тобто семне наповнення терміна змінюється відповідно до тих реальних перетворень, які виникають внаслідок процесу державотворення та формування законодавчої основи країни, мова якої виступає реципієнтом вказаної лексики.

Список використаних джерел

1. Соловьев С.М. История России с древнейших времен: Сочинения в 18 томах. М., 1988. Кн.1. Т.1. С. 239 – 245.
2. Василькова Л. Лексика на позначення правових відносин. // Українська термінологія і сучасність: Зб. наук. праць. Вип. IV / Відп. ред. Л. О. Симоненко К.: КНЕУ, 2001. 368 с.
3. Шпизель Р. Из истории древней острожской синагоги // Еврейська культура та історія в Україні. Київ, 1995. С. 227.
4. Словник української мови: в 11 томах. Том 2, 1971. Стор. 32. <http://sum.in.ua/s/gharmash>
5. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 4: Н–П / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак, В. Г. Складенко, О. Б. Ткаченко; Укладачі: Р. В. Болдирев, В. Т. Коломієць, А. П. Критенко, О. С. Мельничук, Г. П. Півторак, А. Д. Пономарів, В. Г. Складенко, І. А. Стоянов, В. А. Ткаченко, О. Б. Ткаченко, А. М. Шамота. НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К.: Наукова думка, 2003. 657 с.
6. ABBYY Lingvo 10 (многоязычный), 2004. [Электронный словарь]. [www.lingvo.ru].
7. Давиденко Н. В. Латинськомовна соціально-правнична термінологія XVI-XVII століть як унікальний вияв уніфікованої системи права // Science and Education a New Demension. Philology. VII (62), Issue: 211. Budapest, 2019. С. 7–10 URL:<http://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-211VII62-01>

8. Давиденко Н. Особливості дослідження соціально-правової термінології (на матеріалі латинськомовних документів XVI-XVII ст) // Взаємодія одиниць мови та мовлення: комунікативно-когнітивний, соціокультурний, перекладознавчий і методичний аспекти: матеріали III Міжнар. наук.- практ. конф. 28 квітня 2015 р. К.: НТУУ «КПІ», 2015. С. 19 – 22.

Черванчук Вікторія Валеріївна,

аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

СКЛАДНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ОЦІНОЧНИЙ КРИТЕРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗУМНОСТІ СТРОКІВ

Серед процесуальних прав іншої особи, права чи інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, як учасника кримінального провадження, є право на звернення з клопотанням про здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК України.

Так, відповідно до ч. 6 ст. 28 КПК України підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені цим Кодексом.

Можливість звернення з таким клопотанням обумовлюється інститутом розумних строків, який визначено однією із загальних засад кримінального провадження (п. 21 ч. 1 ст. 7 КПК України).

Відповідно до ч. 1 ст. 28 КПК України під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, об'єктивно необхідні для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені КПК України строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

Одним із критеріїв для визначення розумності строків кримінального провадження є складність кримінального провадження, яка згідно з п. 1 ч. 3 ст. 28 КПК України визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачених та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та

специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо.

Таким чином, розумність строків, будучи оціночним поняттям, визначається серед іншого, складністю кримінального провадження, що також є оціночним поняттям.

Зважаючи на те, що ч. 6 ст. 28 КПК України фактично зобов'язує особу, права чи інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, викладати в клопотанні обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені КПК України, важливою для такої особи стає оцінка зокрема складності кримінального провадження, як критерію, за яким прокурор, слідчий суддя або суд вирішуватимуть питання щодо розумності строку та задоволення її клопотання.

Як відомо, оціночні поняття – це узагальнення явищ і процесів правової дійсності, які фіксуються у законодавстві через вказівку лише на найбільш загальні ознаки явища або процесу. Специфічні притаманні ознаки оціночного поняття у законодавстві відсутні і проявляються як через тлумачення правової норми, так і шляхом різного роду роз'яснень і уточнень, що надаються судовою практикою і підзаконними актами [Див.: 1, с. 71].

У широкому розумінні оціночне поняття у правових актах представляють як закріплене у нормах права уявлення (абстрактна думка), що відображає у собі різні емпіричні властивості явищ шляхом закріплення їх правозначущих типів і зумовлює здійснення на його основі індивідуального піднормативного регулювання та конкретизації суспільних відносин чи самостійної оцінки конкретної ситуації з боку суб'єкта правозастосування [2, с. 4].

У нормах КПК України оціночне поняття «складність кримінального провадження» використовується не лише при унормуванні розумності строків кримінального провадження (ст. 28 КПК України), а й при вирішенні питань, пов'язаних із відмовою захисника від виконання своїх обов'язків (ч. 4 ст. 47 КПК України), продовженням строків досудового розслідування (ст. 294 КПК України).

Більше того, ч. 4 ст. 294 КПК України окрім поняття «складність кримінального провадження» оперує поняттями «особлива складність провадження», «виняткова складність провадження».

Вказані поняття у чинному законодавстві взагалі не розкриваються, у зв'язку з чим окремі правники справедливо

стверджують про необхідність внесення відповідних доповнень до КПК України [3].

Наразі КПК України визначає відкритий перелік критеріїв для встановлення найбільш загального поняття «складність кримінального провадження».

Так, відповідно до п. 1 ч. 3 ст. 28 КПК України складність кримінального провадження визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо.

З урахуванням практики Європейського суду з прав людини складність кримінального провадження визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачених та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження; кількості учасників провадження (потерпілих, свідків тощо); правової кваліфікації кримінального правопорушення; наявності на момент початку досудового розслідування відомостей щодо конкретної особи, яка ймовірно вчинила кримінальне правопорушення; характеру обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні; меж доказування; обсягу матеріалів досудових розслідувань, що об'єднані в одному провадженні; необхідності призначення експертиз, їх складності; обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для всебічного та повного дослідження обставин кримінального правопорушення; необхідності отримання міжнародної допомоги в рамках кримінального провадження тощо (п. 4 постанови Пленуму ВССУ від 17.10.2014 № 11) [4].

Відповідно обставини, які враховуються при визначенні складності кримінального провадження, що впливає на його строк, О. Бойко пропонує поділяти на такі дві групи: 1) обставини, що стосуються кількісних (фактичних) характеристик (кількість учасників кримінального провадження, фактів правопорушень, обсяг доказів, що необхідно зібрати); 2) обставини процедурного (правового) характеру (вступ у процес нових учасників, проведення процесуальних дій в межах міжнародного співробітництва) [5, с. 87].

Аналіз вищевикладеного дає підстави для висновку, що складність кримінального провадження, як оціночний критерій визначення розумності строків, про встановлення і дотримання яких має право подати клопотання особа, права чи інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, визначається як обставинами формально-кількісного характеру (кількість

підозрюваних, епізодів злочинної діяльності тощо), так і обставинами, що характеризують змістовну трудомісткість, тобто суму усіх витрат (робочого часу, людських ресурсів тощо), необхідних для виконання завдань кримінального провадження на відповідній стадії кримінального провадження.

При цьому, варто зауважити, що обставини формально-кількісного характеру не завжди однозначно засвідчують складність, особливу складність чи виняткову складність кримінального провадження. Відповідно у кожному випадку встановлення змісту поняття «складність кримінального провадження» має відбуватись з урахуванням усього комплексу обставин, що характеризують кримінальне провадження як з формально-кількісної, так і зі змістовної сторони.

Список використаних джерел:

1. Орловський Р. С. Оціночні поняття в законодавчій регламентації інституту співучасті. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. 2014. Вип. 3. Т. 3. С. 70–74.

2. Веренкіотова О. В. Оціночні поняття у правових актах: теорія та практика реалізації : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ : НАВС, 2013. 20 с.

3. Колотило О. Продовжити не можна закрити (.). Юридична газета online : [всеукраїнське професійне юридичне видання]. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/prodovzhiti-ne-mozhna-zakriti-.html>.

4. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення : постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17.10.2014 № 11. Верховна Рада України. Законодавство України : [офіційний веб-портал]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14?find=1&text=%D1%81%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D0%BD#w1_6.

5. Бойко О. Розумні строки кримінального провадження в практиці Європейського суду з прав людини. NATIONAL LAW JOURNAL: THEORY AND PRACTICE. Іunie 2020. Р. 83–90.

Біла Вікторія Миколаївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
факультету підготовки фахівців для органів
досудового розслідування Одеського
державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: Маковій Віктор
Петрович, завідувач кафедри цивільно-
правових дисциплін Одеського державного
університету внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

ПОНЯТТЯ «ПІКЛУВАННЯ» У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ ТА ПОЛІЦЕЙСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Актуальність теми полягає у тому, що для демократичної правової держави основним завданням є захист прав і законних інтересів громадян, охорона встановленого правопорядку та законності, боротьба зі злочинністю та іншими правопорушеннями. У зв'язку з цим на порядок денний постає питання обрання відповідних поліцейських заходів, серед яких поліцейське піклування. Цей поліцейський захід для нашої держави є новим, тому варто відзначити, що він не достатньо врегульований саме на законодавчому рівні, у зв'язку з цим нам необхідно дослідити сутність цього поняття в інших галузях права та досвід тих країн, для яких цей захід протягом тривалого часу застосовується [1, с. 34–42].

Дійсно, в межах ст. 55 Цивільного кодексу України опіка та піклування встановлюється з метою забезпечення особистих немайнових та майнових прав та інтересів повнолітніх осіб, які за станом здоров'я внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки.

Необхідно зауважити, що поняття піклування, визначене цивільним законодавством, в якому передбачається можливість призначення піклувальника, в той час як вітчизняним законодавством передбачається можливість застосування схожого заходу, що здійснюється з боку органів державної влади та відповідних уповноважених осіб та називається поліцейським піклуванням, виходячи з назви, зрозуміло, що воно здійснюється працівниками правоохоронних органів, які таким чином забезпечують дотримання та непорушність природних прав людини.

Окрім цього, на прикладі наведеної статті Цивільного кодексу України ми можемо прослідкувати, що існує певна категорія осіб, які потребують допомоги з боку органів державної влади, що носить превентивне значення для суспільної безпеки загалом. Такий вид тимчасової допомоги має назву «поліцейське піклування» – коли поліцейський, в межах закону, надає підтримку особам, які в силу особистих, економічних чи соціальних причин її потребують. Проте як зазначалося вище, цей інститут є новим для нашої держави, тому законодавцю необхідно більш чітко та конкретно виокремити основні засади та порядок застосування поліцейського піклування, аби в подальшому у працівників правоохоронних органів не виникало сумнівів щодо необхідності та доцільності його застосування в тій чи іншій ситуації.

Беручи до уваги досвід зарубіжних країн ми можемо проаналізувати застосування певного поліцейського заходу. Наприклад, у таких країнах, як Велика Британія, США, основний напрям роботи поліції – є комунальне або районне чи місцеве «поліціювання», тобто постійне перебування поліцейського в зоні обслуговування. Головною метою його діяльності є налагодження тісної взаємодії з населенням цієї зони з метою попередження правопорушень. Громадська організація «Зупини злочинця» допомагає поліції в боротьбі зі злочинністю, забезпеченні належного стану правопорядку в регіонах, проведенні профілактичної, превентивної, виховної, консультативної роботи. Відділення цієї громадської організації розташовані на території поліцейських дільниць, що значно поліпшує співпрацю членів організації з працівниками поліції [2, с. 461–466].

З метою сприяння розвитку взаємодії поліції та суспільства поліцейським департаментом м. Сан Дієго (США) запроваджуються такі програми як:

- міжнародна програма боротьби зі злочинністю без злочинів (CFMH), що фінансується поліцією, яка реалізує багатогранний підхід до запобігання злочинності в оренді нерухомості;

- програма «Візьми мене додому» для сприяння правоохоронним органам (поліція та шериф) під час контактів із членами громади, які мають інвалідність, таких як аутизм, деменція, хвороба Альцгеймера, синдром Дауна, глухота чи будь-які інші вади розвитку. Залучення поліцейських до участі у благодійних програмах, змістом яких є безпосереднє спілкування з особами, які мають психічні хвороби, сприяє формуванню навичок такого спілкування під час реалізації заходів поліцейського піклування щодо таких осіб;

– програми навчання громади методів запобігання злочинності [3, с.101–108].

Також у Великій Британії є інститут спеціального констебля, де добровольці можуть виконувати деякі поліцейські функції. Поширеною є система «сусідського спостереження», де громадяни беруть участь у виявленні правопорушень як індивідуально, так і через громадські об'єднання правоохоронної спрямованості. Організовано роботу з надання окремим громадянам і компаніям порад з організації їх охорони. Проводяться дискусії, телевікторини з питань попередження злочинів. Розроблено систему заходів, які заохочують громадян бути свідками або інформаторами в різних справах. На добровільних засадах до допомоги поліції залучаються як окремі громадяни, так і громадські об'єднання правоохоронної спрямованості. Відповідно до планів керівництва цієї країни чисельність такого громадського об'єднання як «добровільні стражі», в перспективі має сягнути 5 млн. осіб, що вельми значуще. На добровільних помічників покладаються обов'язки з патрулювання і пошуку інформації про злочини та інші правопорушення [4, с. 196].

Отже, проаналізувавши вище викладений матеріал, необхідно відзначити, що між піклуванням визначеним цивільним законодавством та поліцейським піклуванням можна провести певну паралель. Такий захід є досить важливим в діяльності органів Національної поліції України, а також органи державної влади можуть залучати представників громадськості. Норми цивільного права та Закону України «Про Національну поліцію України» мають спільні завдання, а саме забезпечення прав особистих прав (як майнових, так і немайнових) та інтересів осіб (неповнолітніх осіб, які є сиротами чи позбавлені батьківського піклування, а також фізичних осіб, цивільна дієздатність яких є обмеженою або позбавлені такої) дієздатною особою, яку призначено піклувальником або тимчасово набуває такого статусу через припис законодавства. При цьому поліцейське піклування передувє цивільно-правовому або ж відіграє допоміжне значення.

Для ефективного функціонування поліцейського піклування доречно скористатися досвідом іноземних державах для:

- підвищення авторитету та довіри населення до поліції;
- покращення стану комунікативної та загальної культури працівників поліції;
- сприяння об'єктивному інформуванню населення про діяльність працівників правоохоронних органів за допомогою засобів масової інформації;

– ретельній перевірці фактів і матеріалів, які публікуються чи демонструються в масмедіа;

– створення позитивного іміджу шляхом підвищення рівня професійної компетентності та покращення результатів діяльності персоналу поліції.

Список використаних джерел:

1. Лошицький М.В. Використання зарубіжного досвіду як умова вдосконалення адміністративно-правового забезпечення професійної підготовки працівників міліції (поліції). Юридична наука. 2015. № 2. С. 34–42.

2. Соболев Є.Ю., Коломойцев С.С. Досвід організації та діяльності поліції провідних країн Європи. Форум права. 2010. № 2. 461–466 с.

3. Євдокімова О.О., Пономаренко Я.С. Комунікативна толерантність поліцейських в контексті вивчення їх емоційного інтелекту. Право і безпека. 2019. № 2 (73). С. 101–108.

4. Шубіна Н. Упровадження в національне законодавство позитивного зарубіжного досвіду застосування поліцейського піклування. Адміністративне право і процес. 2020. № 10. С. 194–198.

Журавель Олена Олександрівна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 2

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: Проценко Галина

Петрівна, старший викладач кафедри

правничої лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ

ОЦІННІ ПОНЯТТЯ В КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ ТА КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

В юридичній науці оцінні поняття – це поняття, які не мають чіткого закріплення в нормативно-правовому приписі, тобто не роз'яснюються в законі чи підзаконних актах, а конкретизуються в процесі правозастосовної практики. Стикаючись з оцінними поняттями, органи досудового розслідування і суд нерідко опиняються у складній ситуації, оскільки законодавець надає їм певну свободу розсуду. Неоднозначне тлумачення різними суб'єктами оцінних понять призводить до виникнення юридичних колізій, що ускладнює тлумачення правових приписів. Врешті-решт вільний розсуд з боку правоохоронних органів завдає шкоди законності. Якість мови та

стилю кримінально-процесуального закону відіграє важливу роль у підходах до його розуміння та практичного застосування.

До цього часу виникають гострі дискусії у ході дослідження оцінних понять, оскільки з цього приводу висловлюються досить суперечливі думки, зокрема про доцільність їх існування в сфері права. В юридичній науці поки що не вироблений системний підхід до аналізу такого явища, та і саме термінологічне позначення цього поняття не можна визнати як стабільне, стале, оскільки одне і те ж по суті правове явище називається по-різному: «оцінні поняття», «оцінні терміни», «оцінні категорії», «оцінні ознаки» [1, ст. 161].

Значення стандартів у механізмі тлумачення оцінного поняття полягає в тому, що саме з їх допомогою законодавець намічає контури ознак того чи іншого факту, події, які згодом стають орієнтиром для правозастосувача, який оцінює конкретну фактичну обставину і вирішує, чи входить вона до сукупності однорідних, об'єктивних властивостей, що становлять відповідне оцінне поняття [1, ст. 163]. Проте в юридичній практиці досить часто трапляються випадки, коли одне і теж оцінне поняття тлумачиться суб'єктами правозастосування неоднозначно. Унаслідок цього виникає довільне тлумачення, а також, відповідно, юридичні помилки та правові конфлікти.

З приводу порушеної проблеми деякі дослідники зазначають, що однакові за текстуальним відображенням оцінні вислови можуть використовуватися для характеристики різних явищ соціальної дійсності та мати різний зміст. Тому оперувати такими висловами та розкривати їх зміст необхідно у контексті норми, в якій вони закріплені.

Справді, у тексті різних норм Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) оцінні вислови, ідентичні за зовнішніми ознаками, можуть не збігатися за своїм значенням, що пояснюється різними умовами, за яких їх застосовують [6, ст. 334]. Наприклад: 1) поняття “у разі необхідності”, вжите у ч. 1 ст. 217 КПК України (де зазначено про можливість об'єднання матеріалів досудових розслідувань щодо декількох осіб, підозрюваних у вчиненні одного кримінального правопорушення) та у ч. 3 цієї ж статті (у якій йдеться про можливість виділення таких матеріалів в окреме провадження) матиме нетотожний зміст [4]; 2) або ж поняття “достатні підстави” (вжите, зокрема, у ч. 1 ст. 133; ч. 8 ст. 135; ч. 2 ст. 167; ч. 2 ст. 177; ч. 4 ст. 189; ч. 1 ст. 217; ч. 5 ст. 236; п. 1 ч. 1 ст. 244 КПК України) у кожній із ситуацій, на врегулювання якої спрямована відповідна норма закону, матиме різне змістове навантаження, різний обсяг і, відповідно, різні стандарти оцінки.

Поняття «достатні підстави», безумовно, є оціночним, оскільки має визначатися з урахуванням усіх обставин і фактів, наявних у матеріалах кримінального провадження. Олександр Юхно у своїй роботі «Теоретичні та прикладні проблемні питання щодо оціночних понять у чинному КПК України та шляхи їх удосконалення» вбачає за доцільне виключити з положень КПК України вказівку на «достатність» [3, ст. 81].

Подібна ситуація стосується й поняття «достатні докази», оскільки, за твердженням О. М. Бандурки, заздалегідь визначити вичерпний перелік таких відомостей щодо різних видів кримінальних правопорушень та обставини їх вчинення неможливо. З огляду на це їх «достатність» встановлюється залежно від характеру вчиненого правопорушення, індивідуальних особливостей та конкретних обставин [5, ст. 695-696].

Оцінним поняттям, які стосуються тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини, також властиві свої особливості застосування у кримінальному провадженні. Зокрема, це заходи забезпечення кримінального провадження, що застосовуються з метою досягнення дієвості цього провадження. Першим із таких є поняття «обгрунтована підозра» (п. 1 ч. 3 ст. 132, ч. 2 ст. 177, ч. 1 ст. 185, п. 4 ч. 1 ст. 190, п. 1 ч. 1 ст. 194 КПК України та ін.), зміст якого на законодавчому рівні не розкривається, а лише пов'язується з початком притягнення особи до кримінальної відповідальності [3, ст. 81]. Досить часто це поняття застосовується у практиці Європейського суду з прав людини і є обов'язковою частиною терміна «кримінальне обвинувачення». Сам термін є фактично офіційним повідомленням особі уповноваженим органом про те, що вона підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення. Тобто «підозра», яка висувається компетентним органом, має бути обгрунтованою. Тому законодавча вказівка на «обгрунтованість» є дещо недоречною, але прийняте рішення (наприклад, письмове повідомлення про підозру) втрачає свій сенс процесуального документа, адже не базується на відповідних достатніх і допустимих доказах.

З огляду на викладене можна зауважити, що деякі термінологічні неузгодженості, які виникають у правозастосовній практиці, згодом не закріплюються у нормативних актах, у зв'язку з чим вони зникають зі сфери правового регулювання, що має негативний вплив на функціонування правової системи.

Підсумовуючи зазначене, можна зробити висновок, що при вживанні оцінних понять законодавці мають конкретизувати мету подальшого їх застосування. Основні оцінні поняття мають бути

законодавчо врегульовані для їх чіткого та однозначного розуміння. Термінологія чинного КПК України потребує вдосконалення, що зумовлено наявністю суперечливого й неточного тлумачення та застосування оцінних процесуальних дефініцій. Як наслідок, наявне порушення основоположних засад кримінального провадження та судочинства.

Список використаних джерел

1. Капліна О. Оцінні поняття в кримінальному судочинстві. Вісник Академії правових наук України. Харків: Право, 2004. № 2(37). С. 160-167.
2. Тітко І. А. Оцінні поняття у кримінально-процесуальному праві України: монографія. Харків: Право, 2010. 216 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/MONOGRAFIJ_2011/Titko_2010.pdf (дата звернення: 27.10.2021).
3. Юхно О. О. Теоретичні та прикладні проблемні питання щодо оціночних понять у чинному КПК України та шляхи їх удосконалення. Проблеми теорії та практики кримінального провадження: матеріали кругл. столу (м. Харків, 17 черв. 2021 р.) / редкол.: В. В. Сокурченко (голова), Л. В. Могілевський, М. Г. Щербаковський; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2021. С. 79-83.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне зак-во зі змін. та допов. станом на 1 лип. 2021 р.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: наук.-практ. коментар: у 2-х т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків: Право. 2012. 768 с.
6. Богуцька Н. М. Методологія оцінних понять закону. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки : зб. наук. праць. 2016. № 845. С. 332–339.

Ковандра Анна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: Ялова Оксана

Володимирівна, доцент кафедри правничої
лінгвістики Національної академії

внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ЩОДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНІВ «ПОЛІЦЕЙСЬКИЙ ДЕТЕКТИВ» ТА «СЛІДЧИЙ»

Останні часи Україна переживає серйозні зміни. Девальвація моралі та загальний занепад людських цінностей є підґрунтями злочинності, її нових проявів та, відповідно, нових методів боротьби з нею з боку правоохоронних органів. Так з'являються нові реформи, в результаті яких створюються нові учасники кримінального провадження.

Зазначимо, що ефективність, якість та дієвість кримінального провадження як раніше, так і сьогодні, безпосередньо залежить від професійності та майстерності осіб, які здійснюють розслідування і розкриття кримінальних правопорушень.

Використовуючи міжнародний досвід, в правоохоронних органах пострадянських країн з'являються інститути детективів. Їх ідея полягає у створенні універсальних поліцейських, на яких покладатиметься обов'язок здійснювати увесь спектр процесуальних дій, спрямованих як на виявлення, так і на розслідування кримінальних правопорушень.

Метою статті є дослідження значення понять «детектив» та «слідчий».

Першою серед країн пострадянського простору, що запровадили досвід функціонування детективів, є Грузія. Доцільно зауважити, що в Міністерстві внутрішніх справ Грузії взагалі ліквідовано інститут слідчого. Зокрема, ліквідовано посади оперативно-уповноважених карного розшуку [1].

У січні 2017 року Національною поліцією України спільно з міжнародними партнерами було розпочато пілотний проект на базі Бориспільського відділу поліції Київської області, який об'єднав функції слідчих та оперативних працівників під єдине

підпорядкування. Таких новостворених осіб прийнято було іменувати «детектив». Потім цей проект було поширено ще на вісім областей.

Для широкого загалу це були «поліцейські детективи», але в наказі, яким впроваджено цей проект, їх іменують слідчими, яким доручено виконання слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, а отже, на сьогоднішній день такі особи виконують дві функції одночасно та є універсальними співробітниками.

З вище викладеного, прослідковується ототожнення значення термінів «слідчий» та «поліцейський детектив».

Задля вирішення порушеного питання, пропонуємо порівняльний аналіз термінів «слідчий» та «детектив».

Згідно з пунктом 17 частиною другою статті 3 КПК України (далі – КПК України) слідчий – службова особа органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу ДБР, органу Державної кримінально-виконавчої служби України, підрозділу детективів, підрозділу внутрішнього контролю НАБУ, уповноважена в межах компетенції, передбаченої цим Кодексом, здійснювати досудове розслідування кримінальних правопорушень [2].

Вбачається, що під класичне значення поняття «слідчий» підпадають і детективи, що в свою чергу, суперечить етимологічному та емпіричному розумінню поняття «детектив». Так, Л.Д. Удаловою висловлено думку стосовно заміни терміну «детектив» терміном «слідчий» [3].

Згідно з частиною другою статті 40 КПК України, слідчий, зокрема, уповноважений проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії; доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам [2].

Відповідно до статті 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов'язані виконувати письмові доручення слідчого, вказівки прокурора та ухвали слідчого судді, суду і запити повноважних державних органів, установ та організацій про проведення оперативно-розшукових заходів [4].

В історії сучасної правової системи України перша згадка про детективів з'явилась із прийняттям Закону України «Про Національне антикорупційне бюро», де зазначено, що до структури управлінь Національного антикорупційного бюро можуть входити, зокрема, підрозділи детективів, що здійснюють оперативно-розшукові та слідчі дії [6].

Таким чином, одночасно із наданням права слідчому самостійно проводити оперативно-розшукові дії, законодавцем уповноважено останнього доручати проведення цих дій оперативно-розшуковим підрозділам, які зобов'язані виконувати доручення слідчого, які водночас підпорядковуються йому при здійсненні окремої слідчої розшукової дії.

На відміну від слідчого, який уповноважений надавати доручення на проведення оперативно-розшукових дій, обов'язок детектива Національного бюро полягає у самостійному проведенні не тільки слідчих, а й оперативно-розшукових дій.

Отже, з аналізу КПК України та низки законодавчих новел, вбачається ототожнення термінів «детектив» (зокрема, «поліцейський детектив») та «слідчий» не тільки в емпіричному, а й в етимологічному значенні, які на нашу думку не є тотожними. Для розмежування та конкретизації цих термінів варто внести зміни до КПК України та інших законодавчих актів з метою нормативного визначення поняття «детектив» («поліцейський детектив»), адже, як зазначено Європейським судом з прав людини, основною у групі вимог до визначеності законодавства, є вимога чіткого формулювання правової норми, оскільки «...норма не може розглядатися як «право», якщо її не сформульовано з достатньою точністю» [5]. Дійсно, чіткість, зрозумілість, однозначність та відносна конкретність норми є запорукою її належного тлумачення і, відповідно, реалізації.

Список використаних джерел

1. Черней В. В. Перспективи подальшого реформування органів досудового розслідування в системі органів Національної поліції України // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ № 3 (100). 2016. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/241/1/1.pdf>.

2. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Удалова Л.Д. Кримінальна процесуальна діяльність національного антикорупційного бюро України // Вісник Академії адвокатури України. Київ, 2015. Т. 12. №2 (33). С. 154-160.

4. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>.

5. CASEOFOLSSONv. SWEDEN (No.1), no. 10465/83, 24 March 1988, para 61.

6. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.

Молчанович Анастасія Анатоліївна,
здобувач вищої освіти Національної
академії Служби безпеки України
Науковий керівник: Бикова Тетяна
Валеріївна, професор кафедри української
літератури Національного педагогічного
університету імені М.П. Драгоманова,
доктор філологічних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ФЕМІНІТИВІВ У СУЧАСНІЙ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Гендер – це соціальний конструкт, який визначає соціальну стать людини. Сучасна гендерна політика займає чільне місце у мовознавстві. Усталені за радянських часів мовні норми, які були сформовані внаслідок русифікації української мови, повністю стерли роль жінки в будь-якому роді занять. Але сьогодні позитивна тенденція до творення і вживання фемінітивів є виявом тих процесів, які мають давні історичні корені, котрі сьогодні повертаються у мову як її вагомні ознаки.

Найдавніші з фемінітивів належать до праіндоєвропейського періоду і розвинулись на спільнослов'янському ґрунті. В писемних джерелах, написаних староукраїнською мовою можна було зустріти такі слова, як «абтекарка», «вибавителька» та «гафтарка». Пізніше, у часи національно-визвольної боротьби, існував навіть фемінітив «гетьманша». Тарас Шевченко у своїх творах теж не був скупим на використання фемінітивів, застосовуючи у поезіях такі слова, як «царівна», «полковниця».

Новий український правопис, де було закріплено вживання фемінітивів на законодавчому рівні, діє з 3 червня 2019 р. Редакцію збірника з новими правилами української мови підготувала Українська національна комісія з питань правопису. У пункті 4, 32-го параграфу нового правопису йдеться про суфікси, за допомогою яких утворюються іменники на означення осіб жіночої статі. Новий варіант правописних норм замінив редакцію від 1992 р.

Через рік, а саме 25 серпня 2020 р. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України офіційно затвердило фемінітиви у класифікаторі професій. Наприклад, стали

офіційними назви професій «авторка», «р'ятувальниця», «директорка», «лікарка», «акторка» тощо. З того моменту, хоч там професійні назви робіт і представлені у чоловічому роді, окрім назв, що можуть вживатися винятково у жіночому (сестра-господиня, швачка, економка, нянька, покоївка), за потребою службовця, при внесенні запису про назву професійної зайнятості до кадрової документації, назви робіт можуть бути припасовані для означення жіночої статі індивіда, яка виконує відповідні роботи.

На жаль, фемінітиви в юриспруденції, навіть попри зазначені вище прийняті закони, можна використовувати лише в усній формі. У письмовій формі усі назви на позначення осіб необхідно вживати у формі чоловічого роду.

Існує декілька особливостей використання роду у правознавстві.

По-перше, назви індивідів залучених у певний рід занять у формі чоловічого роду не сприймаються носіями мови як слова з гендерною приналежністю. У таких умовах не відбувається вагомого розмежування назв осіб за формами діяльності.

По-друге, чоловічий рід у документах набув узагальненого розуміння для позначення особи й за замовчуванням вживається у різних видах документів.

По-третє, вживання назви осіб за кваліфікацією у жіночому роді допускають лише в тих випадках, для яких вказівка на стать є необхідною та важливою, та відіграє велику роль у визначеному контексті.

Звісно, є також декілька проблем, які постали після прийняття нового правопису: не всі назви на позначення осіб за видом діяльності мають відповідні форми у жіночому роді (наприклад, відповідником до слова «генерал» у формі фемінітиву може здатися слово «генеральша», але, насправді, вони мають абсолютно різні значення); не від усіх назв на позначення особи можна утворити милозвучні слова жіночого роду; у нашому суспільстві ще не з'явилося позитивного сприйняття фемінітивів, адже їх тлумачать як прояв «фемінізму» і спосіб похитнути патріархальне суспільство; не до кінця сформована система офіційно затверджених фемінітивів, що не дає нам змоги їхнього використання у системі правознавства та документообігу.

Ситуація із вживанням фемінітивів у юридичній сфері доволі неоднозначна. Наприклад, укази, підписані Володимиром Зеленським, не містять таких слів, навіть зважаючи на їх затвердження нормативно-правовим актом у 2019-му р. Це стає причиною обурення деяких громадян країни: вони трактують такі дії Президента України сексистськими. Але, насправді, причини таких вчинків очільника

нашої держави нешкідливі. Мова юриспруденції не змінювалася протягом довгого періоду часу, тому сучасні нововведення та зміни правил використання української мови ставлять державні органи в ступор.

У колах деяких державних правоохоронних органів (Міністерства внутрішніх справ України) також побутує думка про те, що використання норм нової редакції правопису є, беззаперечно, необхідним у суспільному житті громадян держави, але в офіційно-діловому стилі, все ж, треба стандартно використовувати іменники саме чоловічого роду, адже вони є офіційними назвами професій і посад.

Хотілося б навести коментар Міністерства внутрішніх справ, в якому вони обґрунтовують свою позицію: «Ці слова вживаються для позначення чоловіків та жінок і підкреслюють не стать людини, а її службове і соціальне становище. Що стосується використання в написанні нормативно-правових документів, то, згідно з установленою офіційно-діловою етикою, прийнято вживати слова в чоловічому роді, що ніяким чином не дискримінує права жінки».

Отже, проблема лінгвістичної гендерології особливо актуальна в мові української юриспруденції. У юридичних актах, указах, провадженнях, ми навряд чи можемо сподіватися зустріти в найближчому майбутньому використання фемінітивів, але з розвитком нашого суспільства та після зникнення окремих гендерних упереджень серед населення держави, думаю, нам поталанить побачити на сторінках нормативно-правових актів й в інших документах не просто «адвокат» чи «прокурор», що позначали б осіб обох статей, а також «адвокатка» та «прокурорка», без такого вже звичного для нас акценту тільки на маскулінітивах.

Мошковська Катерина Дмитрівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: Юлдашева Світлана
Анатоліївна, професор кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат філологічних
наук, доцент

СУТНІСТЬ ОЗНАК ДЕРЖАВНОЇ МОВИ

Термін «мова» є родовим поняттям терміна «державна мова». У науці він має багато визначень, що залежать від напряму дослідження.

Без мови неможливе спілкування, а без цього – не може бути і суспільства. Це зачіпає і державу, оскільки вона може виконувати свої функції, насамперед, за допомогою мови – державної мови. Тобто мова виступає в такому випадку засобом спілкування між державою та народом (громадянським суспільством), між державними органами та на міжнародному рівні.

З'ясувавши родове поняття терміна «державна мова», перейдемо до формування суттєвих видових ознак поняття. Варто зазначити, що дослідники, перераховуючи ознаки поняття «державна мова» нерідко вводять до нього критерії, підстави для вибору державної мови з-поміж мов, які функціонують на території держави. Проте така практика вважається недоцільною. Бо не кожна людина може бути президентом певної держави, адже для цього потрібно відповідати законодавчо визначеним вимогам для кандидатів у президенти, так само і не кожна мова може претендувати на надання їй правового режиму державної у тій чи іншій державі. Проте, як відомо, президент – це глава держави, а не особа яка досягла 35-річного віку, володіє державною мовою та протягом останніх 10 років проживає в Україні. Останнє – це не визначення, а критерії, вимоги у кандидати у президенти України. Аналогічна ситуація і з визначенням терміна «державна мова», де критерії для відбору не можуть змішуватися з істотними ознаками поняття. Йдеться про обов'язкові та додаткові критерії вибору мов.

Обов'язкові критерії – це необхідні ознаки мови, які мають бути притаманні тій мові, яка претендує на отримання правового режиму державної:

1. Природна мова. Для того щоб мова могла претендувати на встановлення правового режиму державної, вона має бути природною, а не штучно створеною. Природна мова – це мова, яка зародилася, розвивається і функціонує разом із народом, якому вона належить. Разом із тим існують і штучні (планові) мови, які спеціально створюються людьми не обов'язково для спілкування (наприклад, мови програмування).

2. Розвинена мова. Вважається, що тільки розвинена мова може претендувати на набуття правового режиму державної. Іншими словами, її можна назвати літературною, тобто унормованою формою загальнонародної мови. Цій мові мають бути притаманні такі ознаки: усна та писемна форми, багатофункціональність, стильова розгалуженість, великий словниковий запас, унормованість (кодифікованість).

3. Поширена мова. Мова має бути поширеною або на всій території держави, або на значній її території. Разом із тим така мова має функціонувати у всіх сферах суспільства. Саме тому нерідко говорять про державну мову як мову більшості населення певної країни чи її частини. У колишніх колоніях нерідко такою поширеною мовою є мова метрополії, наприклад в Індії та Австралії – англійська.

Додаткові критерії є менш важливими для виокремлення певної мови з-поміж інших мов, але не у всіх країнах вони є визначальними:

1. Мова титульної нації. Здебільшого державною мовою проголошують мову титульної нації, тобто тієї частини населення держави відповідно до національності якої і названа ця держава. Так, принаймні, визначено державну мову в більшості пострадянських держав: Україна – українська мова, Росія – російська мова, Узбекистан – узбецька мова, Литва – литовська мова тощо. Така практика поширена і в інших країнах з однією державною мовою. У багатомовних країнах одна з державних мов зазвичай теж є мовою титульної нації, нерідко саме її називають основною, першою або ж саме вона виконує символічну функцію держави (білоруська мова в Білорусі, киргизька мова в Киргизії).

2. Мова корінного народу. Корінні народи – це народи, які проживали на території держави споконвіку, іноді їх ще називають автохтонними. Наприклад, в Ірані офіційною мовою визнана мова корінного населення – персів – персидська мова, у Португалії – португальська мова як мова однойменного корінного народу, у В'єтнамі – аналогічно в'єтнамська мова тощо. У Нідерландах проживає два корінні народи – нідерландці та фрізи, їх мови визнані офіційними, але фризська лише на території Фрісландії. Проте не

завжди така практика поширена. Наприклад в Канаді проживає близько 60 автохтонних народів, утім мова жодного з них не стала державною для Канади.

Перераховані вище критерії слугують для відбору з-поміж мов певної країни тільки тих, які можуть набути правового режиму державної. Однак зазначені підстави для відбору не є істотними ознаками самого поняття «державна мова», яке може бути розкритим через особливості правового режиму:

1. Законодавче закріплення правового режиму. Як правило, правовий режим державної мови закріплюється в основному законі держави – конституції. Нерідко закріплення відбувається лише на рівні основного закону про мови. Іноді правовий режим державної (офіційної) мови не закріплюється чинним законодавством, але є таким де-факто, визнається звичаєм, наприклад у США, Великобританії тощо. Традиція офіційно закріплювати правовий режим основної мови з'явилася відносно недавно. У XIX ст. подібні правові приписи зустрічалися вкрай рідко, а от у XX ст., особливо в другій її половині, конституційно-правові норми щодо визначення правового режиму мови (мов) почали з'являтися масово. При цьому, на думку В. Подмаско, прослідковується така тенденція закріплення: на Заході закріплюють правовий режим основної мови як офіційної, на Сході як державної [1. с. 70]. Думаємо, що така градація пов'язана насамперед з процесом державотворення, який на Заході завершився значно раніше.

2. Сфера обов'язкового використання. Державна мова зазвичай поширена на всій території держави або значній її частині, утім не всіх сферах суспільного життя вона є обов'язковою для використання. Відповідні сфери визначаються переважно в законах про мови певної держави або ж встановлюється коло службових осіб, які зобов'язані у своїй роботі використовувати державну мову [6, с. 5].

3. Права і обов'язки. Надання правового режиму певній мові породжує низку прав та обов'язків, як у громадян загалом, такі в держави зокрема шляхом закріплення відповідних прав і обов'язків у її представників-службових осіб, діяльність яких пов'язана з виконанням функцій держави. Наприклад, громадяни зобов'язані вивчити державну мову та володіти нею, натомість держава зобов'язана забезпечити можливість громадянами опанувати державну мову тощо. Особливим обов'язком держави є захист державної мови.

Таким чином, для формулювання дефініції варто залишити лише найважливіші ознаки, які відрізняють це поняття від суміжних. Законодавче закріплення правового режиму у світі не є обов'язковим,

проте для українського законодавства ця ознака є суттєвою. Сфера обов'язкового використання, а також права і обов'язки громадян та держави – це ті ознаки, які істотно впливають на розмежування понять «державна мова», «офіційна мова», «мова міжнародного спілкування», «регіональна мова» тощо.

Перераховувати права і обов'язки громадян та держави в дефініції не є доцільним, як, до речі, і подавати список сфер обов'язкового застосування державної мови, які можуть варіюватися в кожній державі. Однак щодо останнього, то необхідно пошукати узагальнену назву таких сфер. Так, формулювання «у всіх сферах» – занадто широке; «публічна сфера» – не зовсім коректне словосполучення для використання, особливо якщо зважати на етимологічне походження чи значення вий відтінок слова «публічний» (прилюдний).

Доречним є використання сполуки «офіційне спілкування» для позначення сфери використання державної мови, на відміну від неофіційної, яке «відбувається в неформальних комунікативних ситуаціях, без необхідності обов'язкового підтримання статусних норм комунікації; це спілкування друзів, приятелів, закоханих тощо» [1, с. 34].

Разом із тим не вважається за необхідне наголошувати на обов'язковості використання державної мови в цій сфері й ось чому. У комунікації є дві сторони, яких ми не називаємо, відтак говорити про обов'язковість означатиме зобов'язувати обидві сторони використовувати саме державну мову, що не завжди виправдовується законодавчими вимогами. Тому узагальнена назва сфери використання державної мови цілком достатня для дефініції.

Враховуючи вищезазначене, маємо таке визначення: державна мова – це засіб офіційного спілкування держави, закріплення (використання) якого породжує низку прав та обов'язків громадян та держави.

Список використаних джерел:

1. Крисаченко В. С., Степико М. Т., Власюк О. С. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи / За ред. В.С.Крисаченка. К.: НІСД, 2004. 656 с.
2. Лизанчук В. Мовні аспекти в українському державотворенні // Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи: Матеріали наук.-практ. конф. Л.: ЛФ УАДУ, 2001. Ч. 2. С. 224–228.
3. Масенко Л. Мова і політика. К., 1999. 354 с.
4. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. К.: Абрис, 1991. 272 с.

5. Паніна Н.В. Українське суспільство 1994-2005: соціологічний моніторинг. К.: ТОВ “Вид-во Софія”, 2005. 160 с.

6. Пасько І. Українська ідея на тлі європейської культури // Схід. 1996. № 5-6. С. 4-11.

7. Плотницька І. Поняття екології мови в державному управлінні і мовознавстві // Вісн. НАДУ. 2004. № 1. С. 196–201.

Саміленко Ірина Сергіївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра

навчально-наукового інституту № 3

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: Красницька Анжела

Віталіївна, професор кафедри правничої

лінгвістики Національної академії

внутрішніх справ, кандидат юридичних

наук, доцент

ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ

Терміни, як і будь-які інші мовні одиниці, є неоднорідними. Вони групуються за різними принципами: за змістом, за функціями, за мовною формою, за лексико-граматичним принципом терміни класифікуються за частинами мови. Терміни можна класифікувати за галузями знань і сферами діяльності: наука, управління, культура. Можна також виділити терміни суспільних, природничих і технічних наук (тут виділяється клас наукових термінів, який включає багато підкласів). Має місце також класифікація термінів на універсальні (для різних сфер, які є споріднені), унікальні (лише для певної сфери), авторські терміни (лише для певного аспекту, який розглядається). Основою класифікації може бути лексико-семантична ознака. Терміни кожної групи об'єднані одним родовим поняттям, яке відображено у назві групи. Усередині кожної групи терміни однорідні, адже мають однаковий набір ознак і загальне родове поняття.

Юридична термінологія є неоднорідною за походженням, змістом, структурою. Слід зазначити, що сьогодні у науковій літературі відсутні чіткі принципи й критерії класифікації юридичних термінів. Залежно від різних критеріїв юридичні терміни поділяють на: термінологію права (закону) і термінологію правознавства (юриспруденції); загальноправові, галузеві, міжгалузеві; вертикальні і горизонтальні; терміни спостереження (класи реальних об'єктів) і теоретичні (абстрактні поняття) терміни; за наявністю дефініцій (терміни, дефіновані та недефіновані у законі).

С. П. Хижняк, досліджуючи розвиток термінологічності юридичної термінології, виділяє три види юридичних термінів залежно від міри термінологізації: прототерміни, терміноїди і терміни, які бувають дефінованими і недефінованими [1, с. 123].

Класифікація, розроблена А. С. Піголкиним, проводиться за вертикальним і горизонтальним принципами. На вершині вертикальної класифікації буде термінологія, закріплена в Основному законі й інших законодавчих актах. Горизонтальна термінологія охоплює різні види міжгалузевих і галузевих терміносистем. Міжгалузєва термінологія – це терміни, що використані в декількох галузях права [2, с. 22].

Л. І. Чулінда також юридичну термінологію класифікує за вертикальним і горизонтальним принципом. Вершину вертикальної термінології становить термінологія, закріплена в Конституції. Вона виражає і позначає поняття узагальненого значення (державний орган, закон, законодавство, недоторканність житла, законні інтереси). До горизонтальної термінології відносять різні види міжгалузєвої та галузєвої термінології. Міжгалузєву термінологію використовують у кількох галузях законодавства (матеріальна відповідальність, значна шкода). Галузєва термінологія обслуговує окрему галузь законодавства, в інших галузях не вживається (правочин, давність вчинення злочину) [48, с. 26].

Е. Ф. Скороходько розрізняє групи термінів, які функціонують у межах одного тексту: а) інтрагалузєві (спеціальні терміни тієї галузі, якій належить конкретний текст); б) екстрагалузєві (спеціальні терміни інших галузей); в) загальнонаукові, загальнотехнічні та міжгалузєві терміни [49, с. 78].

А. В. Красницька подає класифікацію термінів, що зустрічаються у нормативно-правових та індивідуальних актах, використовуючи такі групи підстав класифікації: 1. За сферою використання та поширення: а) загальнонаукові терміни – використовуються здебільшого в усіх галузях наукових знань із загальновідомим змістом. Їх уживання у нормативно-правових та індивідуальних актах можливе лише в тому значенні, яке вони мають у літературній мові; будь-якого спеціального змісту вони не повинні мати: аналіз, аргумент, закон, інтеграція, класифікація, метод, об'єкт, синтез, система тощо; б) спеціальні терміни – вживаються фахівцями певної галузі знання. У свою чергу, спеціальні терміни можна поділити на юридичні, економічні, медичні, судово-психіатричні, технічні, фізичні тощо. 2. За галузями права: а) міжгалузєві терміни – громадянин, правосуддя, арешт, злочин, правопорушення тощо;

б) галузеві терміни (сфера вживання обмежується однією галуззю права). Ці терміни і в правотворчості, і в правовій науці, і в правозастосуванні повинні містити лише те значення, яке закріплене за ними у відповідній галузі права. 3. За видами юридичних документів: а) термінологія законодавчих та інших нормативно-правових актів – суспільно небезпечна особа; б) термінологія слідчих документів – протокол слідчої дії, мотивована постанова; в) термінологія судових рішень, вироків – рішення про судові витрати; г) термінологія цивільно-правових договорів – господарський договір; д) термінологія управлінських документів – відбиток печатки, гриф погодження. 4. За генетичною ознакою: а) власне українські терміни – вина, слідство, злочин, підсудний; б) запозичені терміни – аварія, делікт, протокол, шантаж. 5. За ступенем конкретності: а) ті, що вимагають тлумачення (багатозначні) – акт, закон, обвинувачення, санкція, справа; б) однозначні – дієздатність, правопорушник, упізнаний. 6. За ступенем складності: а) однослівні, тобто виражаються за допомогою одного слова – обвинувачення, юриспруденція; б) багатослівні (які виражаються за допомогою комплексу слів) – позбавлення спеціальних прав; в) терміни-аббревіатури та складноскорочені слова – Інтерпол. 7. За способом визначення: а) терміни, що мають визначення в законі; б) терміни, що не мають визначення в законі – підсудність, підслідність тощо. 8. За процесуальною дією (відображення певних процесуальних дій) – виїмка, обшук, огляд. 9. За суб'єктами правовідносин (позначають осіб і колективні органи, які беруть участь у кримінальному судочинстві) – захисник, експерт, підсудний, понятий, потерпілий, свідок. 10. За моментами і частинами процесу судочинства – винесення вироку, судовий розгляд, проведення обшуку. 11. За джерелом доказів (вказують на джерело доказів) – протокол слідчої дії, речові докази, показання свідка, показання обвинуваченого тощо [53, с. 185-187].

Автори підручника “Правнича лінгвістика” вважають, що класифікацію юридичних термінів доцільно здійснювати за двома підставами – вищого і нижчого порядку. У зв'язку з цим вони виділяють наступні види юридичних термінів: 1) за формою виразу у праві: а) юридичні терміни законодавства; б) юридичні терміни доктрини; в) юридичні терміни правозастосовної практики; 2) за належністю до галузей права: а) загальні юридичні терміни; б) галузеві юридичні терміни; в) міжгалузеві юридичні терміни; 3) за способом формування: а) власне юридичні терміни; б) запозичені терміни; 4) залежно від належності юридичних термінів до структурної частини нормативно-правового акта: а) юридичні терміни Загальної частини;

б) юридичні терміни Особливої частини; в) юридичні терміни, які використовуються і в Загальній і в Особливій частинах; 5) залежно від того, в якій структурній частині норми використовуються терміни: а) юридичні терміни гіпотези норми; б) юридичні терміни диспозиції норми; в) юридичні терміни санкції норми [52, с. 166].

Підводячи підсумок, необхідно зазначити, що класифікація юридичних термінів є важливою з декількох причин: вона дозволяє прослідкувати особливості вживання одиничного терміна та сукупності термінів у тексті нормативно-правового акта; виявити певні закономірності існування терміна в терміносистемі; сприяє поглибленню і розширенню потенційних можливостей терміна якнайточніше розкривати спеціальне поняття у різних сферах діяльності; надає суттєву допомогу при аналізі всього термінологічного поля правових актів.

Список використаних джерел:

1. Хижняк С.П. Юридическая терминология : формирование и состав. Саратов, 1997. 137 с.
2. Язык закона. Под ред. А. С. Пиголкина. М. : Юрид. лит., 1990. 278 с.
3. Чулінда Л.І. Українська правнича термінологія: Навч. посібник. Київ : Магістр – ХХІ сторіччя, 2005. 128 с.
4. Скороходько Е.Ф. Термін у науковому тексті. Київ : Логос. 2006. 180 с.
5. Красницька А.В. Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування: Посібник. 2-е вид., доп. і переробл. Київ : Парламент. вид-во, 2006. 528 с.
6. Правнича лінгвістика: навч. посіб. / Г. П. Проценко, Л. М. Шестопалова [та ін.]; за заг. ред. С. М. Гусарова. Київ : Паливода А. В., 2010. 312 с.

Татаровська Яна Валеріївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Красницька Анжела**
Віталіївна, професор кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Розвиток української юридичної термінології пов'язаний з витоками та історією української державності, національного права, законодавства, української мови. «Важливою рисою юридичних термінів є їх тісний зв'язок з різними політичними і правовими теоріями, науковими напрямками, певними суспільними традиціями, правовим досвідом» [1, с. 23-24]. Становлення юридичної термінології бере початок ще в давньоруський період існування держави. Термінологічне оновлення текстів нормативних джерел права відбувається постійно, їх зміст реформується, у тексти вносяться термінологічні новації [2, с. 12].

О. В. Медведь пропонує таку періодизацію історії розвитку української терміносистеми: 1. XII – XIV ст. – допонятійний період історії розвитку термінології; 2. XV – перша половина XIX ст. – адаптаційно-понятійний період. У межах цього періоду автор виділяє два підперіоди: а) XV – перша половина XVII ст.; б) 1643 – перша половина XIX ст.; 3. Друга половина XIX – початок XX ст. – емпіричний етап початкового наукового опрацювання; 4. 20-і – початок 50-х років XX ст. – емпірико-теоретичний період розвитку терміносистеми; 5. Друга половина 50-х – початок 80-х рр. XX ст. – період повного накопичення емпіричного матеріалу; 6. Друга половина 80-х – 90-і роки XX ст. – етап створення наукової теорії граматики української мови, організація певної частини термінології в терміносистему [3, с. 12].

На основі аналізу цивільного законодавчого масиву ми зробили висновок про те, що найбільш відповідає меті роботи наступна часова градація: 1) становлення правової системи Київської Русі; 2) правова система XIV – XVII ст.; 3) правова система XVIII – початку XX ст.; 4) радянська правова система (20-ті – 80-ті рр. XX ст.);

5) пострадянська правова система України (90-ті рр. XX ст. – до сьогодні).

Українська юридична термінологія є одним із найдавніших прошарків термінологічної лексики української мови, який своїми коренями сягає глибокої дописемної старовини, доби звичаєвого права.

Обсяг лексики цивільного права достатньо великий та охоплює різноманітні тематичні прошарки лексики, тому що сфера його розповсюджується на всі сторони життя суспільства будь якої держави.

Доречно зазначено А. В. Красницькою, що будь-який термін має свою історію. Зокрема, термін “вчинити позов” означав “добитися права”, а постановою вироку в суді – “присудження права”. У Київській Русі в XIV – XVI ст. слово право досить активно набуває специфічних значень: “судовий розгляд”, “судовий процес”, “державний орган правосуддя”, “судійська колегія”. В епоху буржуазних революцій поняття “право” все більше асоціювалося з поняттям свободи, а не тільки з поняттям справедливості [4, с. 154].

У “Руській правді” широко представлена юридична термінологія. Словом позивач (позовник) називали потерпілого чи обвинувача, тобто одну зі сторін судового процесу. Нове слово свѣдок стало широко використовуватися з другої половини XIV ст. замість давньоруських “послухъ” і “видок. Термінологія сімейного права майже не змінилася. І сьогодні ми вживаємо терміни батько, дочка, син, мати тощо [4, с. 155].

Наступним періодом є правова система XIV – XVII ст. Основними джерелами права цього періоду є Судебники 1497, 1550 років, Статути Великого князівства Литовського, Соборне уложення 1649 року. М. Шевченко зазначає, що формування і функціонування термінології цивільного права тісно пов’язане з історією розвитку науки цивільного права. Початком становлення традиції цивільного права в Україні вважають створення в XVI ст. Статутів Великого князівства Литовського як пам’яток писаного права і джерела правової культури литовського, українського й білоруського народів. Норми цивільного права регулювало право власності, яке було основним правовим інститутом. У Великому князівстві Литовському у Статуті 1529 р. (Старий статут), який закріплював права та привілеї шляхти як землевласницького стану, існував спеціальний термін власність, хоча застосовувалося і таке поняття, як вотчина. Коли йшлося про власність, Статут використовував терміни реч, рухомые речи, именьє. Поширення набуває термін заставне землеволодіння, яким визначалися

землі, що передавалися для забезпечення боргу кредиторів [5, с. 136]. У Статутах переважають терміни на позначення спадкового майна: дідизна (дедина), материзна, отчизна (отчина); назв осіб: арендар (орендар), ексекутор (виконувач заповіту), дедич (спадкоємець маєтків по лінії діда), державца (власник, тимчасовий управитель маєтком), щадок (нащадок), торпоста (посередник), унуки (онуки), шкодник, потомок (спадкоємець), приказца (поручитель), отпор (відповідач), рукоемец (поручитель) [5, с. 137].

У середині XV ст. утворюється низка нових юридичних термінів (напр., “статок” – спадщина, “живот” – власність, “мит” – торгове мито, “воевода”, “піддячий”, “губний староста”, “пристав” і т. д.). У період ХУІІІ – початку ХХ ст. закріпилися терміни недвижимая вещь, движимое, движимое имяние.

На Лівобережній Україні в ХVІІ ст. для називання сторони, яка позиває до суду, уживалися терміни поводяная сторона, жалобливая сторона, скаржачая сторона; сторона, що відповідає, тобто відповідач, іменуються сторона позваная, отпорная сторона, сторона обжалованая, ответная сторона. З’являється новий термін адвокат (лат. advocatus – “судовий захисник”). Визначена дата прибуття в суд для розгляду скарги позначається словом терминъ [4, с. 158].

У період з 20-х до 80-х років ХХ ст. були ліквідовані архаїчні терміни, терміни, які відображали регулювання неіснуючих суспільних відносин (акціонерна компанія, торговий капітал тощо). Основними цивільно-правовими актами на цьому етапі розвитку суспільства були Цивільні кодекси України 1922 та 1964 років.

Аналізуючи період пострадянської правової системи України слід зазначити, що у термінологічний вжиток сучасного цивільного законодавства перейшла значна кількість термінів, які вживалися у радянських цивільних кодексах (реквізиція, кооператив, товариство, майно). Повернулися терміни, які функціонували в цивільно-правовому масиві у дорадянський період (комерційний банк). Слід вказати на те, що термінологія цивільного права зазнала змін у період підготовки Цивільного кодексу України. Кодекс позбувся переважної більшості термінологічних вад (скорочено тавтологічні конструкції, більшість росіянізмів усунуто, стало менше випадків уживання невинуватених синонімів, замінені архаїзмами тощо). Змінилася термінологія, що визначає правовий статус сторін. Зокрема, особа, яка зобов’язується зберігати річ, передану їй другою стороною, є зберігачем, а та, яка передала річ на зберігання – поклажаодавцем. З’явилися терміни, властиві європейським традиціям права (сервітут,

суперфіцій, емфітевзис), терміни, що пов'язані з появою нових понять і категорій у цивільному праві: варант, бартер, лізинг.

Таким чином, українська юридична термінологія сформувалася як система у процесі тривалого історичного розвитку. Процес спадкоємності стосовно до юридичної термінології є фундаментальною основою, на базі якої виникає подальший розвиток юридичної термінологічної системи.

Список використаних джерел:

1. Чулінда Л. І. Українська правнича термінологія : Навч. посібник. Київ : Магістр – ХХІ сторіччя, 2005. 128 с.
2. Трач Н. С. Українська правнича термінологія в ХХ ст. Автореф. дис. ... канд. філол. наук. К., 2009.
3. Медведь О.В. Українська граматична терміносистема (історія та сучасний стан). Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2001.
4. Красницька А.В. Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування: Посібник. 2-е вид., доп. і переробл. Київ : Парламент. вид-во, 2006. 528 с.
5. Шевченко М. Термінологія цивільного права у статутах Великого Князівства Литовського (ХУІ ст.). Українська термінологія і сучасність: Зб. наукових праць. Вип. УІІІ. Київ : КНЕУ, 2009.

Секція 3
ВИКОРИСТАННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗНАНЬ В ЮРИДИЧНІЙ
ПРАКТИЦІ

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Доценко Олена Леонідівна,

доцент кафедри української мови
Національного університету «Кисво-
Могилянська академія», кандидат
філологічних наук, доцент

ТИПИ КОМУНІКАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ
СУДОВОГО ДИСКУРСУ

Проблема комунікативної взаємодії учасників інституційних дискурсів цікавить лінгвістів упродовж останніх десятиліть, адже саме вона визначає ефективність спілкування, зокрема у складних умовах судового процесу, коли від якості організації мовлення залежить доля людини, суспільний спокій, а іноді й непохитність державного ладу.

Беручи до уваги, що апріорі заданою є кількість учасників судових слухань – більше двох, можемо констатувати полілогічність судового дискурсу. Проте конкретні жанри судової комунікації мають яскраві ознаки монологу (виступ учасників судових слухань у ході дебатів) і діалогу (спілкування судді з іншими учасниками процесу під час судового слідства, що складається з ілюктивних питальних і реактивних мовних ходів). Це, до речі, дозволяє дослідникам вести мову про діалог як основну форму комунікації під час судового розгляду. При чому розглядають лінгвісти цю діалогічність як основну ознаку судової комунікації, оскільки мовлення кожного учасника судових слухань має адресата й відповідні мовні засоби, типові для діалогу. Тут маємо на увазі діалог в широкому трактуванні як конкретну реалізацію мовлення, форму спілкування, сферу вияву мовленнєвої діяльності людини.

Для визначення особливостей організації комунікативної взаємодії учасників судового процесу необхідно враховувати типи адресатів повідомлення:

1) власне адресат, до якого звернене мовлення. Відповідно до норм організації спілкування під час судових засідань, визначених процесуальним законодавством, усі виступи під час розгляду справ адресуються суддям, саме вони виконують у межах судового дискурсу комунікативну функцію власне адресатів. У зв'язку з цим

З.В. Макарова констатує, що доповідачеві зі складом суду встановити контакт значно легше, ніж з іншою аудиторією, оскільки судді зобов'язані вислухати судового оратора [2, с. 148];

2) непрямий адресат як активний учасник комунікативного процесу, до якого мовець не звертається безпосередньо. Таку функцію виконують процесуальні опоненти в ситуаціях, коли оратор звертається до суду. Наприклад, прокурор активно сприйматиме адресований до суду виступ адвоката, аби визначити в ньому суперечливі моменти, щодо яких можна буде звернутися з реплікою. Непрямі адресати в судовому дискурсі включені в ситуацію спілкування, тобто є активними його учасниками, оскільки вони знають, що їх слухають, і враховують це. У відкритих процесах щодо резонансних справ непрямыми адресатами можуть ставати журналісти, які висвітлюють хід судової справи;

3) спостерігачі – тобто пасивні учасники спілкування, функцію яких у судовому дискурсі зазвичай виконують присутні в залі суду громадяни, які не є учасниками процесу. Проте інколи такі спостерігачі отримують статус непрямих адресатів. Це трапляється в судових процесах, які, окрім правової, виконують ще й виховну функцію, або коли предметом судового розгляду стають резонансні справи, до яких суспільство виявляє небайдужість. Йдеться про судові засідання, які привертають увагу громадськості або проводяться з метою профілактики злочинності. Показовими, наприклад, були судові процеси в Україні кінця 2004 – початку 2005 років, коли слухання у справі про неправомірність дій Центральної виборчої комісії на виборах Президента України транслювалися телевізійними та радіоканалами. Беручи до уваги можливість впливу на громадян України – майбутніх виборців, учасники цих судових процесів надзвичайно активно враховували чинник такого непрямого адресата. Останній приклад цікавий ще і тим, що непрямий адресат не був присутній в залі суду;

4) ретранслятор, який повинен передати інформацію справжньому адресатові (перекладач). В.І. Карасик так характеризує цей тип адресатів: “У поєднанні з вектором соціального статусу можливі два типи ретрансляторів: ретранслятори, які виражають волю і думку вищих інстанцій, і ретранслятори, які виступають як представники нижчих інстанцій” [1, с. 138]. Адресат-ретранслятор у судовому дискурсі має низку специфічних ознак, які відрізняють його від ретрансляторів інших ситуацій спілкування, оскільки йдеться про особливий спосіб комунікації, типовий для ситуацій ділової субординованої взаємодії. Перекладач як ретранслятор в судовому

засіданні має різновекторну спрямованість, причому на паритетних засадах, а не на засадах субординації, оскільки він відповідно до процесуального законодавства зобов'язаний правильно робити необхідний в судовому засіданні переклад, про що його інформує глава в судовому засіданні й попереджає про відповідальність за умисний неправильний переклад.

Комунікативно-функційна різноплановість учасників судових слухань, їх соціально-рольові особливості визначають специфіку мовленнєвої поведінки кожного з них, уплив її на результат судової суперечки: якщо суддя постійно бере участь у спілкуванні як безпосередній адресат, то, наприклад, адвокат чи прокурор під час певних процесуальних процедур переходять у статус непрямих слухачів, а спостерігачі взагалі не залучаються до судового спілкування та процесу ухвалення рішення, хоча їхня присутність може братися до уваги суддями, зокрема враховуються вербальні та невербальні реакції (плач, сміх), суспільний резонанс тощо.

Список використаних джерел:

1. Карасик В.И. Язык социального статуса. Москва, 2002. 346 с.
2. Макарова З.В. Судебная аудитория и судебный оратор // Правовые вопросы борьбы с преступностью: Сб. статей. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1985. – С. 146 – 153.

Захаренко Людмила Миколаївна,

старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень ННІЗДН Національної академії внутрішніх справ, кандидат психологічних наук

ПЕРЕГОВОРИ, ПЕРЕМОВИ, ПЕРЕМОВИНИ: ЯК ПРАВИЛЬНО?

У повсякденному житті нам часто доводиться чути слова «переговори», «перемови», «перемовини», однак яке ж із них є правильним для вживання у мовленні?

Тлумачний словник української мови [3] пропонує такі пояснення значень даних слів:

– переговори – це 1) «розмова, бесіда з метою обмінятися думками або домовитися про що-небудь з кимсь»; 2) «обговорення з метою з'ясування думок, настроїв сторін або укладення угоди»;

– перемовини – це «те саме, що розмови»;

– перемови – це 1) «переговори»; 2) «те ж саме, що розмова» (у розмовному мовленні). «Вести перемови – це означає обговорювати що-небудь з метою з'ясування думок, настроїв, позиції сторін або укладання угоди».

У тлумачному словнику української мови зазначено, що слова «переговори», «перемовини» вживаються лише у формі множини, «перемови» – і в однині, і в множині. Слова «перемови» (у значенні «розмова») та «перемовини» вживаються рідко.

Науковець Оксана Ожигова (2010 р.) розглядає слово «перемо́ва» як нове слово із значенням дії, що утворене за допомогою префіксу пере- від іменника «мова». Вона зазначає, що слова «перемо́ва», «перемовляти» існували на початку ХХ ст., зокрема слово «перемо́ва» було синонімом до «переманювання», а тому дієслово «перемовити» означало «переманювати». На її думку, слово «перемовини» історично походить від слів, які мали негативну конотацію (тобто, описове та емоційне значення): переманювання, пуста розмова, переказування, передражнювання. Зараз слово «перемовини» нейтральне, позбавлене експресивного відтінку і стилістично обмежується публіцистичним та розмовним стилями, а слова «переговори» і «перемови» є синонімами і використовуються в офіційно-діловому стилі мовлення [1].

Слово «перемови» вказується у тлумачному словнику української мови як застаріле слово (тобто таке, що на даному етапі розвитку мови вийшло із загального вжитку та рідко вживається) [3]. Це і зрозуміло: від час тотальної русифікації активного використання набуло слово «переговори», запозичене із російської мови, яке і витіснило українські слова «перемовини», «перемови» із загального вжитку.

Тлумачний словник російської мови [2] пропонує такі пояснення значення слова «переговори»:

«обмен мнениями с деловой целью (вести переговоры; мирные переговоры; переговорный процесс; сесть за стол переговоров (начать равноправные переговоры)»;

«то же, что и разговор (междугородные переговоры по телефону; переговорный пункт)».

Словотвірний аналіз слова «переговори» вказує на його безсуфіксний спосіб словотворення від основи переговор-, а також на однокореневе слово «говор». На позначення особи, яка займається такою діяльністю, використовувалось утворене нове слово («переговорщик»).

Англійською мовою слово «перемова» – «negotiation», означає погодження, подолання перешкод, обговорення умов, поступка (відповідно, людина, яка веде перемови, – «negotiator» (посередник).

Зараз більш поширеним стало вживання в українській мові слів «перемови» замість «переговори»: застаріле слово «перемови» знову ввійшло до активного словника української мови як відроджене у нових умовах реалій.

У сучасній українській мові за допомогою додавання до твірної основи іменника «перемови» суфіксу -ник було утворено назву особи як виконавця дії по веденню перемов, роду її заняття («перемовник»). Тобто, перемови – перемовник, перемовний. Цьогоріч і у штаті Національної поліції України з'явилися нові посади – кризові перемовники.

Таким чином, використання слів «переговори», «перемови», «перемовини» залежить від обраного стилю мовлення. Вживання слів «перемова», «перемови» та похідних від них слів «перемовний», «перемовник» (вести перемови, кризовий перемовник, перемовний стиль, перемовний процес тощо) у науковому і офіційно-діловому мовленні відповідає нормам сучасної української мови.

Список використаних джерел:

Ожигова О. Перемовини – переговори. Культура мови на щодень : інформ.-довідк. система. Київ : Інс-т укр. мови НАН України, 2010. URL : <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine70-25.pdf> (дата звернення 11.11.2021).

Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. 4-е изд., доп. Москва : А ТЕМП, 2012. URL : <https://classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Ozhegov-term-22261.htm> (дата звернення 11.11.2021).

Словник української мови (СУМ). Словник UA : портал української мови та культури. URL : <https://slovnyk.ua/index.php?swrd> (дата звернення 11.11.2021).

Конончук Тетяна Іванівна,
завідувачка і професорка кафедри
української філології та суспільних наук
Академії адвокатури України, кандидат
філологічних наук, доцент

ЗАХИСТ ПРАВА НА ЖИТТЯ В ЛЕКСИЧНІЙ СТРУКТУРІ ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ТЕКСТУ

(за народною епопеєю «Безкровна війна» Олеся Волі)

Як відомо, документальний текст передбачає донесення фактичних реалій. Відповідно він органічно наповнюється лексемами, які позначають їх.

Для аналізу візьмемо народну епопею «Безкровна війна» відомого українського письменника Олеся Волі (справжнє прізвище – Олександр Міщенко). Це видання є наслідком тривалої праці автора по збиранню свідчень про трагічний час Голодомору 1932-1933 років в Україні.

Передують свідченням у 1 томі слова з Біблії, з розділу до Корінтян: 2: 4: «Від великої скорботи і туги серця я писав вам з рясними сльозами не для того, щоб вас засмутити, а щоб ви пізнали любов, яку без міри я маю до вас». Наведені слова апостола Павла співзвучні з настроєм письменника відкрити істину. Ця істина моторошна. Відповідно лексичний дискурс тексту трагічний, наповнений лексемами, що позначають реалії 1930-1934 років в Україні. Це історизми того часу.

У доробку письменника ці лексеми спочатку були визначеннями реалій Голодомору на Полтавщині, звідки автор родом і де починав записувати свідчення. Потім він пішов усією Україною, де в 30-ті роки ХХ ст. лютував голод. І виявилось, що ці реалії типові, оскільки підрадянська Україна вся була охоплена спричиненим владою голодом. Відповідно лексеми типово маркують час в усіх регіонах України, крім західних областей, які не були під Радянською Україною і не зазнали Голодомору. Аналізоване видання є своєрідним підсумком багаторічної праці, якій передували книги «Безкровна війна» (1991) і «Мор» (1993, 2002).

Слово Олеся Волі влучне, афористичне, містко відображає взятую для розгляду проблематику. Відтак назви його книг для вдумливого читача кажуть дуже багато. Лексеми-визначники постають як викриття більшовицької системи, як історичне донесення істини, як захист

народу від повторення подібного. Серед характерних лексем, зокрема, такі: колгосп, буксири, червона мітла, голодуха, непритомний, мертві, холодна, «куркулі», активісти, хлібні карточки, колективізація, маторжаники, галушки, лобода, «чорний ворон», торгсин, смерть.

Текст вибудовано у формі новел-свідчень. Кожна новела – це розповідь про пережите, про етапи входження хліборобів у фантасмагоричний голод, про призвідців голоду, про втрати рідних, близьких, земляків, про способи виживання, про пошуки їжі, про ризиковану допомогу з боку окремих представників місцевої влади, про жорстокість більшовицьких активістів, про інструкції від центральної влади, про хлібовибирання з колгоспів, із селянських господарств, про реквізиції, виселення непокірних. Текст наповнений лексемами, які характеризують буття голодної людини, її психологію, що витікає з моторошних обставин Голодомору.

Перед кожною новелою-свідченням письменник подає довідки про населений пункт оповідача. Вони показують втрати у роки Голодомору і Другої світової війни. Наведена статистика виявляє, що втрат під час Голодомору було набагато більше, аніж у війну з фашистами. Наприклад: «Донець Опанас Васильович народився в селі Партизани (до 1930 року – Рикове) Генічеського району. (...) У роки Другої світової війни загинуло 517 партизанівців. Голодовка 1933 року викосила понад 1250 душ» [2, с. 560].

Отже, народна епопея «Безкровна війна» Олеся Волі показує, як лексика документального тексту влучно маркує час Голодомору 1932-1933 років в Україні, виявляє всеохопне порушення права людини на життя.

Список використаних джерел

1. Воля О. Безкровна війна : народна епопея : у 2 т. - Т. 1. Житомир, 2019. 1072 с.
2. Воля О. Безкровна війна : народна епопея : у 2 т. - Т. 2. Житомир, 2019. 928 с.
3. Воля О. (Міщенко) Мор: книга буття України. Київ, 2002. 1152 с.

Лоцинська Наталія Василівна,
старший науковий співробітник відділу
інформаційно-комунікаційних технологій
Інституту інформаційних технологій
Національної бібліотеки України ім. В.І.
Вернадського, кандидат філологічних наук,
доцент

АВТОБІОГРАФІЯ ЯК ІСТОРИЧНЕ ДЖЕРЕЛО ТА РІД ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Метою статті є визначення місця й ролі автобіографії серед інших історико-біографічних джерел; вивчення її як історичного джерела та роду наукової і літературно-художньої діяльності на основі праць вітчизняних і закордонних вчених.

Жанр автобіографії вважається започаткований в Україні Іллею Турчиновським у XVIII ст. Історію свого життя він виклав у творі «Автобіографія списався мною многогрішним, Ілією Турчиновським, священником і намісником Березанським, житіє і страданіє своє в пам'ять дітям своїм, і внукам, і всьому потомству».

Як зазначає упорядник Раїса Мовчан, «жанр Curriculum vitae в період 20-х рр. був досить популярним. Навіть з урахуванням традиційної тенденції довільності він активно трансформувався в досить різноманітні, часом несподівані форми. Наприклад, то були яскраві сповідальні зізнання, у яких особисте враження-спогад характеризувало того чи того письменника у контексті його самопізнання та само оцінювання».

Обсяг автобіографій є різним. Трапляються максимально небагатослівні, лаконічні тексти (М. Зеров, О. Бургардт, А. Гак), іноді – автобіографії-мемуари (Х. Алчевська, В. Поліщук), автобіографії-белетристика (М. Хвильовий, Ю. Яновський, О. Вишня, В. Сосюра, Г. Косинка).

Незважаючи на відмінності за формою, структурою, мовленнєво-стильовими особливостями їх об'єднувало прагнення увиразнити своє місце і значимість у добу відродження, показати своє ставлення до подій часу. У XX ст. були сформовані методи літературного, психологічного, історичного, культурологічного аналізу особи – спеціальні методи біографістики, які широко застосовуються і сьогодні.

Класифікація сучасних видів історико-біографічних наукових досліджень передбачає комплексний підхід і ґрунтується на врахуванні

кількох основ, передусім за структурою та функцією історико-біографічного знання. Класифікація В. С. Чишка:

- історико-біографічна монографія;
- історико-біографічний нарис;
- науково-популярний життєпис;
- автобіографія;
- історико-біографічний портрет.

Таким чином, автобіографія займає своє місце в біографістиці, є її обов'язковою складовою, що має свої особливості, функції, методологію. Так само як і біографія, автобіографія характеризується подвійною природою: вона ґрунтується на синтезі біографічних та історичних даних. «З одного боку – у центрі уваги людина з її особливим складом розуму, характером, талантом, які важко визначити як історичну даність. Разом з тим автобіографія – це історія життя та діяльності, яка базується на встановленні історичного факту та його зв'язку з фактом біографічним». Принциповим критерієм їх розрізнення є те, що в автобіографіях, як правило, образ автора є тотожним образу наратора та головного героя.

Найбільш очевидний і традиційний є поділ автобіографій на офіційно-ділові й художні.

Офіційно-ділові автобіографії належать до групи організаційно-розпорядчих і підгрупи кадрових документів у чинному діловодстві. За ДСТУ 4163-2003 «Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації».

У художньому стилі або з його елементами написані більшість автобіографій, що пояснюється творчим мисленням митців. З одного боку, художність нівелює історичну достовірність, а з другого – поглиблює розкриття внутрішнього світу героя. Експресивно-естетичну функцію виконують автобіографії О. Вишні, А. Головка, М. Вороного, Л. Чернова, В. Сосюри. Вчені постійно ведуть дискусії про визначення місця автора в історичному і художньому дискурсах. На думку Т. Ю. Черкашиної, «художня автобіографія є складним наджанровим або мета жанровим утворенням, яке включає в себе тексти різного ґатунку, найрізноманітнішого ідейно-естетичного спрямування, що залежить від історичної епохи, ідеологічних настанов, літературних традицій».

Великий вплив на розвиток вивчення документів особистого походження та визначення жанру автобіографії мала стаття французького вченого Ж. Гусдорфа «Умови та кордони автобіографії». Науковець вважає, що автобіографія виникла внаслідок прагнення до самоусвідомлення особистості та відчуття нею неповторності свого

життєвого і професійного досвіду. На його думку «автобіографія вимагає від людини створити дистанцію по відношенню до себе для того, щоб реконструювати себе у фокусі спеціальної єдності та ідентичності крізь час».

Ми розглянули особливості автобіографії як одного з видів історико-біографічних досліджень і засобу текстової репрезентації особистості у хронологічно послідовній формі. Отже, можемо стверджувати, що автобіографія – це:

- історіографічний факт;
- вторинне історико-літературне джерело;
- вид літератури;
- вид офіційно-ділового письма.

Маложон Олена Іванівна,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
Київського інституту інтелектуальної
власності та права Національного
університету «Одеська юридична академія»,
кандидат історичних наук, доцент

МЕТОДОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Слід зазначити, що помітну роль у становленні вітчизняної юридичної лінгвістики відіграли праці таких учених-юристів й учених-лінгвістів, як М. Антонович, Н. Артикуца, Л. Дадерко, Т. Демченко, О. Копиленко, М. Коржанський, Т. Литвин (Будко), М. Мацкевич, О. Підпригора, А. Токарська, З. Тростюк, І. Філіпчук, Є. Харитонов, Л. Чулінда, О. Юрчук та інших, які побачили світ у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. на сторінках юридичних і філологічних видань [1].

Спершу вчені досліджували функціональний стиль мови, який використовувався для написання нормативних актів та законів. Учені на той час ставили за мету розробити загальні правила, які б стали еталоном у написанні законів задля усунення суперечок під час їх застосування.

За твердженням О.А. Красавчикова «подібно до будь-якої діяльності людини юридична діяльність (законодавця, судді і т. п.) не здійснюється без будь-яких засобів. Предмет діяльності юриста не матеріальний, тому є нематеріальною, а інтелектуальною і використовувана ним техніка. Кожен закон, рішення суду чи договір являють собою певний вираз волі законодавця, суду чи сторін, які

домовляються. Щоб «воля» була реалізована, її слід довести до адресата, що передбачає фіксацію акта закону, рішення суду у відповідній формі. Тут і відкривається можливість і необхідність застосовувати юридичну техніку» [3, с. 118-121].

Юридична техніка повинна розумітися як складова частина технології підготовки нормативно-правових, правозастосовних, правореалізаційних, інтерпретаційних актів. «Якщо юридична технологія відповідає на питання: як робити, в якій послідовності здійснювати ті чи інші юридичні операції, то юридична техніка відповідає на питання: за допомогою яких прийомів, яких засобів повинні здійснюватись ті чи інші операції, дії» [3, с.9].

Але загалом слід погодитися з І.М. Жаровською, яка вважає, що «юридична техніка – один із засобів підвищення ефективності текстів нормативно-правових актів через систему правил та норм щодо технікоправових аспектів викладу їх змісту, з точки зору його чіткості, ясності та доступності для учасників суспільних відносин» [3, с. 14].

Натомість, англійські та американські вчені використовували дещо інший підхід у вивченні юридичної лінгвістики, вони вивчали стиль та мову з точки зору не фахівців у галузі права. Цей підхід був побудований на низці питань, які ставили перед собою науковці, а саме: проблеми у комунікації між сторонами на дізнанні у поліції, лінгвістичний аналіз судового процесу, яку роль відіграє перекладач на досудовій та судовій стадіях, труднощі у розумінні мови суддів та інструкцій судді щодо присяжних.

Зокрема, аналіз текстових матеріалів у справах про захист честі, гідності й ділової репутації вимагає висвітлення специфічного кола питань. Об'єктом такого експертного дослідження найчастіше стають тексти друкованих та електронних ЗМІ, а також усні виступи публічних осіб. Серед основних завдань лінгвіста – оприявлення прихованих у тексті змістових імплікацій та розмежування на конкретному мовленнєвому матеріалі юридичних і лінгвістичних концептів «твердження» і «оцінне судження» [2, с. 2–56].

Оскільки оцінки можуть вільно поширюватися в суспільстві, за умови, якщо вони коректно висловлені, діагноз лінгвіста стає вагомим аргументом у руках захисту або обвинувачення. При аналізі тексту в таких справах юридично релевантними є прив'язаність інформації до конкретної особи-референта, локалізація цієї інформації на шкалі «негатив – позитив», а також форма подання такої інформації: твердження чи оцінне судження (тобто фактологічна інформація чи суб'єктивна думка).

Німецькі вчені також активно вивчають взаємодію мови і права та виносять це питання на державний рівень. Одним з найголовніших питань у їхніх доробках є те, що ж обумовлює перешкоди в комунікації між юристами і не юристами.

У професійній діяльності правників важливу роль відіграє діалогічне мовлення. Саме в діалозі виявляється трансформована культурна сутність особистості, її індивідуальна самоцінність, сенс саме цього життя. Майстерно побудований діалог допомагає юристу досягти успіху в професійній сфері, оскільки сучасний правознавець повинен бути і економістом, і психологом, і аналітиком, і консультантом, який кваліфіковано виконує державне завдання, а також допомагає порадою, доброзичливим словом.

Професійна діяльність юриста передбачає різні види комунікативних ситуацій: безпосереднє спілкування з клієнтом і спілкування по телефону. У безпосередньому спілкуванні визначальними серед невербальних засобів є міміка, жести, інтонація, а в консультуванні по телефону – лише інтонація.

Безперечно, майбутній юрист повинен пам'ятати, що вплив на клієнта здійснюється не тільки за допомогою тлумачення змісту законодавчих документів, але й за рахунок особистих якостей, що забезпечить йому довіру й повагу. У зв'язку з цим інтонація ведення діалогу повинна бути доброзичливою, рівномірною. Консультант із питань законодавства повинен уважно поставитися до сутності проблеми, через яку ідентифікується інша особистість, сенс її багатогранного буття.

Правильна побудова речень у діалозі також має важливе значення: відповідь містить потрібну для правника інформацію. Лінгвісти стверджують, що у діалогічному обміні питально-відповідними репліками семантично однорідна або тотожна інформація проходить через фільтри суб'єктивного сприйняття. У діалозі постійно змінюється шкала оцінок, що знаходить безпосереднє втілення в семантичних відтінках та емоційно-стилістичному забарвленні лексем [4].

Отже, комунікативна компетентність правника сприяє підвищенню авторитету органів державної служби. Майстерне використання вербальних і невербальних засобів у процесі побудови діалогу сприяє забезпеченню довіри громадян до законодавства. Цінувати особистість, її унікальність, неповторність, її життєвий сенс, співпереживати разом із нею – важливі морально-етичні завдання сучасного правознавця.

Варто зазначити, що в освіті спостерігається тенденція постійного пошуку нових концептуальних підходів до організації навчального процесу у ВНЗ, оновлення змісту й технологій навчання, що забезпечать ефективне формування різних складників комунікативної компетентності майбутніх юристів.

Список використаних джерел:

Артикуца Н. Нові підходи до мовної підготовки майбутніх юристів і викладачів права. 1997. 186 с.

Баранов А. Н. Лингвистическая экспертиза текста. Теоретические основания и практика. М. : ООО «Флинта». 2006. 592 с.

Красавчиков О.А. Советская наука гражданского права (Понятие, предмет, состав и система. Свердловск. 1961. 380 с. (Свердл. юрид. ин-т. Ученые труды. Т.6. Серия «Гражданское право»).

Мова як раціональна дія в системі формування комунікативної компетентності юриста. Калита О. П. 2008. 94 с.

Мінчак Галина Богданівна,

доцент кафедри української філології та
славістики Київського національного
лінгвістичного університету, кандидат
філологічних наук

КОНОТАТИВНА ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ ІДЕОЛОГІЧНО ЗАБАРВЛЕНИХ НОМІНАТИВНИХ ОДИНИЦЬ У ПЕРЕКЛАДІ

Чимало мовних знаків відображають ідеологічну сему, яка, на нашу думку, є складником конотативного аспекту лексичного (фразеологічного) значення.

Так, зіставляючи протилежні ідеологічні узуси – тоталітарний та національний – можна виділити велику групу номінативних одиниць, які збігаються своїм предметним значенням, але різняться конотаціями.

Наприклад, у 80 – 90-х роках минулого століття, коли ставлення до Жовтневої революції в суспільстві різко поляризувалися, номінативне сполучення червоний прапор стало “слугою двох панів”. У прибічників комуністичної ідеології воно асоціювалося з поняттями “наше”, “добро”, “перемога”, а в противників цієї ідеології з такими поняттями, як: “агресія”, “зло”, навіть “фашизм”.

Маючи однакову референційну співвіднесеність, та сама номінація може виражати протилежне ставлення мовця до явища, тобто мати різні, часто полярні ідеологічно-оцінні компоненти. Амбівалентність ідеологічних оцінок – один із переконливих

аргументів на користь того, що вона є складником суб'єктивної, конотативної, частини лексичного значення.

У зв'язку зі сказаним постає проблема адекватного забезпечення конотативної еквівалентності при перекладі ідеологічно забарвлених номінативних одиниць на зразок україноненавистники, москвомалороси, московський гітлеризм, гвинтикова свідомість, синдром великодержавності, шароварно-галушкове мислення, білохатні українчуки, сучасні Шельменки і т.ін. Переклад зазначених одиниць може здійснюватися різними способами, зокрема, такими: транскодування (транслітерація і транскрипція), калькування, описовий спосіб, генералізація, приблизний переклад.

Щодо ідеологічно забарвлених фразеологізмів (зокрема, і перифраз), особливо радянізмів типу будівничі комунізму, дружба народів, ворог народу, мудрий вождь і вчитель, партія – розум, честь і совість нашої епохи тощо, слід пам'ятати, що їхня словникова конотативна характеристика є тільки пропозицією.

У конкретному ідеологічному контексті стійкий вислів може актуалізуватися по-іншому, ніж це представлено в словнику. Надзвичайно складно обрати прийом передачі стійкого вислову, до складу якого входять оніми. Вибір певного прийому залежатиме, на думку О. Шаповалової, від функції фраземи, її національно-культурної конотації, інтенції автора, загальної тональності тексту та від аудиторії, для якої призначений переклад. Інколи перекладач змушений вдаватися і до нефразеологічного перекладу [1, с. 153].

На вибір стратегії перекладача ідеологічно забарвлених номінативних одиниць впливають не лише тип тексту і реципієнт, а й ступінь віддаленості (чи близькості) між культурами, ідеологією вихідної і цільової мов. Ідеться насамперед про конотативні реалії як елементи суспільно-політичного життя тих чи тих спільнот, аналогів яких немає в інших народів. Тут істотними є певні трансформації, контекстуальні пояснення. При цьому важливо бути політкоректним. Актуальність дотримання ідеологічної «чемності» останнім часом загострилася у зв'язку з глобалізаційними процесами та мультикультурною ситуацією.

Отже, змога адекватного відтворення конотативного значення ідеологічно забарвлених номінативних одиниць іншою мовою є обмеженою. Досягнення (здебільшого часткової) конотативної еквівалентності перекладу може відбуватися шляхом використання різних прийомів (транскодування, калькування, описовий спосіб, генералізація, приблизний переклад тощо).

Список використаних джерел

Шаповалова Е. О. К вопросу об эквивалентной передачи фразеологизмов с именами собственными // Вестник Челябинского государственного университета. 2012. № 20 (274). Вып. 67. С. 151 – 153.

Пашинська Людмила Михайлівна,

доцент кафедри української філології та
славістики Київського національного
лінгвістичного університету, кандидат
філологічних наук, доцент

Школа Галина Миколаївна,

доцент кафедри української філології та
славістики Київського національного
лінгвістичного університету, кандидат
філологічних наук, доцент

НОРМАТИВНЕ ВЖИВАННЯ ПРИЙМЕННИКІВ У ЮРИДИЧНІЙ СФЕРІ

Важливість питань, які висвітлюються у юридичній сфері, вимагає від фахівця чіткого, точного і логічного викладу думок, чого можна досягти за допомогою нормативного вживання прийменників.

Прийменник як службова частина мови виконує надзвичайно важливу роль в усному та писемному мовленні, адже за допомогою прийменників не лише виражаються відношення між предметами і діями чи ознаками, а й висловлюються найрізноманітніші думки, що в свою чергу сприяє і розвитку мислення.

У практиці мовлення юристів нерідко спостерігаються порушення норм у вживанні прийменникових конструкцій під впливом помилкових аналогій, калькувань із російської мови. Тому у нашій розвідці розглянемо найпоширеніші випадки літературних вживань прийменників у юридичній сфері:

прийменник по вживають з іменниками, займенниками, числівниками, коли конструкції виражають часові, об'єктні, кількісні, просторові відношення: належить по праву, доповідь по суті, наказ по університету, по вісім осіб, по десять разів, відповідали по черзі, відпочивали по обіді, кожному по документу (неправильні конструкції: жити по закону, комітет по нагляду, прийти по питанню, відвідати по справах служби, помилитися по незнанню, закон по врегулюванню, висновок по легалізації, надіслати по пошті (треба: жити за законом, комітет з нагляду, прийти у питанні, відвідати у службових справах, помилитися через незнання, закон щодо врегулювання, висновок щодо легалізації, надіслати поштою).

Прийменник по вживають із конкретними значеннями лише у знахідному і місцевому відмінках;

конструкції з прийменником при вказують на близькість до якогось предмета або належність до певного складу, до когось: комісія при Президентові, при мені, при Політехніці, при війську, при школі (неправильні конструкції: при прийнятті рішень, при всій скруті, при розгляді питання, при яких умовах (треба: ухвалюючи рішення, хоч яка скрута, розглядаючи питання, за яких умов). Прийменник при вживається з місцевим відмінком;

конструкції з прийменником за вказують на предмет чи місце, за межі яких спрямована дія, час, умову, причину чи спосіб дії, призначення особи чи речі, те, відповідно до чого відбувається дія: діяти за правилами, жити за законом, продавати за ціною, за таких реалій, сприйняти за правду, жити за совістю, за спеціальністю, за звичаєм, за редакцією, за два кроки, за місяць (неправильні конструкції: за свідченням, дзвонити за телефоном, за яким правом, оплатити за проїзд, доглядати за хворим (треба: як свідчать, дзвонити на телефон, яким правом, оплатити проїзд, доглядати хворого). Значення умови, що дасть змогу чогось досягти, що-небудь здобути виражають прийменниково-іменникові форми за сприяння, за втручання, за регулювання, за участі (помилкові варіанти: за сприянням, за втручанням, за регулюванням, за участю), напр.: За втручання органів правосуддя атаки рейдерів вдасться відбити; За реагування органів контролю на звернення установ помилок у бухгалтерському обліку не буде;

конструкції з прийменником на вживаються, коли йдеться про призначення чогось на конкретні речі: шухляда на папери, шафа на книжки, рецензія на посібник. Нормативними є конструкції на запит адвоката, на розгляд суду, звернутися на адресу, надіслати на адресу, називати на прізвище, на виклик, на вимогу, на запрошення, на виплат, на захист, на прохання, на пропозицію, на згадку. У звітній документації та інформаційних матеріалах для визначення моменту, що на нього припадає, поширюється результат певної дії або стану використовують прийменник станом на [2, с. 64], інший похідний прийменник за станом на є буквальним перекладом російського по состоянию на, тому його не можна вживати в українській мові, пор.: Основні державні соціальні гарантії станом на 01 листопада 2021 року;

з допомогою прийменника з визначають початкову календарну дату чинності наказу, постанови, указу, розпорядження тощо, напр.: Зарахувати з 10 квітня 2021 року; Звільнити з посади з 15 травня 2021 року. Коли ж визначаються початкова і кінцева календарні дати, тобто

певний період часу, прийменник з вживають у парі з прийменником до (рідше по), пор.: Встановити карантин із 20 жовтня до 20 листопада 2021 року; Термін дії угоди з 07 січня до 07 вересня 2021 року. Прийменники до і по визначають кінцеву календарну дату чинності чи виконання чогось, проте різняться сферами використання: до закріплений за офіційно-діловим стилем, а по – за розмовним [2, с. 131]. Отож, в офіційних документах потрібно вживати лише прийменник до;

складні прийменники відповідно до і згідно з типові для офіційно-ділового стилю і можуть бути взаємозамінними, напр.: відповідно до наказу – згідно з наказом, відповідно до постанови – згідно з постановою, відповідно до правил – згідно з правилами. Прийменникові конструкції у відповідності, у залежності від, на протязі, у порівнянні з, не дивлячись на є кальками з російської мови і не є нормативними в українській мові;

синонімічність використання прийменників можемо спостерігати в таких конструкціях: для вираження причинових відношень – з ініціативи і за ініціативою, з допомогою і за допомогою; для вираження відношення мети – заходи щодо поліпшення і заходи для поліпшення, адресувати міністерству і адресувати на міністерство, берегти на всякий випадок і про всякий випадок; часові відношення виражають – по сьогодні і до сьогодні, по обіді і після обіду, з дня народження і від дня народження; інші відношення –всупереч рішенню і попри рішення, незважаючи на рішення, за законом і згідно з законом, стійкість проти хвороб і стійкість до хвороб [8, с. 161].

Отже, помилки в юридичній сфері щодо вживання прийменників виникають, як правило, внаслідок змішування російських та українських конструкцій. Тому усунути зазначені порушення літературної норми можна лише шляхом засвоєння усього розмаїття значенсвих відтінків прийменників сучасної української мови.

Список використаних джерел:

1. Блажко М., Омельчук С. Правописний практикум з української мови. Норми нової редакції “Українського правопису”. Київ, 2020. 224 с.
2. Городенська К. Г. Українське слово у вимірах сьогодення. Київ, 2019. 208 с.
3. Єрмоленко С. Я., Бирик С. П., Коць Т. А., Сюта Г. М., Чемеркін С. Г. Літературна норма і мовна практика: монографія. Ніжин, 2013. 320 с.

4. Левченко О. Науковий стиль: культура мовлення: навч. посібник. Львів, 2012. 204 с.
5. Пашинська Л. М. Лексичні недоліки й помилки у правничій сфері. Ірпінь, 2019. С. 149-152.
6. Пашинська Л. М., Школа Г. М. Порухення літературних норм у професійному мовленні. Київ, 2019. С. 104-108.
7. Токарська А. С., Кочан І. М. Культура фахового мовлення правника: Навч. посібник. Львів, 2003. 312 с.
8. Український правопис. Київ, 2019. 392 с.
9. Фаріон І. Мовна норма: пошук істини (навчальне видання): [посібник]. Івано-Франківськ, 2017. 256 с.

Федорова Анна Петрівна,

викладач кафедри правничої лінгвістики
Національної академії внутрішніх справ

СТРАТЕГІЯ МАНІПУЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ АГРЕСИВНОГО ВЕРБАЛЬНОГО ВПЛИВУ

Вербальний вплив є одним із обов'язкових складників ефектної та ефективної промови. Мовець має чітко володіти знаннями з прагмалінгвістики, вміло, вправно та грамотно послуговуватись лексикою, спеціальними мовними засобами, доцільно використовувати мовленнєві стратегії і тактики, з метою успішного досягнення конкретної комунікативної мети. У політичному, юридичному та медійному дискурсах можна простежити використання мовленнєвого впливу та маніпулятивних технологій.

Питання вербального впливу на аудиторію вивчали як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Мовленнєву агресію досліджували такі науковці, як: Ю. Антонян, Н. Волошинович, Н. Дяченко, Г. Завражина, К. Серажим, В. Шаховський та інші. Питання комунікативних стратегій і тактик висвітлено в роботах таких мовознавців, як: Дж. Гумперц, І. Борисов, О. Дмитрук, С. Романюк та інші.

Актуальними нині є дослідження використання стратегії маніпулювання як засобу реалізації агресивного вербального впливу.

Найчастіше мовленнєвий вплив, зокрема агресивний, репрезентований у політичному, медійному, та юридичному дискурсах. Комунікативна агресія – це засіб впливу, що будується на маніпуляції свідомістю людини, соціуму, адресата. Інструментом такої агресії є слово, а не фізичні можливості людини, що відрізняє це поняття від психологічного або соціального, коли агресія виступає, як

«реакція, що завдає шкоди іншому організму» [4, с. 17]. Це форма мовленнєвої поведінки, що передбачає використання таких мовних засобів, що допомагають виразити ворожість, неприязнь, а також застосування тих мовних манер, що ображають гідність і честь людини.

Поряд з вербальними засобами впливу існують і екстралінгвістичні, що тільки підсилюють мовленнєву агресію. Сюди належать: інтонація, жести, погляд, посмішка тощо.

Політичний дискурс має два види маніпулювання. О. Шейгал стверджує: «Залежно від характеру інформаційних перетворень у політичному дискурсі розмежовують референційне маніпулювання, пов'язане з перекручуванням денотата / референта у процесі позначення дійсності, та аргументативне маніпулювання, пов'язане з порушенням постулатів спілкування» [5, с. 173–174].

Однією з основних тенденцій українського політичного дискурсу можна назвати саме маніпулятивний вплив, експресивність, а також емоційність.

Маніпулятивна стратегія ґрунтується переважно на прихованому впливові та є втілення опосередкованої мовленнєвої агресії. Завдяки цій стратегії мовець може цілком керувати та впливати на свідомість і підсвідомість суспільства, опонента. До тактик цієї стратегії належать: спрощення понять, навішування ярликів, замовчування, гіперболізацію, підтасовку і фабрикацію фактів, применшення, посилення на авторитети тощо.

Навіювання є одним з основних інструментів реалізації маніпулятивної стратегії, мовленнєвого впливу й агресії. Адже, крім того, що відбувається вплив на свідомість людину за допомогою лінгвістичних і екстралінгвістичних чинників, ми сприймаємо вже ту чи ту інформацію як свою, починаємо вірити все більше та більше: Але за цей час вони змогли частково відновити свої сили та спробувати повернути нас назад – в табір великої корупції. Не сумніваюся, що вас будуть зараз активно розгойдувати, пропонувати багаті привілеї, спокушати грошима, зв'язками. Це ж традиція старої України – вирішувати щось під столами (II, 8).

Зневажливе ставлення та осуд, що значно можуть посилити основну думку, збільшити експресивність промови, виступу: Соціально-економічні проблеми тягнуть за собою політичні наслідки. Це і загроза реваншу проросійських сил, і розквіт лівого популізму, і прояви правого радикалізму. Це – недовіра до державних інституцій, сумніви в ефективності демократичних методів управління, симпатії до анархії, або навпаки – авторитаризму (I, 6).

Часто українські політики за допомогою риторичних запитань навіюють і впливають на свідомість не тільки опонента, а й суспільства, наприклад: Чому ж це не робилося раніше? (І, 6); Але чому ми маємо це тримати в себе, коли ми маємо довіряти суб'єктам місцевого самоврядування? (І, 7).

В юридичному дискурсі іноді теж натрапляємо на маніпулятивний вплив, що нерідко реалізовується за допомогою інвективної лексики. В. Жельвіс вважає, що у вузькому витлумаченні інвектива – це спосіб існування словесної агресії, що сприймається в певній соціальній підгрупі як різкий чи табуйований, а в широкому витлумаченні – будь-який словесно виражений прояв агресивного ставлення до опонента [1, с. 11 – 13].

Але слід зауважити, що правоохоронець, юрист під час виконання своїх обов'язків виступають у різних комунікативних ролях. Недотримання та порушення ними мовних норм може стати причиною непорозуміння, викликати заперечну реакцію у співрозмовника й негативно позначитися на подальшій кар'єрі. Уміння правильно, ясно й чітко висловити свою думку є складником їхнього іміджу [3, с. 58 – 59].

Отже, стратегія маніпулювання часто трапляється у політичному, медійному та юридичному дискурсах. За допомогою неї політики, журналісти, та правники впливають на свою аудиторію, з метою досягнення комунікативного завдання. Навіювання, риторичні запитання, інвективну лексику використовують як спосіб реалізації агресивного вербального впливу.

Список використаних джерел:

Жельвис В. И. Поле брани: Сквернословие как социальная проблема в языках и культурах мира. Москва, 2001. 349 с.

Завражина Г. В. Мовленнєва агресія та засоби її вираження в масмедійному політичному дискурсі України (на матеріалі російськомовної газетної комунікації): автореф. дис. ... канд.. філол. наук. Київ, 2008. 22 с.

Крашеніннікова Т. В. Комунікативна компетенція працівника Національної поліції: Навчальний посібник. Дніпро, 2017. 107 с.

Крейхи Б. Социальная психология агрессии. Санкт-Петербург, 2003. 336

Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2004. 326 с.

І. Офіційний сайт Президента України.

Офіційний сайт Президента України : вебсайт. URL: <https://www.president.gov.ua/news/poslannya-prezidenta-ukrayini-do-verhovnoyi-radi-ukrayini-pr-49726> (дата звернення: 15.05.2019).

Офіційний сайт Президента України : вебсайт. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-na-vidkritti-somogo-zasidannya-ra-50986> (дата звернення: 15.05.2019).

II. Офіційна сторінка інформаційної агенції УНІАН.

Офіційна сторінка інформаційної агенції УНІАН: вебсайт. URL: <https://www.unian.ua/politics/konstituciyniy-sud-zelenskiy-zvernuvsya-do-slugi-narodu-potribni-zhorstki-rishennya-novini-ukrajina-11203751.html> (дата звернення: 25.11.2020).

Чулінда Людмила Іванівна,

доцент кафедри конституційного та
адміністративного права Юридичного
факультету Національного авіаційного
університету, кандидат юридичних наук,
доцент

ПРОБЛЕМИ ОФІЦІЙНОГО ТЕКСТУ МІЖНАРОДНИХ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ

З метою адаптації законодавства України у сфері цивільної авіації до міжнародних та європейських стандартів, зокрема, забезпечення входження України до спільного авіаційного простору, гармонізації законодавства України з нормами та стандартами Європейського Союзу актуальною є проблема оприлюдненого офіційного тексту міжнародних та європейських актів цивільної авіації саме українською мовою.

Відповідно до статті 9 Конституції України міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, стають частиною національного законодавства, тому невідкладною проблемою є забезпечення їх адекватних перекладів, аналізу, зокрема, актів цивільної авіації та узгодження проєктів законів та інших нормативно-правових актів у пріоритетних сферах адаптації.

Закон України «Про міжнародні договори України» 2004 року (далі Закон) встановлює порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України з метою належного забезпечення національних інтересів, здійснення цілей, завдань і принципів зовнішньої політики України, закріплених у Конституції України та законодавстві України.

Відповідно до Закону чинні міжнародні договори України публікуються українською мовою в «Зібранні діючих міжнародних договорів України» та інших офіційних друкованих виданнях України. Офіційний переклад багатосторонніх міжнародних договорів України на українську мову здійснює Міністерство закордонних справ України в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України (стаття 21 Закону). Чинні міжнародні договори України включаються в установленому порядку до Єдиного державного реєстру нормативних актів.

Стаття 9 цього Закону проголошує, що ратифікація міжнародних договорів України здійснюється шляхом прийняття закону про ратифікацію, невід'ємною частиною якого є текст міжнародного договору українською мовою. Пропозиції щодо затвердження міжнародних договорів України включають текст міжнародного договору українською мовою (стаття 12 Закону).

Основний міжнародний документ для цивільної авіації – Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 року, до якого Україна приєдналася у 1992 році, оприлюднений українською мовою. Проте «Опис додатків до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію» на сайті Верховної Ради України можна знайти лише російською мовою.

На жаль, аналіз інших міжнародних договорів, оприлюднених на офіційних сайтах, зокрема на офіційному сайті Верховної Ради України, доводить, що велика кількість таких міжнародних документів оприлюднені російською мовою. Серед таких важливих міжнародних договорів про цивільну авіацію є такі: Регламент № 2027/97 Ради ЄС про відповідальність повітряних перевізників у зв'язку з перевезеннями пасажирів і багажу (набув чинності для України 1997 року); Конвенція для уніфікації деяких правил, що стосуються міжнародних повітряних перевезень (набула чинності для України 1960 року); Протокол про поправки до Конвенції для уніфікації деяких правил, що стосуються міжнародних повітряних перевезень, підписаної у Варшаві 12 жовтня 1929 р. (набув чинності для України 1963 року); Угода про міжнародний повітряний транспорт (набула чинності для України у 1992 році), у кінці цієї Угоди навіть зазначається, що це неофіційний переклад та багато інших.

Підписуючи Конвенцію про міжнародну цивільну авіацію у 1992 році, Україна брала на себе зобов'язання привести своє чинне законодавство у відповідність до вимог міжнародних та європейських стандартів. Цей механізм охоплює адаптацію законодавства, офіційний переклад українською мовою текстів нормативно-правових актів,

оприлюднення текстів міжнародних та європейських актів, до яких Україна приєдналася, українською мовою, послідовну реформу правозастосовних органів, утворення нових і реформування існуючих інститутів, а також інші додаткові заходи, необхідні для ефективного правоутворення та правозастосування.

Авіаційна законодавча база України розробляється відповідно до стандартів і рекомендованої практики Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО), нормативних актів Міжнародної асоціації повітряного транспорту, Європейської організації з безпеки аеронавігації (Євроконтролю), інших міжнародних авіаційних організацій та з урахуванням законодавства Європейського Союзу у галузі цивільної авіації.

Наближення законодавства цивільної авіації України до міжнародних та європейських стандартів є важливим елементом правової реформи, яка відбувається у нашій державі. Метою використання міжнародного досвіду є досягнення відповідності правової системи України міжнародним та європейським стандартам цивільної авіації.

Привертає увагу чинний Наказ Державіаслужби України № 356 від 07.11.2011 «Про порядок роботи з документацією ІКАО, що надходить до Державіаслужби України» [1], який визначає послідовність роботи з документацією ІКАО у Державіаслужбі України. Відповідно до тексту даного документа Циркулярні листи ІКАО російською мовою, зареєстровані і розглянуті Головою Державіаслужби України, надаються до структурних підрозділів для підготовки відповідей на запити та листи ІКАО, а також опрацювання проектів поправок до документів ІКАО.

У разі прийняття поправки до додатків, що містить Стандарт або Рекомендовану практику, та надання Україною згоди на її застосування структурний підрозділ ініціює внесення змін до національних нормативно-правових актів, що впливають з прийнятих змін до Міжнародних стандартів і Рекомендованої практики та інших документів ІКАО.

Порядок роботи з документацією ІКАО навіть містить зразок повідомлення про незгоду з поправкою Додатка або дотримання положень Додатка українською мовою. Це означає, що Україна, надаючи важливу інформацію, має створювати текст українською мовою, проте Юридичний відділ департаменту правового та адміністративного забезпечення використовує документ російською мовою, здійснює самостійно неофіційний переклад документа, оскільки тексту українською мовою не існує [2].

З метою гармонізації авіаційної нормативно-правової бази України зі стандартами ЄС для підтримки Державної авіаційної служби України у 2019 році був розпочатий проєкт «Розвиток авіаційної законодавчої бази України шляхом наближення до законодавства ЄС» (SAFER-U), який фінансується Європейським Союзом (його бюджет складає 2,5 млн євро) [3].

Проєкт SAFER-U зосереджений на вдосконаленні українських правил безпеки польотів в сферах льотної експлуатації цивільних повітряних суден та сертифікації льотного екіпажу цивільної авіації і вимагає від усіх зареєстрованих українських авіакомпаній, навчальних організацій та льотного екіпажу відповідати новим стандартам. У процесі виконання цього проєкту у держави є можливість приділити увагу перекладу міжнародних та європейських стандартів цивільної авіації українською мовою.

Отже, питання офіційного тексту міжнародних та європейських стандартів цивільної авіації, офіційних перекладів міжнародних документів українською мовою, гармонізації термінологічно-мовного оформлення перекладів з мовою внутрішнього законодавства потребує особливої уваги, що пов'язано не лише із суто мовними проблемами, а й із забезпеченням виконання вимог Закону України «Про міжнародні договори України».

Список використаних джерел:

1. Наказ Державіаслужби України № 356 від 07.11.2011 «Про порядок роботи з документацією ІКАО, що надходить до Державіаслужби України». Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0356763-11#Text>
2. Про порядок роботи зі Стандартами та Рекомендованою практикою ІКАО. Електронний ресурс: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0356763-11#top>
3. Проєкт SAFER-U (Розвиток авіаційної законодавчої бази України шляхом наближення до законодавства ЄС). Електронний ресурс: <https://avia.gov.ua/proyekt-safer-u-rozvitok-aviatsijnoyi-zakonodavchoyi-bazi-ukrayini-shlyahom-nablizhennya-do-zakonodavstva-yes/>

*Камінська Олександра Леонідівна,
ад'юнкт відділу докторантури та
ад'юнктури Національної академії
внутрішніх справ*

МОВЛЕННЕВЕ МАНІПУЛЮВАННЯ НЕПОВНОЛІТНИМИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

У сучасних умовах слідчим, дізнавачам для прийняття об'єктивного рішення у кримінальному провадженні доводиться користуватися знаннями інших наук. Це необхідно для розуміння механізму вчинення протиправного діяння, встановлення причин та умов, що йому сприяли, психічного ставлення особи до своїх дій тощо. Однією із галузей знань, якою постійно користуються правоохоронні органи у своїй професійній діяльності, є лінгвістика (франц. *linguistique*; лат. *lingua* – мова) – наука про мову [1, с.137].

Необхідно зазначити, що лінгвістика оперує прийомами, які дозволяють зрозуміти характер взаємодії потерпілого та правопорушника, особливо коли правопорушником виступає неповнолітній. Такі прийоми та методи є складовою теорії мовленнєвого впливу, яка досить часто використовується в процесі спілкування з особами, що перебувають у конфлікті із законом.

У процесі комунікації мова використовується не тільки для передачі інформації, а й для впливу на певну особу. Існує думка, що такий вплив відноситься до найважливіших функцій спілкування. Таке «управління діяльності однієї людини іншою за допомогою мови» і називають мовленнєвим впливом.

Різновидом мовленнєвого впливу є маніпуляція. Це поняття походить від латинського *manipulare*, й означає управляти, надавати допомогу тощо. Але більш глибоке його тлумачення ми можемо зустріти у психології, яке полягає у: махінації, шахрайстві, демонстрації фокусів, обмані, ілюзії, впливі на свідомість та інстинкти людини. Соціолог Г. Франке маніпулювання розглядає як свого роду психічний вплив, який проводиться таємно [2, с.15].

Тобто можна сказати, що маніпулювання є формою психологічного впливу на людину, яке полягає у прихованому примушенні особи до вчинення певних дій, які не збігаються з її реальними бажаннями та думками. Такий вплив здійснюється за допомогою різних прийомів, форм, способів та методів, одним із яких є мова.

Неповнолітні особи, які опинилися у конфлікті із законом, становлять підвищений інтерес суспільства, оскільки вони є незахищеними та вразливими в силу свого віку. Нагадаємо, що неповнолітньою є малолітня особа, а також дитина у віці від 14 до 18 років (ст. 3 КПК) [3]. Тому всі процесуальні дії з неповнолітніми повинні проводитися за допомогою спеціальних методик, дружніх до дитини. Але наразі ми стикаємося з тим, що не завжди працівники органів досудового розслідування застосовують ці методики під час спілкування з дітьми, а навпаки – застосовують маніпулятивні способи досягнення мети тієї чи іншої слідчої (розшукової) дії.

До способів мовленнєвого маніпулювання неповнолітніми під час проведення слідчих (розшукових) дій можна віднести:

- втягнення дитини в спір (умисно);
- провокація (видумана агресія, роздратування);
- наведення фактів, які пригнічують неповнолітнього (наприклад «мені говорили, що ти постійно обманюєш», «тобі не можна довіряти» тощо);
- прояв неповаги, презирства (наприклад «хто ти такий взагалі?», «ти знаєш, з ким ти розмовляєш?» тощо);
- затягування проведення слідчої (розшукової) дії (ігнорування дитини);
- шантаж та погрози;
- перебивання дитини;
- часті вислови «заспокойся», «подумай ще раз», «повтори» тощо;
- змушення до негайних відповідей («говори швидше!», «я тебе не чую!» і т.д.);
- відкрита демонстрація недовіри до дитини («чи тобі не здається, що це неправда?», «може, ти не правий», «ти впевнений в цьому?»)

Перераховані вище способи, якими час від часу користуються правоохоронні органи, не завжди є ефективними. У більшості випадків дитина закривається в собі і відмовляється говорити взагалі. Для встановлення належного психологічного контакту з неповнолітнім найбільш доречним було б: розпочати невимушену бесіду на нейтральну тему; для досягнення цілей процесуальної дій використовувати особисті якості неповнолітнього; застосувати прийом «першого враження»; та, звичайно, надати дитині можливість вільно викласти інформацію. Здобути «прихильність» неповнолітнього допомогли б використання ігрової форми та, головне, довіри.

Отже, мовленнєве маніпулювання є досить поширеним явищем у системі кримінального судочинства. Розуміння та застосування до неповнолітніх психологічного контакту замість механізмів мовленнєвої маніпуляції сприятиме більш ефективному проведенню слідчих (розшукових) дій та досягненню мети кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Загнітко Анатолій. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Донецьк : ДонНУ, 2012. 350 с.;
2. Сугестивні технології маніпулятивного впливу : навч. посіб. / [В.М.Петрик, М.М.Присяжнюк, Л.Ф.Компанцева, Є.Д.Скулиш, О.Д.Бойко, В.В.Остроухов]; за заг. ред. Є.Д.Скулиша. К.: ЗАТ "ВІПОЛ", 2011. 248 с.;
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n1046> (дата звернення: 12.11.2021).

Котляренко Світлана Василівна,
доцент кафедри методики викладання
української мови та літератури
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова, кандидат
філологічних наук, доцент

САМОСТІЙНА ПІЗНАВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ

Ефективність професійної підготовки майбутніх фахівців полягає в діалектичній єдності процесу навчання і виховання, забезпеченні тісного взаємозв'язку професійного навчання з практикою.

У традиційній системі освіти викладач є основним і найбільш компетентним носієм знань, та до того ж і контролюючим суб'єктом пізнання, тоді як за новою парадигмою освіти викладач більше виступає в ролі організатора самостійної активної пізнавальної діяльності тих, хто навчається, він стає компетентним консультантом і помічником студентів. Його професійні вміння спрямовуються не просто на контроль знань і вмінь, а на діагностику їх діяльності з метою надання своєчасної допомоги, кваліфікованими діями сприяти уникненню труднощів, які намічаються в пізнанні і застосуванні знань.

Аналіз останніх досліджень (Белкіна В.Н., Бондар В.І., Курлянд З.Н., Масюкова Н. А., Москаленко П. Г. та ін.) виявив протиріччя між

ускладненим соціальним замовленням, пов'язаним з професійною підготовкою та усталеною практикою, що виявляє орієнтацію переважно на репродуктивний характер виконання професійних функцій. Розв'язання даної проблеми започатковано у доведенні того, що саме самостійна діяльність, яка активізує розвиток професійних якостей особистості, виступає гарантом формування потреби постійного пошуку, накопичення знань, розуміння їх сенсу та значення, самостійного використання, що необхідно для постійного професійного зростання особистості з урахуванням вимог сучасності.

Водночас, результат досліджень сучасних науковців переконливо свідчить, що високий рівень професійної майстерності та творчого підходу досягається лише за умов, коли виникає і реалізується потреба професійного саморозвитку і самовдосконалення, а також коли виявляється позитивне мотиваційно-ціннісне ставлення до себе, як суб'єкта професійної діяльності. Визначення сутності та специфіки педагогічних технологій організації та управління самостійною роботою студентів є сьогодні особливо важливим.

Отже, творча самостійна робота студентів – це діяльність, обумовлена самостійним пошуком майбутнім фахівцем відповіді на будь-яку проблему, з метою досягнення результатів, які мають об'єктивну чи суб'єктивну новизну та оригінальність, а також прогресивність, за умов володіння засобами організації цієї діяльності на тлі позитивного ставлення до пізнання. Головними структурними елементами самостійної роботи студента є її мета і мотиви, які можуть бути як різноманітними, так і суперечливими.

У зарубіжній педагогічній літературі для визначення поняття "самостійна робота" використовують ряд понять, які підкреслюють різні аспекти цієї роботи. У педагогічній літературі Австрії, Швейцарії знайшов застосування термін "тиха робота", який підкреслює, що робота здійснюється наодинці. У французькій і англійській педагогічній літературі можна зустріти термін "індивідуальна робота". У США користуються терміном "незалежне навчання", що означає таку пізнавальну діяльність, при якій студенти отримують навчальні плани-програми і їм надається відносно велика свобода добору засобів і методів засвоєння.

Найбільш доцільною у зв'язку із завданнями вищої школи є класифікація, запропонована Підкасистим П.І., у якій розмежовуються самостійні роботи за зразками, реконструктивно-варіативні, евристичні (частково-пошукові) і творчо-дослідницькі.

Варто звернути увагу на таку обставину: мова йде про самостійність лише у тому випадку, коли студент виконує якусь

діяльність не під контролем викладача, а під самоконтролем, тобто здатний регулювати свої дії або ж оволодівати тими чи іншими способами дій. Отже, розвиток самостійності – це своєрідний перехід від діяльності під керівництвом викладача до такого виду діяльності, коли студент сам керує своїми діями.

Самостійна робота – важливий компонент науково-дослідницької роботи студентів, що сприяє формуванню творчого мислення молоді, розвитку її інтелекту, робота включає різні аспекти діяльності: це і підготовка до лекцій, до семінарських та лабораторних занять тощо.

Під час підготовки до семінарських та лабораторних занять необхідно, щоб студент був заздалегідь ознайомлений із планом заняття, необхідними видами роботи на ньому, а також знав тематику доповідей, які виносяться для обговорення на занятті. Це необхідно не тільки для вміння самостійно працювати з науковими джерелами, а й для розвитку психологічної культури та мовлення студентської молоді.

У сучасних умовах ринкових відносин і запровадження ринку праці значно підвищуються ці вимоги до підготовки фахівців з вищою освітою. Йдеться про вироблення у майбутніх працівників таких рис особистості, які б свідчили про їх готовність до самостійної пізнавальної діяльності. Виникає потреба сформувати демократичний тип викладання, що означає творчу співдружність студента і викладача, підвищення особистої відповідальності самого студента за результати навчання.

У навчальній роботі ЗВО має домінувати орієнтація на процеси самоорганізації й самореалізації кожного студента. Усвідомлення суті та закономірності самостійної пізнавальної діяльності, оволодіння високим рівнем ефективності її організації – один із шляхів удосконалення процесу навчання і розвитку особистості. У процесі цілеспрямованої й систематичної самостійної діяльності студенти набувають досвід самостійно працювати.

Список використаних джерел:

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: Підручник. К.: Либідь, 1998. 560с.
2. Алексюк Л. Н., Аюрзанайн А. А., Пидкасистый П. И., Козаков В. А. и др. Организация самостоятельной работы студентов в условиях интенсификации обучения: Учебное пособие для слушателей ФПК. Киев, 1993. 336 с.
3. Бех І. Д. Психологічна суть гуманізму у вихованні особистості // Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. 1994. № 3.

4. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти. К.: Наукова думка, 1997. С. 62.

5. Бондар В. І. Дидактика: ефективні технології навчання студентів. К.: "Вересень", 1996. 129 с.

6. Вакуленко В. М. Основи вищої школи України. Навчальний посібник. Луганськ: вид-во СНУ, 2001. 247 с.

Юценко Світлана Сергіївна,

науковий співробітник Українського мовно-інформаційного фонду НАН України

АВТОРОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА ЗА УМОВ ПОВНОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Авторознавча експертиза – це комплексне лінгвістичне дослідження письмового тексту на предмет встановлення фактичних даних про особу автора. Коло завдань, що вирішує авторознавча експертиза, є широким; зупинимось на ідентифікаційних, розв'язання яких розуміємо як однозначне науково обгрунтоване атрибутування аналізованого тексту конкретній особі.

Для атрибуції підписаного тексту необхідний порівняльний матеріал – достовірні зразки тексту особи, авторство якої підлягає підтвердженню чи спростуванню, анонімного – зразки тексту особи, яка, за припущенням ініціатора експертизи або експертів, може бути його автором.

Зразки обсягу, недостатнього для виявлення індивідуальних рис авторського стилю, або сумнівні зразки, або відсутність зразків без можливості отримання називаємо «умовами повної невизначеності».

На сьогодні методики такого роду досліджень не існує, ми виносимо на обговорення власну, апробовану на текстах реальної складності статистично репрезентативного обсягу (кілька сотень сторінок), що передбачає застосування програмних мовно-орієнтованих інструментів, розроблених в Українському мовно-інформаційному фонді НАН України (далі – Фонд) – Когнітивної ІТ-платформи «ПОЛІЕДР» (у співпраці з Інститутом кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України і Національним центром «Мала академія наук України»)¹ та Системи аналізу текстів (CAT) [1].

---

¹ Свідцтво про авторське право на твір № 96078 від 17 лютого 2020 року “Комп’ютерна програма “Когнітивна ІТ платформа ПОЛІЕДР” (“КІТ ПОЛІЕДР”) (“POLYHEDRON”). Автори: Стрижак О.С., Глоба Л. С., Величко В. Ю., Попова М. А., Широков В. А., Надутенко М. В. та ін. Офіційний бюлетень № 57 (від 31 березня 2020 року), с. 402 – 403.

Згідно з нашою методикою, на початковому етапі авторознавчої експертизи з метою звуження кола ймовірних авторів вивчаються обставини (часові, просторові, об'єктні, суб'єктні тощо) створення та функціонування винесеного на експертний розгляд тексту (далі – аналізований текст), відомі та встановлені безпосередньо з нього.

Наступним етапом є окреслення предмету дослідження, що полягає у вилученні цитат та запозичених текстів інших авторів для зменшення впливу на результати досліджень. Після чого кожне речення редукованого в такий спосіб тексту надсилається на пошукові системи для встановлення дублікатів серед текстів вебу. В окремих випадках цього буває достатньо для атрибуції аналізованого тексту, оскільки, за нашими спостереженнями, переважна більшість авторів вдаються до самоцитування.

За результатами вебпошуку формується аналітичний масив, комп'ютерне порівняння текстів якого з аналізованим дозволяє атрибутувати його певну частину, оскільки, знов-таки за нашими спостереженнями, якщо текст створений особою, недоброчесною як автор, обов'язково відшукається компіляція. За допомогою антиплагіатної програми (як зазначалося, Фонд послуговується програмним продуктом власної розробки – Системою аналізу текстів) визначаються та вилучаються як атрибутовані, фрагменти, що є дублікатами оприлюднених текстів. Об'єктом подальшого дослідження є редукований в описаний спосіб текст – без цитат та запозичень.

Власне кажучи, атрибуція текстів можлива завдяки зв'язку між мовними структурами та структурами мислення – цей фундаментальний факт доволі твердо встановлено наукою. Кожна людина, крім того, що володіє унікальним (суб'єктивним) лексиконом, сформованим набутими протягом життя знаннями та досвідом, також володіє правилами оперування цим лексиконом. Хоча суб'єктивний лексикон фактично необмежений, в ньому обов'язково є зона індивідуальних лексичних домінант. Опис будь-якого предмету думки автор здійснює, використовуючи, насамперед, лексику цієї зони.

Отже, при проведенні авторознавчої експертизи пошуково-дослідницька діяльність експертів спрямовується на визначення та опис індивідуальних особливостей стилю фактичного автора аналізованого тексту, до яких, зокрема належать: помилки писемної комунікації (правописні, пунктуаційні, синтаксичні, семантичні, логічні тощо); слова-маркери та слова-паразити; рідковживана, застаріла, просторічна, жаргонна, арготична, діалектична, іншомовна, поетична, функціональна (службова) та ін. лексика; наявність та

особливості подання цитат, жартів, звернень, вставних конструкцій, дат, проміжків часу, власних назв та ін.

Також предметом уваги експертів є особливості пунктуації та синтаксичної будови речень, стилістичні прийоми, комунікативна мета, читацька адреса, фонові знання та ін.

Наступним етапом авторознавчої експертизи є статистичні дослідження, що дозволяють виявляти неконтрольовані параметри писемного мовлення (частотність та розподіл частин мови, ключових та функціональних (службових) слів; речень та слів за довжиною та інше). На цьому етапі наша методика передбачає також пошук та аналіз розподілу колокацій (N-грам, тобто ланцюгів (послідовностей) з n слів, де $n = 1, 2, 3 \dots$), які, на відміну від художньої, рідковживаної та іншої специфічної лексики, наявні в кожному тексті будь-якого функціонального стилю. Приклади N-грам довжини 2 (*дозволимо собі; відверто кажучи; отже, ми; особливо гостро*); довжини 3 (*довести до кінця; розглянемо більш детально; як слушно зауважує*); довжини 4 (*як кажуть у нас; є всі підстави вважати*); довжини 5 (*і це ще не все*).

N-грами фактично є мовленнєвими штампами, стереотипно відтворюваними регулярними синтаксичними конструкціями – у художніх текстах для створення певного художнього образу, надання індивідуальності мовленню діючим особам (згадаємо асоційовані з літературними персонажами або публічними особами слова та фрази). В офіційних – навпаки, штампи слугують для маскування недоречної творчої індивідуальності. У публіцистичних текстах штампи забезпечують економію мовленнєвих зусиль та «готову художність» (*локомотив розвитку; острівець безпеки; усякими правдами і неправдами; історія свідчить*), слугують для створення та закріплення «потрібних» автору стереотипних образів.

Із накопиченням фактів експерти Українського мовно-інформаційного фонду дійшли висновку щодо не випадкового характеру N-грам множинного (більше одного) входження, що дозволяє також розцінювати їх як складники індивідуального способу (стилю) мовлення.

Отримані результати характеризують індивідуальний стиль (індивідуальні писемно-мовленнєві навички) фактичного автора аналізованого тексту, його особистість, світогляд, свідомість, компетенцію.

Далі згідно із запропонованою методикою здійснюється багатопараметричний пошук фрагментів із подібним проявом мовленнєвої особистості автора в неатрибутованій частині аналізованого тексту та в веб. Пошуковими параметрами виступають

визначені експертами складники індивідуального стилю у сукупності. Як зазначалося у вступній частині, експерти Фонду виконують цей пошук за допомогою Когнітивної ІТ-платформи «ПОЛІЄДР». Звісно, шукати можливо в ручному режимі, але, на нашу думку, трудомісткість такої роботи для середніх та великих за обсягом текстів перевищуватиме межі розумного.

Статистично тексти природної мови, як лінгвістичні феномени, представлені комбінаціями великої кількості доволі рідкісних подій, тому в атрибуційних дослідженнях збіг сукупності лінгвістичних фактів вважається малоімовірним. Тобто, з урахуванням встановлених обставин створення аналізованого тексту, автор із найбільшим збігом параметрів індивідуального стилю з параметрами, встановленими в аналізованому тексті, із високою ймовірністю є його фактичним автором

Із зазначеного випливає, що обов'язковою умовою застосовності розглянутої методики є наявність результатів літературної роботи фактичного автора аналізованого тексту в вебі (як варіант – у локальній базі, сформованій на початок експертного дослідження з тематичних текстів або текстів ймовірних авторів). Наведене демонструє обмеженість можливостей авторознавчої експертизи загалом – професіонально (або навіть винахідливо) виконану компіляцію атрибутувати практично неможливо.

Список використаних джерел:

1. Широков В. А., Надутенко М. В., Стрижак О. Є., Ющенко С. С. Технологічні засади логіко-лінгвістичних досліджень законодавства. Науково-технічний журнал «Біоніка інтелекту». Том 2. № 95 (2020). С. 3 – 14. (режим доступу: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1216174.pdf>).

Аббасов Гюлоглан Арізович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: Ялова Оксана
Володимирівна, доцент кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

СПРОЩЕННЯ МОВИ В СУДДІВСЬКИХ РІШЕННЯХ

Більшість судових рішень наразі пишуться надзвичайно складною, формалізованою, важкою для сприйняття мовою. Такий підхід слід змінювати, адже рішення має бути зрозуміле не тільки юристам, але й звичайним людям, бо часто вони самостійно, без допомоги фахівців ті рішення читають.

Актуальним постає питання спрощення юридичної мови, адже рішення має бути зрозуміле не тільки юристам, але й звичайним людям, бо часто вони самостійно, без допомоги фахівців читають ці рішення.

Метою роботи є визначення деяких правил спрощення мови права.

Будь-яке правове явище – закон або судовий процес – це текстове явище, явище мовної комунікації. Текст – це первинна даність для лінгвістики, філології, історії, права і взагалі всього гуманітарно-філософського мислення. Мова права – це цілісна комунікативно-галузева підсистема літературної мови з певним набором характерних лінгвостилістичних і структурно-жанрових ознак, зумовлених специфікою правової сфери та комунікативно-професійними потребами в ній.

Хоча судочинство і діловодство в судах України проводяться державною мовою, але наразі деякі громадяни або представники інших національних меншин важко сприймають мову права, тому є потреба спрощувати мову права в судових рішеннях.

Викладення документа спрощеною мовою означає, що слова, структура тексту та дизайн документа є настільки простими й зрозумілими, що читач легко знаходить ту інформацію, яка йому

потрібна, розуміє те, що написано, і може користуватися цією інформацією (без консультацій з фахівцем у галузі права).

В Україні йде дискусія, чи мають судді пояснювати свої рішення – через власні ресурси, у ЗМІ, в соціальних мережах. Необхідність таких пояснень з боку прес-служби суду чи судді-спікера виникає саме через складність тексту судового рішення, зміст якого пересічна людина не може зрозуміти. Але добре прописане рішення, викладене простою мовою, не потребуватиме пояснень. Написання такого рішення забирає багато часу.

Далі наведені декілька ключових правил спрощення мови права, за допомогою яких не кваліфікованих в судових справах люди будуть краще розуміти зміст рішення.

I. Скорочувати текст

- Перечитувати декілька разів, щоб «викидати зайві слова з речення, зайві речення з абзаців, зайві абзаци з тексту». Ви маєте розуміти, робить навіщо потрібні кожне слово і кожне речення у вашому тексті. Ніщо не може так покращити текст, як його безжальне скорочення.

- Не вживати декілька слів, якщо їх можна замінити одним (замість «дозволяє виявити» – «виявляє»).

- Ділити всі слова в реченні на робочі та неробочі (допоміжні). Безжально викреслювати неробочі слова – наприклад, на початку абзаців у судових рішеннях часто можна побачити такі неробочі слова, як отже, водночас, відтак, але, між тим, зокрема, так. Якщо їх прибрати, зміст тексту не зміниться.

- Викреслювати усталені словосполучення, звороти, канцеляризми, які не мають додаткового смислового навантаження - на сьогоднішній день, враховуючи викладене, беручи до уваги, згідно з/відповідно до).

- Замість складних аббревіатур у разі їх неодноразового повторення в тексті вживати так звані нікнейми (замість НКЦПФР - Комісія, замість ПАТ «КБ «ПРИВАТБАНК» - Банк).

II. Максимально спрощувати структуру речення

- Одне речення - одна думка (тезис).

- Активна форма замість пасивної (замість рішення було ухвалене судом краще написати суд ухвалив рішення).

- Правильна побудова речення: «підмет - присудок - обставини», тобто «хто - що зробив - яким чином, де коли, як». Уникати знеособлених речень.

- Якомога більше дієслів. Не замінювати дієслова іменниками (замість суд бере до уваги - суд враховує).

– За можливості розбивати складне речення на декілька простих. Уникати складнопідрядних речень. Вживати якомога менше дієприкметникових та дієприслівникових зворотів (не більше одного на речення). Чим більше в реченні ком, тим складніше його читати. Ідеал - правило «однієї коми» (не більше однієї коми у реченні).

– Прочитати документ уголос. Ті речення, які є «нечитабельними» (важко вимовити, не вистачає повітря в грудях, доки дочитаєш до кінця, втрачається сенс), спрощуємо. Людська мова - це найкращий синтаксис. Тож читання вголос виявляє приховані проблеми документа.

III. Структурувати текст документа

– Структурований документ завжди легше читати й розуміти. Слід виділяти заголовки, підзаголовки, ділити текст на абзаци, ключові тези, висновки.

- Бажано використовувати нумерацію частин та абзців тексту.
- Уникати завеликих, непропорційних абзців, розділів.
- Починати з головної тези.
- Корисний прийом - ставити запитання і відповідати на них.
- Скласти список, перелік замість довільного опису в тексті однорідних предметів, явищ, дій.

Іноді у автора виникає враження, що написання простою мовою робить документ примітивним, недолугим, недостатньо інтелектуальним, не юридичним, а побутовим. Це враження є помилковим. Юридичний документ - це не художній твір, прочитання якого має наводити читача на тривалі роздуми чи викликати в нього захват від багатства лексики, краси художніх зворотів митця. Читач юридичного документа має чітко і без зайвих зусиль розуміти його зміст.

Список використаних джерел

1. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://pravo.studio/tehnika-ukrajini-yuridichna/yuridichna-mova-73203.html>
2. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://osvita.batcave.net/osobennosti-yuridicheskogo-yazyika-25728.html>
3. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://court.gov.ua/press/point/987193/>

Базір Вікторія Богданівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Проценко Галина**
Петрівна, старший викладач кафедри
правничої лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ

МОВНА ОХАЙНІСТЬ У ЩОДЕННОМУ СПІЛКУВАННІ КУРСАНТА НАВС

Мова є формою буття і засобом формування та становлення особистості людини, її інтелекту, волі, почуттів тощо. У вузькому розумінні, мова – це інструмент, за допомогою якого людина може розвиватися та пізнавати навколишній світ. У широкому розумінні, мова – це засіб спілкування людей різних соціальних груп. За допомогою мови людина задовольняє свої потреби, як матеріальні (працюючи), так і духовні (написання віршів, поем, романів тощо).

Мова фіксує в собі естетичні смаки та уподобання своїх носіїв, відображає їхній характер, є нерозривно пов'язаною з розумовою діяльністю людини. Милозвучність, гармонія змісту, форми і звучання, дотримання норм літературної мови у процесі спілкування стають джерелом естетичної насолоди, сприяють розвитку високого естетичного смаку людини.

На сьогодні багато людей недооцінюють важливість і значення української мови в житті українського суспільства. Нам бракує поміркованого ставлення до мови, глибокого її вивчення, і, на превеликий жаль, значна частина населення не спілкується у повсякденному та професійному житті українською мовою.

Курсант – це особа, зарахована до вищого навчального закладу і навчається для того, щоб здобути вищу освіту певного ступеню. При цьому їй може бути присвоєно спеціальне звання рядового, сержантського і старшинського складу, або таке звання вона вже мала під час вступу.

Становлення культури мовлення курсантів відбувається в специфічних умовах. Субкультура курсантів – це складний феномен, який містить багато аспектів, пов'язаних із різноманітним соціально-професійним групами, що мають певні відмінності та характерні лише їм ознаки. Це пов'язано певною мірою з розподілом особового складу на зводи.

Середовище, в якому навчаються курсанти, є регламентованим – курсанти вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання живуть дещо ізольованим життям: навчання, проживання, харчування й спілкування відбувається здебільшого в межах навчально-наукового інституту. Курсанти – це молоді люди, які до вступу належали до різних соціальних груп, і мають різні рівень освіти, життєвий досвід, мовну підготовку. Відповідно, їхньому мовленню властиві різноманітні діалекти. Також вони відрізняються за віком та статтю, що теж вносить певні особливості у їхній стиль мовлення.

Високий рівень культури мовлення є так само важливим для майбутнього працівника правоохоронних органів, як і глибока юридична підготовка. Протягом навчання важливо приділяти значну увагу вивченню та вдосконаленню рідної української мови, поглибленню знань та практичних навичок. Поняття мовленнєвої охайності заслуговує особливої уваги, оскільки воно містить у собі такі аспекти, як зрозумілість, правильність, доречність, логічність, виразність, змістовність та чистота, які є пов'язаними між собою та важливими як для щоденного спілкування курсантів, так і при виступах на аудиторних заняттях та у розмові з викладачами.

Зрозумілість в рамках мовленнєвої охайності передбачає викладення думок у такий спосіб, щоб співрозмовник міг без особливих зусиль зрозуміти сказане. Перенасиченість мовлення словами іншомовного походження, термінами, вставними словами, словами-паразитами, порушення граматичних та лексичних норм, порушення норм вимови звуків тощо ускладнюють сприйняття та розуміння почутої інформації. Безумовно, для курсантів є вагомими розуміння їх відповіді на аудиторному занятті викладачем та однокласниками, а також можливість вільного спілкування без труднощів у розумінні з іншими курсантами, тому вони повинні розвивати цю рису свого мовлення.

Мовна охайність передбачає правильність вживання української мови. Правильність насамперед означає дотримання норм використання, наголошення слів та їх вимови, безпомилкову побудову синтаксичних конструкцій, вживання стійких зворотів тощо. Курсантам потрібно розвивати правильність свого мовлення шляхом роботи з посібниками та словниками, літературою професійного спрямування та за допомогою спілкування.

Такі поняття, як змістовність, логічність і доречність є суттєвими в контексті мовної охайності. Що стосується змістовності, то беззаперечним є той факт, що будь-яке висловлювання, як у

професійному, так і у щоденному спілкуванні курсанта не повинно бути простим набором слів, а має містити основну думку та ідею, певну чітку інформацію, що передає його суть. Воно повинно характеризуватися економічністю викладу думки курсанта при збереженості повноти його змісту. Окрім того, логічність передбачає послідовний та зв'язний виклад думок, що повинні впливати одна з одною, а доречність – відповідність інформації, слів, виразів, стійких словосполучень тощо, які використовуються у спілкуванні, меті мовлення та обставинам, під час яких таке спілкування здійснюється.

Мовна охайність також містить у собі чистоту та виразність мовлення. Ці два поняття є важливими для мовлення курсанта. Чистота мовлення полягає у обмеженні або повній відмові від використання «суржику», діалектизмів, просторічної лексики, слів-паразитів, жаргонізмів, ненормативної лексики, невиправданих повторів тощо.

У мовленні курсантів також дуже поширюється соціолект – жаргон, що вживається під час неформального, а подеколи й офіційного спілкування з представниками своєї соціальної групи, і певною мірою виконує єдину функцію. Курсантський жаргон – це соціолект, властивий для груп людей, тісно пов'язаних між собою спільним навчанням у спеціалізованому навчальному закладі, обмежений соціальними, територіальними, часовими та віковими рамками. У мовленні курсантів також широко поширеною є аббревіація, яка активно проникає з офіційно-ділової мови та наукової сфери в розмовну мову та жаргон і застосовується певною мірою для економії мови.

Говорячи про виразність, треба зазначити, що мовленнєва виразність полягає у вільному, невимушеному мовленні, чіткій вимові слів, правильному темпі мовлення та відповідній ситуації силі голосу. Курсантам потрібно стежити за тим, чи говорять вони виразно, оскільки це має важливий вплив не лише на сприйняття та розуміння слухачами їх виступів на заняттях чи повсякденної розмови, а й на загальний імідж їх як професіоналів своєї справи та освічених громадян. Для надання своєму мовленню виразності потрібно працювати над дикцією, уникати монотонності, ковтання закінчень слів, бурмотіння, тихого та занадто повільного чи швидкого говоріння, а також розвивати правильне дихання та підвищувати свою загальну мовленнєву обізнаність.

У повсякденному житті курсанти постійно припускаються різноманітних мовленнєвих помилок у результаті взаємодії української та російської мов, надмірного використання діалектизмів,

застосування неправильних граматичних форм, недоречних фраз, ненормативної лексики тощо, дуже часто порушуючи норми сучасної української літературної мови.

Питання мовної охайності має важливе значення для забезпечення високого рівня володіння мовою як засобом спілкування, що є однією зі складових загальної культури курсанта. Мовна охайність забезпечується взаємодією таких понять, як зрозумілість, правильність, доречність, логічність, виразність, змістовність та чистота. Курсантам висуваються особливі вимоги до володіння мовою, зважаючи на те, що вони навчаються у закладі зі специфічними умовами навчання, а також на те, що в майбутньому їх фахова діяльність буде значною мірою пов'язана зі спілкуванням із людьми різних віку, ступеня освіченості, приналежності до соціальної групи тощо. Тож курсанти Національної академії внутрішніх справ повинні приділяти значну увагу як підвищенню загальної культури мовлення, так і дотриманню та вдосконаленню мовної охайності у щоденному спілкуванні та спілкуванні з викладачами.

Волошин Іванна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: Ялова Оксана

Володимирівна, доцент кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат юридичних
наук, доцент

МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ У СИСТЕМІ МОВИ – РОЗВИТОК ЧИ ДЕГРАДАЦІЯ?

Актуальність обраної теми визначена фактом низької зацікавленості сучасних лінгвістів й журналістів у вивченні питання використання та поширення такої складової мови, а отже й сфери масової комунікації, як сленг.

Етимологія слова «сленг» достеменно невідома. Уперше термін *slang* був зафіксований у 1750 році зі значенням «мова вулиці». З'явившись у середині 18 сторіччя, він використовувався для позначення мови бродяг, злочинців та шахраїв, а свого сучасного значення набув вже в 19 сторіччі. В.А.Хомяков в одній зі своїх книг зазначив, що вперше термін сленг зі значенням «мова низького вульгарного типу» був використаний в 1756 році; з 1802 року цей

термін розуміють як «жаргон певного класу або періоду», а з 1818 року під сленгом стали розуміти «мову високого розмовного типу, нижчого за рівень стандартної освіченої мови, з нових слів або слів, які вжиті в певному сенсі.» [1]

Сленг за своїми лексико-семантичними особливостями належить до специфічних засобів мовного спілкування, за допомогою яких реалізується людська необхідність й здатність ототожнювати власну особистість із різноманітними соціальними угрупованнями, а звідси витікає невинний процес утворення соціолектів. З погляду ідентифікації поняття, «сленг» є ширшим за своїм значення, ніж жаргон чи аргі. У деяких джерелах, де не відбувається синонімічного використання цих визначень, жаргон та аргі вважають підпорядкованими частинами цілого мовного явища – сленгу. Різниця в тлумаченні «сленгу» й між дослідниками, що представляють різні частини світу. Так, науковці заходу та більша частина європейських дослідників звикли не відокремлювати поняття «сленгу», «жаргону» та «аргі», тоді як філологи пострадянського простору вбачають між цими визначеннями певну «відтінкову» різницю: сленг класифікують як модифікований спосіб спілкування молоді, а жаргон прийнято відносити до штучно створеної говірки людей, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі. «Виходячи з такого трактування, професіоналізми взагалі становлять окрему групу можливих засобів спілкування». [2]

Що являє собою сленг у мові? Сленг – це так званий набір слів, які вживаються в рамках окремих груп людей чи субкультур. Це одна зі складових розвитку мови, поповнення її різноманітності. А розвиток – це свобода, свобода думок, слів та дій. Оскільки вживання сленгових слів дуже популярне серед молоді, кажуть про молодіжний сленг – окремий пласт національної мови, що виник з протиставлення себе не стільки старшому поколінню. Це явище рухоме й мінливе. Мова істотно змінюється прямо на очах нашого покоління.

Чимало молодих людей використовують сленг. Хтось сприймає молодіжний сленг як вияв деградації мови, а комусь навпаки здається: таким чином мова розвивається.

Сленг виник із протиставлення себе старшому поколінню і офіційній системі. Багато сленгових слів мають іншомовне походження, здебільшого це англійська мова (хайп, кринж, рофл, хейтер, ізі, юзати, пліз, сорі, окей тощо).

Походження слів молодіжного сленгу різноманітне та все ж зрозуміти їх досить легко. Так, наприклад, не становить труднощів пояснення таких слів, як зубр (людина, яка присвячує забагато часу

навчанню). Це слово, вочевидь, пішло від дієслова зубрити (вчити напам'ять); подібна ситуація в словах парохід (той, хто відвідує пари) та парогуль (той, хто пропускає заняття), що складаються з двох основ пара та ходити (в першому випадку) і пара та гуляти (в другому); гуртак (гуртожиток) та ін. Подібні слова є досить поширеними й завойовують позиції, через те, що мають 59 яскраво виражене іронічне забарвлення, а це притягує молодь, адже володіти добрим почуттям гумору – це «модно» і «класно». «Власне, почуття гумору допомагає підліткові виділитися із загалу та підкреслити свою особистість.» [3]

Молодь використовує сленг для більш точного описання якогось поняття чи емоції та власного самовираження. Також за допомогою нього створюється певний настрій розмови, людина стає «своєю» в компанії. До речі, сленг буває не тільки молодіжним. Зазвичай він пов'язаний із певними видами діяльності. Так у солдатів – солдатський сленг, у спортсменів – спортивний, у програмістів – комп'ютерний. [4]

Основна частина «молодіжної мови» виникає, як правило, в школі. Таким чином, діти, переходячи до середньої школи, переймають шкільний сленг від старшокласників. Школярі виростають – і цілком можливо, що через кілька десятиліть «шнурки»(в сучасному розумінні) або «хавати» стануть звичайними словами. Ніхто не може передбачити долю того чи іншого жаргону. Слово може забутися через рік, а може залишитися на століття ...[5]

Щоб поставити всі крапки над і учені провели опитування. Було поставлено питання: «Молодіжний сленг – це розвиток чи деградація мови?» Участь в опитуванні прийняло 45 людей. 36 відсотків опитуваних вважають, що це розвиток мови; 21% – деградація мови; 33% – і розвиток, і деградація; 11% не змогли відповісти. [6]

Отже, як бачимо, навіть у невеличкому опитуванні думки розділились, і ставлення до сленгу однозначним аж ніяк не назвеш. Та виходячи з цього ми бачимо, що сленг посідає помітне місце як засіб виділення індивіда із загалу та спосіб вербального (мовного) спілкування.

Список використаних джерел

1. <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=700436>
2. Словник молодіжного сленгу <https://vseosvita.ua/library/proekt-molodiznij-sleng-nevidemna-castina-sucasnoi-movi-molodi-2108.html>
3. <https://vseosvita.ua/library/proekt-molodiznij-sleng-nevidemna-castina-sucasnoi-movi-molodi-2108.html>
4. Доповідь Олени Кондратюк «Молодіжний сленг як мовне явище»

5. <https://lingua.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/Konkursna-robota-PEREKLAD-SLENHU.pdf>

6. Тищенко О. Український молодіжний сленг у когнітивному вимірі. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/73121>

Китайгородська Маргарита,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: Стратулат Наталія
Вікторівна, професор кафедри правової
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат філологічних
наук, доцент

ДОТРИМАННЯ НОРМ СЛОВОВЖИВАННЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ

Після проголошення незалежності нашої держави сфери економічного, культурного, політичного життя соціуму змінили свої орієнтири. Невідворотно постало питання й про стан і статус української мови. Після того, як українська мова отримала статус державної, виникла нагальна потреба фахівцям різних сфер, у тому числі і працівникам поліції, на високому рівні володіти державною мовою, постійно підвищувати власний рівень культуромовної компетенції.

Предметом нашого дослідження є лексичні норми, які регулюють правильність вживання слів у властивих їм значеннях, та їх реалізація у фаховому мовленні.

У своїх наукових напрацюваннях Н. Бабич [1], М. Волощак [2], Л. Голіченко [3], О. Мазніченко [4], Л. Мацько [5] та ін. особливу увагу приділяли нормам слововживання, зокрема дотриманню їх у професійній комунікації. Проте питання всебічного вивчення особливостей слововживання залишається й натеper актуальним та потребує подальшого дослідження.

Відмітимо, що лексичні норми, як наголошують вчені, – це загальноприйняті норми слововживання у сучасній українській літературній мові. Дотримання лексичних норм є найважливішою умовою точності й правильності мовлення, характерною ознакою висококваліфікованого фахівця, а також показником рівня його загальної культури. Це, зі свого боку, дає підстави говорити про те, що недотримання правил слововживання спричиняє відповідні помилки

лексичної семантики, які викривлюють зміст тексту як наслідок неправомірної сполучуваності слів.

У сучасному мовознавстві, вивчаючи природу правил вживання слова, можна виокремити такі типові лексичні помилки: росіянізми (так звана російсько-українська мовна «мішанина»), тавтологія (спеціальне або непередбачене повторення тих самих, спільнокорених або близьких за значенням слів), плеоназми (мовна надмірність, стилістичний зворот з однозначними, семантично близькими чи синонімічними словами), пароніми (слова, близькі за звуковим і буквеним складом та звучанням і написанням, але різні за значенням) та ін.

Проаналізуємо на конкретних прикладах зазначені вище види помилок, яких припускаються у в мовленні (усному чи писемному) представники правоохоронних органів. Зрозуміло, що передусім це словосполучення слів, що належать до групи професійної лексики.

Так, у межах росіянізмів можна назвати такі словосполучення: копія вірна замість згідно з оригіналом; відмінити наказ замість скасувати наказ; у даному законі замість у цьому законі (в зазначеному законі); вступив в силу нормативно-правовий акт замість набрав чинності нормативно-правовий акт та ін.

Щодо тавтологічних конструкцій варто навести такі приклади, що відображають типові помилки: забезпечення безпеки замість гарантія безпеки; зробити роботу замість виконати роботу; прорахунки враховано замість недоліки враховано; адреса проживання замість адреса та ін.

Непоодинокі випадки трапляються й неправильного вживання паронімів: громадянська думка замість громадська думка; направити лист адресанту замість направити лист адресату; керівник поставив задачу перед працівниками замість керівник поставив завдання перед працівниками; гуманістичне поводження замість гуманне поводження та ін.

У межах плеонастичних конструкцій розповсюджені такі одиниці: реальні факти замість реалії або факти; легальний закон замість закон; колега з роботи замість колега; травматичне ушкодження замість травма або ушкодження та ін.

Підсумовуючи, слід сказати, що поняття грамотного мовлення є основною характерною ознакою мовленнєвої культури, яка ґрунтується на знаннях мовних норм, зокрема лексичних. Дотримання, у свою чергу, правил слововживання є надзвичайно важливими в юридичному мовленні як усному, так і писемному, адже порушення правил слововживання спричиняє спотворення самого тексту та мови

загалом. Орієнтуючись на лексичну норму, яку фіксують тлумачні словники, працівники поліції покращують своє мовлення. А наведенні приклади типових лексичних помилок допоможуть кожному уникнути їх у професійно-мовленнєвій практиці.

Список використаних джерел

1. Бабич Н. Практична стилістика і культура української мови: навчальний посібник. Львів : Світ, 2003. 432 с.
2. Волошак М. Неправильно-правильно: довідник з українського слововживання за матеріалами засобів масової інформації. Київ : Видавничий центр «Просвіта», 2000. 128 с.
3. Голіченко Л. Формування лексичної українськомовної компетентності майбутніх юристів служби безпеки України в процесі освітньої діяльності. Матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. з проблем розвитку та функціонування державної мови (Київ, 28 листоп. 2019 р.).
4. Мазніченко О. Специфіка інтерференції при українсько-російському та арабсько-французькому білінгвізмах. Сходознавство. 2010. № 52 . С. 36–45.
5. Мацько Л., Кравець Л. Культура української фахової мови: навчальний посібник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2007. С. 6–7.

***Мошківська Катерина Вікторівна**,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: **Стратулат Наталія
Вікторівна**, професор кафедри правової
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат філологічних
наук, доцент*

МОВЛЕННЄВА КУЛЬТУРА ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Правоохоронна діяльність, спрямована на забезпечення прав і свобод громадян та боротьбу зі злочинністю, відіграє важливу роль в усіх сферах життя українського суспільства. Щоденно працівники правоохоронних органів контактують з великою кількістю людей, які належать до різних соціальних верств, мають різний рівень освіти, різняться за політичними поглядами, релігійними переконаннями, віковими особливостями тощо.

Тому для працівників поліції надзвичайно важливим є вміння правильно, ясно й чітко висловлювати свою думку. Це, безумовно, впливає на характер вирішення багатьох соціально-правових питань, створює сприятливі умови для налагодження необхідних зв'язків з різними категоріями населення, дозволяє послідовно й ефективно розв'язувати складні професійні завдання психологічного та міжособистісного характеру.

Питання мовленнєвої та комунікативної підготовки майбутніх працівників поліції присвячено праці багатьох вчених.

Зокрема, психолого-педагогічні аспекти професійної підготовки працівників правоохоронних органів вивчали В. Галузинський, Г. Яворська та ін. Як ключовий складник професійної діяльності працівника поліції культуру мовлення досліджували В. Клименко, Г. Проценко, О. Юрчук та ін. Особливості мовлення у площині фахового напрямку висвітлювали Н. Артикуца, Копиленко, Л. Корж, С. Кравченко, В. Мозговий, Ю. Прадід та ін.

Проте окреслене питання лишається на сьогодні, оскільки існують певні розбіжності між існуючим рівнем мовленнєвої культури працівників правоохоронних органів та державними вимогами до неї, а також між вимогами освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівця до культури професійного мовлення і рівнем готовності до її формування. Тому дуже важливим є формування культури мовлення та комунікативних вмінь працівника поліції як пріоритетного складника загальної та фахової культури.

Професійна мовленнєва культура базується на двох складниках – професійній та мовленнєвій культурах. Л.Мацько визначає мовленнєву культуру як «уміння володіти мовою» [3, с. 7]. Також існують інші погляди щодо мовленнєвої культури: це загальноприйнятий мовний етикет [5, с. 12]; а також – культура мислення та культура суспільних і духовних стосунків людини [2, с. 38].

У свою чергу, професійна культура – ступінь досконалості професійного розвитку людини [1, с. 202].

Із огляду на зазначене професійну мовленнєву культуру можна розглядати як важливий елемент загальної культури працівника правоохоронних органів.

На формування професійної мовленнєвої культури впливають такі чинники:

- рівень грамотності;
- фахові знання, уміння, навички;
- національне самоусвідомлення та самоідентифікація;

- рівень володіння мовленнєвим етикетом;
- вміння налагоджувати мовленнєву комунікацію при різних обставинах;
- загальна освіченість.

Робота з формування професійної мовленнєвої культури працівників правоохоронних органів є важливим етапом їх професійного удосконалення. Вона передбачає роботу над розвитком умінь розпізнавати необхідну інформацію під час проведення різноманітних слідчих дій, вести телефонні розмови, підтримувати діалог, коректно реагувати на висловлювання співробітників, толерантно поводитися у типових ситуаціях, продукувати професійну кореспонденцію, грамотно оформлювати тексти фахового спрямування тощо.

Тому процес формування професійної мовленнєвої культури, у свою чергу, повинен складатися з таких елементів:

- засвоєння професійної лексики і термінології;
- формування навичок роботи із фаховими словниками, довідниками;
- формування вмінь аудіювання, відтворювання і створення фахових текстів різних видів і стилів;
- моделювання мовленнєвих ситуацій, які можуть виникати у майбутній професійній діяльності;
- формування навичок самоаналізу професійного мовлення.

Крім того, варто сказати, що сформована професійна мовленнєва культура не може залишитися «нерухомою». Кожен, хто став працівником правоохоронних органів, повинен постійно стежити за своїм мовленням, аналізувати його, контролювати слововживання, самостійно удосконалювати культуру мовлення, читаючи фахову літературу, звертатися до лексикографічних джерел тощо. Доцільним є також регулярне проведення тренінгів, навчальних занять, створення спецкурсів на робочих місцях для покращення рівня мовленнєвої культури працівників правоохоронних органів.

Отже, володіння державною мовою, уміння її грамотно й правильно використовувати в мовленні (чітко формулюючи думку), добирати ті форми й засоби мовлення, які є доцільними відповідно до мети і змісту спілкування, є показником професійної та загальної культури. А щоденна робота над покращенням мовного, мовленнєвого й комунікативного рівня поліцейського є важливим складником формування думки громадян щодо Національної поліції України.

Список використаних джерел:

1. Гусарев С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія. К., 1999, 2005.
2. Культура фахового мовлення: Навчальний посібник / За ред. Н.Д.Бабич. Чернівці: Книги – ХХІ, 2006. 496 с
3. Мацько Л. І., Кравець Л. В. Культура української фахової мови: Навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2007. 360 с.
4. Михайлюк В. О. Моделювання як важливий засіб формування культури ділового мовлення. Дивослово. 1999. № 7. С. 28-31.
5. Мозговий В. І. Українська мова у професійному спілкуванні. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 592 с.

Ополонська Ірина Русланівна,

здобувач ступеня вищої освіти магістра
Національної академії внутрішніх справ
*Науковий керівник: Стратулат Наталія
Вікторівна*, професор кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат філологічних
наук, доцент

СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНА ЕКСПЕРТИЗА УСНОГО ТА ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ ЯК НАПРЯМ ЮРИДИЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

На сьогодні все частіше при розслідуванні окремих видів кримінальних правопорушень зустрічаються випадки, коли у провадженні є відповідні труднощі щодо роз'яснення змісту документів. У досудовому розслідуванні семантико-текстуальні експертизи мають особливе значення, та призначаються тоді, коли необхідно встановити, чи є в об'єктивному змісті висловлювань особи заклики, погрози, пропозиції надання будь-чого тощо.

Протягом останніх років проблематика цієї теми набула неабиякої актуальності. Проводиться низка досліджень щодо використання лінгвістичних знань у юриспруденції (наукові доробки Н. В. Артикуци, К. І. Брінева, С. М. Вула, Х. М. Гайдис, О. І. Галяшиної, М. Д. Голева, Т. В. Ю. Ф. Прадіда, С.О. Шестакової та ін.) Зокрема, в Україні напрям юридичної лінгвістики популяризувався завдяки працям Ю.Ф. Прадіда, однією з яких є «У царині лінгвістики і права». Автор вказує на актуальність такої галузі знань та зосереджує увагу на необхідності всебічного дослідження мови юридичної теорії й практики: законотворчості, ораторської майстерності, правил оформлення юридичної документації на всіх рівнях справочинства [1].

За допомогою семантико-текстуальної експертизи вирішуються завдання щодо встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних у наданих на дослідження текстах або усних повідомленнях (за їх текстовими відтвореннями), їх стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в них (чи може така інформація розглядатися як образлива, чи містить вона загрозу конкретній особі (особам) тощо), тобто вирішення питань мовленнєвого характеру, не пов'язаних із встановленням фактичних даних про автора [2].

Фахівець у галузі семантико-текстуальної експертизи відіграє провідну роль, адже під час проведення експертизи відповідає на питання про наявність чи відсутність висловлювань, які містять заклики до певних дій. Експерт, який володіє спеціальними знаннями в галузі лінгвістики, використовує загальні і окремі норми мови з використанням посібників, академічних наукових праць, словників, довідників та інших наукових джерел.

Наприклад, у справі № 404/7151/20 у м. Кропивницькому представник позивача 22.02.2021 року подав до суду письмове клопотання про призначення судової лінгвістичної (семантико-текстуальної експертизи писемного та умовного мовлення) експертизи, обґрунтовуючи тим, що для встановлення факту порушення ділової репутації ТОВ «XXI-ВІК» відповідачами у справі необхідні спеціальні знання у галузі мовознавства, тобто спеціальні знання у сфері, не пов'язаній із правом. Тому просив поставити перед експертом такі питання:

- Які значення мають слова, словосполучення, фрази, зафіксовані в досліджуваному тексті?

- Яким є об'єктивний зміст досліджуваного словосполучення, речення, тексту, групи текстів?

- Чи міститься в тексті інформація позитивного або негативного характеру щодо певної фізичної або юридичної особи, зокрема ТОВ «XXI-ВІК»?

- Чи містяться в тексті висловлювання образливого характеру щодо певної особи, зокрема ТОВ «XXI-ВІК»?

- Чи є висловлювання фактичним твердженням або оціночним судженням? [3].

Для того, щоб зробити відповідні висновки, експерту необхідно провести семантико-текстуальний та контекстуальний аналізи усього текстового матеріалу, встановити певні лексико-синтаксичні структури відповідних елементів тексту.

У наданому для дослідження матеріалі виділяються речення, що за метою висловлювання мають спонукальний характер і на граматичному рівні передаються через спонукальні конструкції (наприклад, дієслова або ж конструкції з прислівниками).

Також значним важливим аспект в експертизі є публічний характер висловлювань, тобто спонукання у висловлюванні обов'язково повинно мати певну спрямованість на особу чи групу осіб і вказувати на значимість дій, до яких закликає адресат. Часто заклик у тексті виражено наявністю таких структурних утворень, як девізи, гасла, які слугують для вираження основного напрямку діяльності та підкреслюють необхідність виконання певних дій.

Слід зазначити, що в експертній практиці нерідко зустрічаються випадки, коли на дослідження надаються непрямі докази, тобто в питаннях постанови (ухвали) про призначення лінгвістичної експертизи досліджувані фрази наведено в лексичному та граматичному оформленні слідчого (судді) з помилками.

Також досліджується лексичні й граматичні одиниці, висловлювання, форми, якими виражено ту чи іншу конфліктну ситуацію, що можна встановити лише експертним шляхом.

Отже, юридична лінгвістика є актуальним та перспективним напрямом, який сьогодні перебуває на шляху активного розвитку та утвердження. У свою чергу, семантико-текстуальна експертиза як напрям правничої лінгвістики відіграє важливу роль у розслідуванні кримінальних правопорушень. У сучасних умовах знання з цієї галузі широко використовуються під час проведення лінгвістичної судової експертизи. Тому нині є необхідність у створенні окремих спеціальних експертних методик лінгвістичних досліджень для вирішення відповідних завдань.

Список використаних джерел

1. Прадід Ю.Ф. У царині лінгвістики і права. Сімф.: Еліно, 2006. 255 с.

2. Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень на Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>

3 Судова справа № 404/7151/20 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://vkursi.pro/vsudi/decision/95948134>

Пилип'юк Влада Віталіївна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник: Клименченко Світлана
Дмитрівна, доцент кафедри правничої
лінгвістики Національної академії
внутрішніх справ, кандидат філологічних
наук, доцент

ПРОФЕСІЙНЕ СПІЛКУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Сьогодення України характеризується активним уживанням державної мови в повсякденному спілкуванні. Розмовляючи українською, спікер підвищує свій авторитет та демонструє достатній інтелектуальний рівень. Працівники Національної поліції України повинні стати прикладом використання державної мови для населення, адже вони на постійній основі беруть участь у діалогах з різними соціальними верствами. Ефективна комунікація є необхідною умовою виконання поліцейськими поставлених перед ними завдань із забезпечення і підтримання публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, протидії злочинності.

У зв'язку із вищенаведеними фактами активізуються проблеми, пов'язані з культурою мовлення поліцейського, їх моральним обличчям та службовою етикою. Чітке дотримання правил етикету спілкування є важливою умовою високої культури поведінки поліцейських як під час виконання службових обов'язків, так і в позаслужбових відносинах. Поглибленим вивченням досліджуваної теми займалися такі науковці, як М.В. Стрілецька, М.Г. Зубков, Л.М. Коновалов, О.М. Корнєв, В.С. Малахов, Ф.І. Хміль.

Поліцейське професійне спілкування – це різновид ділового спілкування та певний акт комунікативної поведінки, який здійснюється для вирішення працівниками Національної поліції України нагальних проблем і поставлених завдань. Безперечно, не всі люди можуть поводитися відповідно до загальновизначених соціальних норм, законів, традицій, які схвалює суспільство. Тому культура спілкування поліцейських визначається тим, чи залишаються вони ввічливими в різних ситуаціях, пов'язаних з їхньою професійною діяльністю, чи виявляють вони толерантність, зберігають витримку, не відповідають грубістю на грубість навіть у конфліктних ситуаціях.

Одним з головних критеріїв щодо мовлення поліцейських є саме вживання української мови під час спілкування з громадянами. Для працівників правоохоронних органів важливо стежити за власним мовленням, за його темпом, уникати двозначних чи незрозумілих інтонацій, що викликають емоційний дискомфорт, не вживати жаргонізмів. Потрібно намагатися розмовляти в дружній манері. Дозволяється вказувати колегам на певні помилки, але в прийнятній для професійного спілкування формі.

Незалежно від посади чи звання у відносинах із населенням поліцейський зобов'язаний:

- 1) бути тактовним та доброзичливим;
- 2) висловлювати вимоги чи зауваження, що стосуються особи, у ввічливій, але переконливій формі;
- 3) надати можливість особі висловити власну думку;
- 4) до всіх потерпілих від злочинів або інших правопорушень виявляти повагу, охороняти їхню безпеку та право на невтручання в особисте життя.

За будь-яких обставин і по відношенню до будь-якої людини як у робочий, так і в неробочий час поліцейський зобов'язаний дотримуватися норм професійної етики та культури мовлення.

Потрібно пам'ятати, що від способу спілкування одного поліцейського залежить громадська думка щодо морального виховання, дотримання професійної етики всіма працівниками Національної поліції України. Для покращення рівня мовної культури поліцейських потрібно:

- проводити керівниками структурних підрозділів систематичне тестування та усне опитування поліцейських щодо знань з української мови;
- збільшити проведення профілактичних бесід з різними верствами населення з метою запобігання та протидії злочинності;
- частіше працівникам поліції співпрацювати із засобами масової інформації, дотримуючись вимог професійного спілкування;
- організовувати особисті зустрічі громадян з найкращими поліцейськими задля покращення іміджу працівників правоохоронних органів та забезпечення співпраці населення та поліції.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що для того, щоб досягти високого рівня професійного спілкування, поліцейському потрібно весь час удосконалюватись. Важливим фактором в організації діяльності органів Національної поліції є досвід співпраці з населенням. Саме від ефективності комунікації залежить громадська думка про Національну поліцію в цілому. Важливо також, щоб

поліцейський, крім проявів ввічливості, коректності і доброзичливості, демонстрував бездоганне знання закону.

Список використаних джерел

1. Клименко І.В., Швець Д.В., Євдокімова О.О., Посохова Я.С. Пам'ятка працівника Національної поліції України : Інформаційно-довідкові матеріали з питань професійного спілкування поліцейських МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. 52 с.

2. Стрілецька М.В. Етика ділового спілкування: взаємини в колективі. URL: <http://www.bizslovo.org/content/index.php/ru/diloviy-etyket/160-kerivnykpidlegliy/657-etyka-dil-spilk-vzaemynyv-kolektyvi.html>.

3. Ваньчик Ю. А. Професійне спілкування поліцейських із різними категоріями громадян. Знання європейського права. 2020. № 1. С. 60–63. URL: <https://doi.org/10.32837/chern.v0i1.49>

Резніченко Марія Олексіївна,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
навчально-наукового інституту № 3

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник: **Федорова Анна**

Петрівна, викладач кафедри правничої

лінгвістики Національної академії

внутрішніх справ

ПРОБЛЕМА СУРЖИКУ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПІЛКУВАННІ ЮРИСТА

Усне та писемне мовлення юриста – це обов'язковий компонент успішного професійного спілкування. Нині культура мовлення – це показник рівня розвитку як мови у суспільстві, так і мови на індивідуальному рівні. Нині найбільше порушень трапляється на лексичному рівні, зокрема явище суржику. Тож проблема суржику у професійному спілкуванні юриста є нині актуальною.

Питанням суржику у професійному спілкуванні юриста вивчали вітчизняні та зарубіжні дослідники. Суржик вивчали такі науковці, як: Л. Масенко, А. Окара, О. Прохоренко, Ф. Сербенська, Л. Ставицька, В. Труб. Професійне спілкування стало предметом дослідження у таких вчених, як: Ф. Бацевич, В. Пасинок, С. Шевчук.

Мішане українсько-російське мовлення, відоме під назвою суржик, почали досліджуватися в українському мовознавстві лише в останні два десятиліття [2, с. 1].

За тлумачним словником лексема «суржик» означає мішанину різних видів зерна та борошно з цього зерна, а також взагалі борошно низького гатунку. Але як мовне явище – це не просто суцільна мішанина слів різних мов, і більш нічого. Суржик живе і розвивається за своїми законами: українські слова приймають дивовижні мовні форми, бо підпорядковуються правилам російської граматики та стилістики, змінюються за цими правилами, вживаються у невластивому їм значенні.

Переважно це «побутове мовлення», в якому об'єднано лексичні та граматичні елементи різних мов без дотримання норм літературної мови.

Українсько-російський суржик поширений у побутовому спілкуванні мешканців багатьох регіонів України, а також місцевостей на території Росії, де проживає українське населення.

У сучасних наукових публікаціях і виданні енциклопедичного типу визначення терміну «суржик» вже чітко конкретизовано Леся Ставицька у своїй роботі визначає суржик як «некодифіковану просторозмовну мову, яка виникла як наслідок масової тривалої контактної українсько-російської двомовності в її диглосній формі» [2, с. 1, 2] До позначення різновиду українського просторіччя, засміченого невмотивовано запозиченими російськими елементами звужено семантику лексики «суржик» у «Малій філологічній енциклопедії» [2, с. 3.] Водночас у лінгвістичних працях трапляється й використання терміна суржик у ширшому значенні – як суміші будь-яких мов. Наприклад, Олександр Чередниченко, аналізуючи явище новітньої експансії англомовних запозичень в український медіапростір, пише про формування суржику «нового типу, вже українсько-англійського»: «Зрозуміло, що будь-який суржик, чи то українсько-англійський, чи то українсько-російський, не може претендувати на статус норми, оскільки руйнує системи обох контактуючих мов» [2, с. 4.]

Що ж до термінологічного вжитку терміну в науковому дискурсі, то тут можна констатувати вже його відносну усталеність, хоча деякі соціолінгвісти заперечували його придатність до термінологізації, вбачаючи в слові присутність небажаної оцінної конотації. Так Володимир Демченко пропонував вживати термін регіональне койне замість «штучного, політично заангажованого та мазохістичного терміна суржик» [3, с. 6.]

Нині у професійному мовленні юриста суржик також є доволі повсякденним явищем, що є неприпустимим.

Мовна культура є основною ознакою загальної культури юриста і разом з тим нерозривно пов'язана як з внутрішньою культурою, так і

з культурою її поведінки. Чим вищий рівень мовної культури юриста, тим вищий її творчий потенціал. Мова такої людини стає знаряддям найактивнішого розкриття своєї особистості [2, с. 28]. Володіння словом дає змогу поділитися знаннями та враженнями з людьми, відстояти свої переконання, уникнути непорозумінь. А для багатьох професій навички монологічного мовлення просто необхідні під час виконання службових обов'язків.

Поширеним елементом суржику є zdeформовані слова та словосполучення. Зазвичай це російські слова, перероблені на український лад. Наприклад, російське слово *принимает* як *принімає*, *получает* – як *получає*, *испортился* – як *спортився* (хоча існують українські слова *приймає*, *одержує*, *отримує*, *зіпсувався*).

Ненормативне використання граматичних форм української мови також призводить до деформації, наприклад: *підготуйте* паспорта (правильно *паспорти*), *працюю* чотири місяця в рік (місяці).

Отже, суржик згубно впливає на нашу мову, деформує, розхитує зсередини, нівелює її специфічні особливості й ознаки. Тому суржик не повинен бути нормою спілкування. Для подолання проблеми суржику слід працювати над своєю культурою мовлення, адже мовлення, зокрема професійне спілкування юристів має бути грамотною, багатою та візрцевою.

Список використаних джерел

1. Мова української юриспруденції : навч. посіб. / В. М. Пивоваров, О. М. Єрахторіна, О. А. Лисенко та ін. Харків : Право, 2020. 330 с.
2. Масенко Л. Суржик: історія формування, сучасний стан, перспективи функціонування [Електронний ресурс] / Лариса Масенко.
3. Проблема суржику в українській мові [Електронний ресурс]
4. Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи [Текст] : матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2019 р.) : у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. Ч. 2. 166 с.

Наукове видання

УКРАЇНСЬКА МОВА В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ: СТАН, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Програма

XVII Всеукраїнської науково-практичної конференції
з проблем розвитку та функціонування державної мови
(Київ, 25 листопада 2021 року)

*Присвячено Дню української писемності
та мови*

Відповідальні упорядники: Катерина УСАЧОВА, Віктор КОРОЛЬЧУК

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного
реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої
продукції Дк № 4155 від 13.09.2011 р.

Підписано до друку 16.11.2021. Формат 60х84/16. Папір офсетний.

Обл.-вид. арк. 17,25. Ум. друк. арк. 16,04.

Тираж 20 прим.
